๑๐๘ มงคลธรรม

ธรรมะปฏิบัติเพื่อความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิต

พระเทพญาณมงคล วิ.

(เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ. ๖)

๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

๑๐๘ มงคลธรรม

ธรรมปฏิบัติเพื่อความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิต

พระเทพญาณมงคล วิ.

(เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)

จัดพิมพ์

เพื่อมุทิตาสักการะ พระเทพญาณมงคล วิ.

๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

โดยคณะศิษย์วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๑๐๘ มงคลธรรม

ธรรมปฏิบัติเพื่อความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิต

พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖)

ISBN : 978-974-8230-56-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

จำนวนพิมพ์ : ๔,๐๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา :

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต ป.ธ.๙, ศษ.ม. (มสธ.)

พระมหาศักฎา สุมโน ป.ธ.๙, รป.ม (มสธ.)

พระมหาพิสิฏฐ์เอก เสฏฺฐธมฺโม ป.ธ.๙

พระมหาฉัตรชัย ชยญาณเมธี ป.ธ.๙, พธ.ม (มจร.)

คุณสุทัศน์ นิ่มกุลรัตน์

คุณภาสกร ฌานทองพรรณ

บรรณาธิการ :

พระมหาณัฐภัคนันท์ คุณงฺกโร ป.ธ.๓, MBA, USA.

จัดทำรูปเล่ม : ภัคกร เมืองนิล

พิมพ์ที่ : เมืองราชการพิมพ์ ๐๓๒-๓๒๓-๗๗๗

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐

โทร. ๐๘๖-๓๐๖-๐๙๒๐-๑, ๐๘๓-๐๓๒-๘๙๐๗ โทรสาร ๐๓๒-๗๔๕-๑๗๐

www.mongkoldhamma.org

พระเทพญาณมงคลสดุดีกวีสุมาลัย

พระ	ชิโนรสล้ำ	เกรียงไกร
เทพ	รุ่งเรืองงามวิไล	เพริศแพร้ว
ญาณ	สุดสดใส	เลอเด่น
มงคล	มุนีผ่องแผ้ว	หน่อเนื้อพุทธางกูร
พระ	ธรรมนำส่งให้	รุ่งเรือง
เทพ	สุดปราดเปรื่อง	แจ่มใส
ญาณ	งามกระเดื่อง	ไตรภพ
มงคล	วงศ์อริยะ	ลุล้ำโพธิญาณ
พระ	สงฆ์ดำรงมั่น	ธรรมวินัย
เทพ	สถิตวิมานชัย	เจิดจ้า
ญาณ	ผุดผ่องอำไพ	โลกนาถ สืบแฮ
มงคล	พนมกรทั่วหล้า	แซ่ซ้องสาธุการ
พระ	จอมบดินทร์ไท้	พระราชทาน
เทพ	โชติชัชวาล	เกริกก้อง
ญาณ	แผ่ไพศาล	สัพพกิจ
มงคล	น้อมถวายอุทิศ	ศาสน์เจ้าพระพุทธา ฯ

น้ำตาไหลปลื้มใจเมื่อทราบข่าว
ธ โปรดเกล้าสมณศักดิ์สมอรรถา
แด่พระสงฆ์อุทิศตนบรรพชา
๕ ธันวา ฯ พ่อหลวงของปวงไทย

พระคุณท่านเป็นสงฆ์ธำรงศาสน์
พระจอมปราชญ์งดงามน่าเลื่อมใส
เกียรติคุณรุ่งเรืองกระเดื่องไกล
ทุกเขตไซร้แซ่ซ้องสาธุการ

พระคุณท่านทำงานตรากตรำนัก
เพื่อเผยหลักพุทธธรรมงามวิศาล
ทุกตำแหน่งสมฐานะสมการงาน
ทุกถิ่นฐานต่างชื่นชมสุขสมใจ

พระคุณท่านปฏิบัติชำระจิต
ทุกชีวิตท่านเมตตาและปราศรัย
จะยากดีมีจนแห่งหนใด
ทุกคนไซร้ท่านช่วยเหลือเอื้ออารี

นาม **พระราชญาณวิสิฐ**
ศรีคณิสสร์สังฆเวสน์วิเศษศรี
หลวงพ่อสด อารามราษฎร์ ปราชญ์เมธี
ธ โปรดที่ **พระเทพญาณมงคล**

นับเป็นบุญของเราชาวแว่นแคว้น
ทุกถิ่นแดนทั่วหล้านภาหน
น้อมถวายพระพรดีภูมิพล
ให้พระองค์เกษมสุขทุกเวลา

ในวโรกาสเป็นมงคลอุดมยิ่ง
ขอน้อมสิ่งงดงามตามสรรหา
ยามข้าน้อยยากจนไร้มาลา
ขอบูชาด้วยดวงจิตสนิทใน

พระมหาฉัตรชัย ในนามศิษย์
ขอน้อมจิตด้วยกลอนสุนทรสมัย
เป็นกวีมุทิตาสุมาลัย
แด่อาจารย์ใหญ่วิปัสสนาปรีชาญาณ

ขออำนาจพระไตรรัตน์พิพัฒน์ยิ่ง
จงเป็นสิ่งมีพลังมหาศาล
ประทานให้พระคุณท่านจิตชื่นบาน
หมู่ภัยพาลให้พ่ายแพ้แต่แรกมา

ขออำนาจบารมีหลวงพ่อสด
จงช่วยปกแผ่เกล้าเกศเกศา
ให้ทุกท่านที่มาร่วมมุทิตา
มีปัญญาดับทุกข์พบสุขเทอญ ฯ

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะเมตตา

กระผม พระมหาฉัตรชัย ชยญาณเมธี ป.ธ. ๙, พธ.ม.

(นาคหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์)

รองอาจารย์ใหญ่และเลขานุการโรงเรียนพระปริยัติธรรม

แผนกบาลีประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๒

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ประพันธ์ถวายเป็นมุทิตาสักการะในนามศิษยานุศิษย์

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔

มุทิตาสักการะ

เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนสมณศักดิ์หลวงพ่อพระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล) เป็นพระราชาคณะชั้นเทพฝ่ายวิปัสสนาธุระ ที่ **พระเทพญาณมงคล วิ.**

ในอภิลักขิตสมัยอันเป็นมหามงคลนี้ ศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อพระราชญาณวิสิฐ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ล้วนมีความปลาบปลื้มปีติยินดีอย่างยิ่งกันทั่วหน้า

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า หลวงพ่อพระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.๖) เป็นพระนักปฏิบัติและพระเผยแผ่พระสัทธรรม โดยให้การอบรมพระกัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่พระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ ได้ปฏิบัติและได้ถ่ายทอดสั่งสอนไว้ ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ซึ่งท่านได้ดำเนินตามปณิธานที่ได้ตั้งใจไว้แต่ครั้ง

ก่อตั้งสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย นั่นคือ การสร้างพระในใจคน เพื่อสร้างคนรักษาธรรม ส่งผลให้ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๑ (ตามมติมหาเถรสมาคม) และได้รับความไว้วางใจจากเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศ ให้เป็นประธานศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ถึง ๒ วาระ

ในการนี้ ศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ได้รวบรวม **“อมตวาจา”** จาก**ปาฐกถาและธรรมบรรยายที่หลวงพ่อพระราชญาณวิสิฐได้แสดงไว้ ณ สถานที่ต่างๆ** เพื่อมอบถวายเป็นธรรมบรรณาการสำหรับแจกจ่ายแก่ศิษยานุศิษย์และท่านที่มีความเคารพนับถือมาร่วมแสดงมุทิตาสักการะในมหามงคลสมัยนี้

คณะศิษยานุศิษย์
วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

พระเทพญาณมงคล วิ.

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

ประวัติ พระเทพญาณมงคล วิ.

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

สถานะปัจจุบัน

ชื่อ **พระเทพญาณมงคล วิ.** (เสริมชัย ชยมงฺคโล-พลพัฒนาฤทธิ์)

อายุ ๘๒ ปี พรรษา ๒๕ (เกิดวันที่ ๖ เดือน มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๒)

วิทยฐานะ น.ธ. เอก, ป.ธ.๖

พ.ศ.๒๕๐๘ (๙ ธ.ค.) **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** (เกียรตินิยม "ดี") มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ.๒๕๑๒ **Cert. in Public Opinion Survey Research,** Institute of Social Research, the University of Michigan Ann Arbor, สหรัฐอเมริกา.

พ.ศ.๒๕๓๗ **เปรียญธรรม ๖ ประโยค**

พ.ศ.๒๕๕๐ (๑๘ พ.ค.) **พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (กิตติมศักดิ์) สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๒ (๓๑ พ.ค.) **ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (กิตติมศักดิ์) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏ-ราชวิทยาลัย

บรรพชาอุปสมบท

๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ **ณ พัทธสีมาวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ** โดยมี

- เจ้าประคุณ **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม/อธิบดีสงฆ์วัดสามพระยา เป็น **พระอุปัชฌาย์**
- เจ้าประคุณ **สมเด็จพระพุฒาจารย์** (เกี่ยว อุปเสณมหาเถร ป.ธ.๙ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระพรหมคุณาภรณ์) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก อธิบดีสงฆ์วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร เป็น **พระกรรมวาจาจารย์**
- เจ้าประคุณ **สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์** (ช่วง วรปุญฺญมหาเถร ป.ธ.๙ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี) กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ อธิบดีสงฆ์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เป็น**พระอนุสาวนาจารย์** **พระราชพรหมเถร** (วีระ คณุตฺตมมหาเถร) รองเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กทม. เป็น**พระวิปัสสนาจารย์**

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง

พ.ศ.๒๕๓๔ (๙ กรกฎาคม) เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐

พ.ศ.๒๕๓๙ (๓๑ มกราคม) พระอุปัชฌาย์ (สามัญ)

พ.ศ.๒๕๔๒ (๒๐ ตุลาคม) ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกบาลี) ประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ ๒) โดยมติมหาเถรสมาคม

รองประธานคณะกรรมการอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง ของคณะสงฆ์ภาค ๑๕

พ.ศ.๒๕๔๔ (๓๐ มกราคม) เจ้าสำนักและอาจารย์ใหญ่ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ ๑) โดยมติมหาเถรสมาคม

พ.ศ.๒๕๔๙ (พฤษภาคม) ถึงปัจจุบัน รองประธาน คณะกรรมการบริหาร หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มจร. ณ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

2006 Director, Wat Luang Phor Sodh Buddhist Meditation Institute, an Affiliated Institution of the World Buddhist University.

พ.ศ.๒๕๔๙ (๓๑ ตุลาคม) ประธานคณะอนุกรรมการดำเนินงานหน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มจร. ณ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

พ.ศ.๒๕๔๙ (๑๗ พฤศจิกายน) รองประธานคณะกรรมการบริหาร หลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มจร. ณ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

พ.ศ.๒๕๕๐ ประธานสหภูมิชาวบุรีรัมย์

พ.ศ.๒๕๕๑ รองประธาน คณะกรรมการบริหารครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน ของคณะสงฆ์ภาค ๑๕

พ.ศ.๒๕๕๑ (๒๔ เมษายน) ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.)

ตำแหน่ง/หน้าที่การงาน ก่อนอุปสมบท

- เป็น**พนักงานท้องถิ่นของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา** ในตำแหน่ง **Research Specialist,** U.S. Information Office, American Embassy กรุงเทพฯ (ลาออกจากราชการรัฐบาลสหรัฐ

ก่อนเกษียณอายุ ๓ ปี เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๙ เพื่อบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา)

- เป็น**กรรมการผู้อำนวยการ**และ**อาจารย์ใหญ่** (ฝ่ายวิปัสสนา) สถาบัน/มูลนิธิ พุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย
- เป็น**ผู้บรรยาย สาขาวิชาระเบียบวิธีการวิจัย** แก่นักศึกษาชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ และคณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และแก่นักศึกษาชั้นปริญญาโท **สาขาวิชาการวิจัย** และ**ประเมินผลสื่อสารมวลชน** คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมณศักดิ์

พ.ศ.๒๕๔๑ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ เปรียญฝ่ายวิปัสสนา ที่ **พระภาวนาวิสุทธิคุณ สป.วิ.**

พ.ศ.๒๕๔๗ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนา ที่ **พระราชญาณวิสิฐ วิ.**

พ.ศ.๒๕๕๔ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ฝ่ายวิปัสสนา ที่ **พระเทพญาณมงคล วิ.**

สารบัญ

๑

กรรม

กรรม คือ **การทำงานที่ได้กระทำไปแล้ว ตั้งแต่อดีต นับภพนับชาติไม่ถ้วน จนถึงปัจจุบัน** ทั้งที่เป็น **กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่ดีก็ตาม** หรือ**ที่ชั่วก็ตาม ย่อมประทับอยู่ในจิตสันดานของผู้ที่กระทำกรรมนั้นๆ** หรือถ้าจะกล่าวโดยหลักธรรมปฏิบัติ ก็ว่า **กรรมที่กระทำไปแล้ว ย่อมประทับอยู่ในธาตุธรรมเห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **ใจของผู้กระทำกรรมต่างๆ ไว้ เหมือนเทปบันทึกแสง เสียงไว้ ฉันใดก็ฉันนั้น** แล้วก็**จะติดตามให้ผลทั้งในภพชาติปัจจุบัน** และ**ในสัมปรายภพ** คือ**ในภพชาติต่อๆ ไป ตามหน้าที่ตามกาลเวลาที่เหมาะสมที่จะให้ผล** และตามความหนักเบาของกรรมนั้น ที่จะให้ผลก่อนหรือหลัง และมากน้อยตามลำดับ

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (สวท), ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๙)

๒

กรรม ๑๒ ประเภท

ลักษณะการให้ผลของกรรมตามหน้าที่ ตามกาลเวลา และตามน้ำหนัก หรือตามความแรงของกรรมนั้น พระอนุรุทธาจารย์ ได้แสดงไว้มี ๔ หมวด แต่ ณ ที่นี้จะนำมาแสดงเพียง ๓ หมวดที่สำคัญ หมวดละ ๔ ลักษณะไว้ จึงมีรวม ๑๒ ลักษณะ คือ

กรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ มี ๔ ลักษณะ

๑. **ชนกกรรม** คือ **กรรมที่แต่งหรือนำให้เกิดในภพภูมิใหม่**

๒. **อุปัตถัมภกกรรม** คือ **กรรมสนับสนุน** หรือ **ซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม** เช่นว่า ผู้เกิดเป็นมนุษย์ที่เคยกระทำปาณาติบาต ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมาแล้ว กำลังติดตามรอให้ผลอยู่ ครั้นมนุษย์ผู้นั้นทำกรรมชั่วอีก มีการดื่มสุราหรือเสพยาเสพติด เป็นต้น แล้วขับรถไปด้วยความประมาทขาดสติ จึงเกิดอุบัติเหตุถึงตายหรือบาดเจ็บ

สาหัส หรือบางคนเพียงแต่เดินเปะปะไปด้วยความเมามาย ก็ตกบ่อหรือตกท่อตายไปง่ายๆ ก็มี

๓. **อุปปีฬกกรรม** คือ **กรรมบีบคั้นผลแห่งชนกกรรม ให้เปลี่ยนเป็นบรรเทาเบาบางลง** เช่น ผู้ที่เคยบริจาคทานมาแต่อดีตชาติ และทานกุศลนั้นเป็นชนกกรรมให้มาเกิดในตระกูลที่ร่ำรวย ซึ่งมีโอกาสที่เจริญรุ่งเรืองด้วยโภคทรัพย์ แต่เมื่ออยู่ในกองเงินกองทองอย่างนั้นแล้ว กลับประมาทหลงมัวเมาในชีวิต หลงติดอยู่ในอบายมุข เป็นนักเลงสุรายาเสพติด เป็นนักเลงผู้หญิง เป็นนักเลงการพนัน ติดเที่ยวกลางคืน คบคนชั่วเป็นมิตร เป็นต้น ถ้ายังไม่ได้รับมรดก ก็อาจจะถูกตัดจากกองมรดก หรือถ้าได้รับมรดกแล้วดำเนินกิจการงานในอาชีพอยู่ ย่อมประสบกับความเสื่อมในโภคทรัพย์ ถึงหายนะล่มจมสิ้นเนื้อประดาตัวไปได้ ดังนี้เป็นต้น

๔. **อุปฆาตกรรม เป็นกรรมแรงฝ่ายตรงกันข้ามที่เข้าตัดรอนการให้ผลของอุปัตถัมภกกรรม** และ **อุปปีฬกกรรม ให้หยุด** คือ **มิให้ผลได้** เช่น องคุลิมาลโจร ที่อดีตชาติก็ได้เคยบำเพ็ญบารมีมามาก เมื่อได้มาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จึงเป็นมนุษย์ที่เฉลียวฉลาด เมื่อไปเรียนวิชชา

กับอาจารย์ทิศาปาโมกข์ที่ตักสิลา ก็เป็นคนเรียนเก่ง และเป็นที่รักของอาจารย์ จนถูกเพื่อนๆ อิจฉาแล้วหาอุบายยุแหย่อาจารย์ให้แนะนำสั่งสอนผิดๆ ว่าถ้าอยากจะได้วิชชาชั้นสูงให้ได้เป็นจ้าวโลก ก็จงไปฆ่าคน ตัดเอานิ้วมือมาให้ได้ ๑,๐๐๐ นิ้ว เป็นอุบายลวงให้องคุลิมาล ไปเป็นโจรฆ่าคน และจะได้ถูกพระมหากษัตริย์และเจ้าหน้าที่บ้านเมืองฆ่าให้ตาย องคุลิมาลหลงเชื่อเพราะความซื่อก็ไปทำตามนั้นจนผู้ที่จะถูกฆ่าคนที่ ๑,๐๐๐ นั้นคือมารดาของตน พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณ จึงเสด็จไปโปรดให้ละความเห็นผิด ให้กลับมี ความเห็นถูกต้อง ด้วยพระดำรัสตรัสสอนว่า **“หยุด”** คือ **ให้หยุดทำความชั่วเสีย** องคุลิมาลโจรที่เคยได้สร้างสม อบรมคุณความดี เป็นบุญบารมีมาก่อน จึงได้สติวางอาวุธ หยุดทำชั่วเสีย แล้วจึงได้ทูลขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า กลายเป็นผู้ทรงศีลทรงธรรม จึงพ้นจากอุปปีฬกกรรม คือกรรมชั่วที่ฆ่าคนมามาก และกำลังจะฆ่าแม้มารดาของตน เป็นคนที่ ๑,๐๐๐ ซึ่งกำลังจะให้ผลเป็นกรรมบีบคั้น ให้การที่จะบรรลุมรรคผลเป็นไปได้ยากขึ้น และถ้าได้กระทำมาตุฆาต คือ ฆ่ามารดาอีกด้วยแล้ว ก็จะเป็นกรรมตัดรอนมรรคผลในชาตินี้เลย

ทีเดียว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทราบเหตุนี้ด้วยพระโพธิญาณ จึงได้เสด็จไปโปรดให้องคุลีมาลโจรให้ได้สติ และ ให้ละกรรมชั่วนั้น แล้วกลับตัวกลับใจประกอบกรรมดี เข้าบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ทรงศีล ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมจนถึงได้ถึงบรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นพระอรหันต์ อันเป็นกรรมดีสูงสุด คือ โลกุตตรธรรม เข้าตัดรอนอุปปีฬกกรรม คือ กรรมชั่วที่ได้เคยฆ่าคนมามาก อันจะให้ผลบีบคั้นการบรรลุมรรคผลให้เป็นไปได้ยากลำบากนั้น ให้สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ต่อกาลไม่นาน

กรรมที่ให้ผลตามกาลเวลาที่เหมาะสม มี ๔ ลักษณะ ได้แก่

ทิฏฐิธรรมเวทนียกรรม คือ **กรรมที่ให้ผลในภพชาติปัจจุบันนี้** ประการหนึ่ง

อุปปัชชเวทนียกรรม คือ **กรรมที่จะให้ผลในภพชาติที่จะไปเกิดใหม่ถัดไปจากชาตินี้** ประการหนึ่ง

อปราปริยเวทนียกรรม คือ **กรรมที่จะให้ผลในภพชาติถัดต่อๆ ไป** นี้ประการหนึ่ง

อโหสิกรรม คือ **กรรมที่เลิกให้ผล**

กรรมที่ให้ผลตามน้ำหนักหรือ**ความแรงของกรรม** มี ๔ ลักษณะ ได้แก่

ครุกรรม คือ **กรรมหนักที่ให้ผลก่อน** เป็น **อนันตริยกรรม** ได้แก่ ฆ่าบิดามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า แม้ห้อพระโลหิต และทำสังฆเภท

พหุลกรรม คือ **กรรมที่ทำมามาก ทำบ่อยๆ จนเคยชิน ชำนาญ** ที่ให้ผลรองลงมา

อาสันนกรรม คือ **กรรมที่จวนเจียน** หรือ **ใกล้จะตาย** ถ้าไม่มีกรรม ๒ ข้อข้างต้นอยู่ก่อน ก็จะให้ผล ก่อนกรรมอื่นที่รองลงไป

กตัตตากรรม คือ **กรรมสักว่ากระทำ** ได้แก่ **การกระทำที่มีเจตนาอ่อน** หรือ**ไม่ได้เจตนาที่จะกระทำอย่างนั้น** จะให้ผลเมื่อไม่มีกรรมอื่นๆ ข้างต้นให้ผล

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๙)

๓

ผลกรรมดีและกรรมชั่ว

กรรมดี และ**กรรมชั่ว** ที่ติดตามให้ผลในลักษณะต่างๆ เช่นนี้ ในส่วนของ**กรรมดี** ก็จะให้ผลเป็น**ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข** ในส่วนของ**กรรมชั่ว** ก็จะให้ผลเป็น**ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ความนินทา** และ **ความทุกข์** อันรวมเรียกว่า **"โลกธรรม ๘"** ประการ

โลกธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ ก็**ไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย** คือ **เป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่วที่บุคคลกระทำไว้แล้วนั่นเอง ติดตามให้ผลถ้าใครยึดถือด้วยตัณหา**และ**ทิฏฐิ** คือ **ความเห็นผิด** ว่าเป็น**สุข** ว่าเป็น**ของเรา เป็นของเขา ที่เที่ยงแท้ถาวร หลงยินดียินร้ายแล้ว ย่อมเป็นทุกข์ (ทุกฺขํ) ไปตามส่วนแห่งความยึดถือนั้น** เพราะโลกธรรมเหล่านี้ไม่เที่ยง ย่อมเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ ตามเหตุปัจจัย และ**สุดท้ายก็หมดสภาพเดิมของมันไปทั้งสิ้น (อนตฺตา)** จะเห็นได้

ชัดเจนที่สุดก็คือ **ทุกคนต้องตาย ต้องพลัดพรากจากกัน จากของรักของหวงแหนทั้งสิ้น แม้ตัวเราเองก็รักษาตัวเองอยู่ไม่ได้ตลอดไป จะเป็นเจ้าของอะไรได้นานตลอดไปเล่า มีแล้วกลับไม่มี ได้เป็นแล้วกลับไม่ได้เป็น ได้สุขแล้วกลับเป็นทุกข์เรื่อยไป จนตายจากกันไปแล้วก็ไปมือเปล่าด้วยกันทั้งนั้น** จะมีติดตามตัวเองไปในภพภูมิใหม่ ก็แต่กรรมดีกรรมชั่วที่จะติดตามให้ผลต่อไปในสัมปรายภพ ตราบใดที่ยังไม่ถึงมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ก็จะยังคงเป็นเช่นนั้น

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๙)

๔

ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว

กรณีที่บุคคลกำลังประกอบการงานสุจริตบ้าง ทุจริตบ้าง หรือดีบ้าง ชั่วบ้าง หรือว่า ชั่วมากกว่าดี แต่ยังกลับได้เสวยลาภ ยศ สรรเสริญ สุขอยู่ ไม่เห็นว่าจะได้รับผลจากกรรมชั่วนั้น ก็เนื่องด้วยสมบัติ ๔ ประการ อันเขาได้รับผลจากกรรมดีที่ได้เคยกระทำไว้แต่อดีต กำลังให้ผลแก่เขาอยู่ ส่วนกรรมชั่วยังไม่ให้ผลเป็นวิบัติ แก่เขา สมบัติ ๔ ประการนั้น คือ

๑. **กาลสมบัติ** คือ **เป็นระยะเวลาที่กรรมดีที่เขาได้เคยกระทำไว้แต่อดีตกำลังให้ผล ส่วนกรรมที่เขากำลังกระทำอยู่ ยังไม่ถึงเวลาให้ผล** เปรียบดังชาวนาทำนาไว้ตั้งแต่ฤดูฝน ครั้นถึงฤดูเก็บเกี่ยว ก็เก็บเกี่ยวข้าวไว้เต็มยุ้งฉาง จึงได้มีข้าวรับประทานตลอดมา แต่ต่อมาเขาได้เปลี่ยนไปปลูกพืชพันธุ์อย่างอื่น แต่ยังไม่ออกดอกออกผล ตราบใดที่ข้าวยังไม่หมดจากยุ้งฉาง

เขาก็ยังมีข้าวรับประทานได้ต่อไป ต่อเมื่อใดที่ข้าวหมดยุ้งฉาง และพืชพันธุ์อย่างอื่นที่เขาปลูกไว้ในกาลต่อมาออกดอกออกผล เขาก็ไม่มีข้าวรับประทาน แต่กลับจะได้เสวยดอกผลของพืชพันธุ์ใหม่ที่เขาปลูกไว้ แล้วให้ผลในกาลต่อมานั้นนั่นแหละ ฉันใด ฉันนั้น เหมือนกัน

อนึ่ง ผลจากกรรมดีที่เขาได้เคยกระทำไว้แล้ว นั้นนั่นแหละ เป็นชนกกรรมให้เขาได้มาบังเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งร่ำรวย หรือในตระกูลที่มียศถาบรรดาศักดิ์สูง ชื่อว่า

๒. **คติสมบัติ** (เป็นประการที่ ๒) ให้เขาได้ เสวยผลบุญจากกรรมดีที่เคยได้กระทำไว้ ได้รับความคุ้มครองป้องกันการกระทำความชั่วของเขา มิให้ปรากฏผลหรือให้ได้รับผลที่อ่อน และช่วยอุปถัมภ์ค้ำจุนชีวิตของเขามิให้ตกต่ำและให้ดำรงอยู่ได้ ตราบใดที่กรรมชั่วนั้น ไม่หนักเกินกว่ากำลังฐานะของครอบครัวที่จะรองรับ อุปถัมภ์ค้ำจุนไว้ได้

๓. **อุปธิสมบัติ** ผลบุญจากกรรมดีดังกล่าวแล้วข้างต้น ยังช่วยให้เขาได้รับผลเป็นอุปธิสมบัติ ได้แก่เป็นบุคคลที่มีบุคลิกดี มีบุคลิกของความเป็นผู้นำสูงมีพลานามัยแข็งแรง และให้ได้รับผลเป็น

๔. **ปโยคสมบัติ** คือ เป็นผู้มีคุณสมบัติเป็นเครื่องประกอบ ได้แก่ ความเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ มีอำนาจเงิน มีอำนาจพวกพ้องบริษัทบริวารมาก มีอำนาจจากการได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายที่พอคุ้มครองความเป็นผู้ขาดคุณธรรมศีลธรรมประจำใจเช่นนั้น ให้ดำรงคงอยู่ได้ก่อน

สมบัติ ๔ ประการเหล่านี้ คือ **กาลสมบัติ ๑ คติสมบัติ ๑ อุปธิสมบัติ ๑** และ **ปโยคสมบัติ ๑** อันเป็นผลแต่กรรมดีที่ได้เคยทำไว้แต่เดิมกำลังให้ผล ส่วนกรรมชั่วที่เขาทำขึ้นใหม่นั้นยังไม่ทันให้ผล เขาจึงดำรงอยู่ได้ก่อน

เพราะฉะนั้น เมื่อได้พิจารณาให้ลึกซึ้ง ให้เห็นเหตุเห็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลดีหรือผลชั่วแต่ละอย่างๆ ก็จะพบว่า **ผลเช่นไรย่อมมาแต่เหตุที่ได้กระทำไว้แล้วเช่นนั้น** แต่**เหตุ**คือ**กรรม**ที่ได้กระทำมาแล้วแต่ละภพชาติมาจนถึงปัจจุบันนั้นมีมากมาย มีทั้งดีบ้าง ชั่วบ้าง หนักบ้าง เบาบ้าง คือเป็นกรรมดีมากบ้างน้อยบ้าง เป็นกรรมชั่ว หนักบ้างเบาบ้าง

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๙)

๕

ทบทวนดูกรรมของตน

ผู้มีปัญญาจึงพึง**พิจารณาทบทวนดูกรรม อันเป็นเหตุให้ได้รับผลสำเร็จ** หรือ**สมหวังในชีวิต** ว่าเพราะ**ทำการงาน**คือ**กรรมดี**หรือ**ไม่ดีอย่างไรจึงได้รับผลสำเร็จให้สมหวังในชีวิตได้อย่างนี้** หรือ**กำลังจะบังเกิดผล** หรือว่า **เพราะทำการงาน**คือ**กรรมที่ไม่ดีอย่างไร จึงไม่ได้รับผลสำเร็จสมหวังในปีหน้า**หรือ**ในกาลข้างหน้าอย่างไร ให้ได้รับความล้มเหลวผิดหวังในชีวิต** หรือว่า **ทำกรรมดีไม่พอที่จะให้บังเกิดผลดีได้ จึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร** ดังนี้เป็นต้น

การได้รับความสำเร็จในชีวิต อาจจะเกิดแต่การทำงานหรือ**กรรมดีล้วนๆ ก็มี** หรือ**อาจจะเกิดแต่การทำงาน**หรือ**กรรมดีบ้าง ไม่ดีบ้างก็ได้** เช่น **การทำการงานด้วยความเอาใจใส่ ขยันขันแข็ง** อันจัดเป็น**กรรมที่ดี** แต่**เป็นการงานทุจริตคดโกงผู้อื่นเขา**

เรียกว่า **มีการงานที่ไม่สะอาด** หรือ**ไม่โปร่งใส** อันจัด **เป็นกรรมที่ไม่ดี ก็อาจจะไม่ได้รับความสำเร็จตามที่ตนปรารถนา** การพิจารณาผลของกรรมชั่วก็เป็นไปโดยนัยเดียวกัน ก็จะสามารถรู้เห็นผลของกรรมได้เช่นกัน

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๙)

๖

เกียรติยศย่อมเจริญ แก่ผู้มีการงานสะอาด

ท่านผู้มีปัญญาจึงพึงกระทำแต่คุณความดี หลีกหนีความชั่วและเลิกคบคนไม่ดีเสีย ก็จะได้รับผลสำเร็จในชีวิตที่ดี ที่มีความสุขความเจริญ เป็นบุคคลผู้มี "**เกียรติยศ**" ที่จะมีแต่ได้รับการยอมรับความยกย่องนับถือ และสรรเสริญสุขยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่มีเสื่อม สมดังพระพุทธดำรัส ที่ตรัสไว้ว่า "**เกียรติยศย่อมเจริญแก่ผู้ขยัน มีสติ มีการงานสะอาด ไตร่ตรองแล้วจึงทำ สำรวมแล้ว เป็นอยู่โดยธรรม** และ**ไม่ประมาท**"

อธิบายความว่า คำว่า "**ขยัน**" คือไม่เกียจคร้าน ไม่ปล่อยให้การงานคั่งค้าง ต้องเอาใจใส่ทำกิจการงานให้สำเร็จด้วยดี

คำว่า "**มีสติ**" คือความระลึกได้ด้วยปัญญาอันเห็นชอบในบาปบุญคุณโทษ และในทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิต

คำว่า **"มีการงานสะอาด"** คือการงานบริสุทธิ์ ไม่ทุจริตคิดมิชอบ ไม่คดโกงหรือใช้อำนาจอันไม่เป็นธรรมต่างๆ เป็นต้น

คำว่า **"ใคร่ครวญแล้วจึงทำ"** ก็คือ พินิจ-พิจารณาให้รอบคอบก่อนคิด-พูด-ทำ กิจการงานใดๆ ด้วยข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ สมบูรณ์และตรงประเด็น

คำว่า **"สำรวมแล้ว"** ได้แก่ การสำรวมระวังในศีลและอินทรีย์

คำว่า **"เป็นอยู่โดยธรรม"** คือเป็นผู้ดำเนินชีวิตไปตามแนวทางที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม คือเป็นผู้มีศีลมีธรรม

คำว่า **"ไม่ประมาท"** คือไม่หลงมัวเมาในชีวิตว่าตนยังมีอำนาจเงิน อำนาจพวกพ้อง บริษัท บริวาร หรือยังมีอำนาจราชศักดิ์ มีสุขภาพอนามัยดี มีอายุยังน้อย

เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะละความชั่ว ปฏิบัติตัวไปในทางที่ดีที่ชอบ ก็จะนำตนไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุข **เป็นคนมี "เกียรติยศ" ในกาลทุกเมื่อ**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๙)

๗

ทางแห่งความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุข

คำว่า “**ทาง**” หมายถึง **ทางดำเนินชีวิต** คือ ข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ตามพระสัทธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่จะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขได้

คำว่า “**เจริญ**” หมายถึง ความงอกงาม ความเพิ่มพูน มากขึ้น และคำว่า “**รุ่งเรือง**” ก็หมายความถึง ความอุดมสมบูรณ์ เมื่อรวมคำว่า เจริญ และ รุ่งเรือง เข้าด้วยกัน เป็น “**ความเจริญรุ่งเรือง**” แล้ว ณ ที่นี้ จึงหมายถึง **ความงอกงามไพบูลย์ ความเพิ่มพูน ความอุดมสมบูรณ์ แห่งมนุษยสมบัติ เครื่องปลื้มใจของมนุษย์** ได้แก่ **รูปสมบัติ ๑** นี้รวมทั้งบุคลิกภาพ กิริยามารยาท ที่ดีงาม และยศถาบรรดาศักดิ์ด้วย เป็นต้น **ทรัพย์สมบัติ ๑** ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทอง เครื่องใช้สอย เครื่องอำนวย

ความสะดวกที่ชอบใจ เป็นต้น **บริวารสมบัติ ๑** ได้แก่ พวกพ้อง บริษัท บริวาร ญาติมิตร ที่ดี อีกด้วย และ **คุณสมบัติ ๑** คือความรู้ สติปัญญา ความสามารถ อีกประการหนึ่งคือ **อายุสมบัติ** ได้แก่ ความเป็นผู้มีอายุยืน มีโรคาพาธน้อย และคุณธรรมให้เจริญถึง**สวรรค์สมบัติ** ที่ละเอียดประณีตกว่ามนุษยสมบัติ และให้ถึงมรรคผลนิพพาน ชื่อว่า **นิพพานสมบัติที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง** และ**ที่เป็นบรมสุข** อีก ๑

คำว่า "**สันติสุข**" ณ ที่นี้หมายถึง **ความสุขที่เป็นไปกับด้วยความสงบ ไม่ระคนด้วยความทุกข์** หรือ **ไม่กลับเป็นความทุกข์เดือดร้อนในภายหลังอีก "ความสันติสุข"** นี้แหละ ที่เป็นความสุขที่มั่นคง

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐)

๘

เบญจศีล เบญจธรรม

หากชาวโลกทุกชาติทุกภาษาต่างพากันประพฤติปฏิบัติธรรม ให้มีศีลมีธรรมประจำใจ อย่างน้อย **เบญจศีล** คือ **ศีล ๕** และ **เบญจธรรม** คือ**ปฏิบัติคุณความดี ๕ ประการ** โลกก็จะมีแต่ความเจริญและสันติสุข คุกตารางก็จะร้างจากนักโทษ พัศดีเรือนจำและผู้คุมก็จะตกงาน ต้องหางานอาชีพใหม่ ตำรวจ ทหาร อัยการ ผู้พิพากษา และทนายความ ก็จะลดอัตรากำลังและงบประมาณลงได้มาก สามารถจะนำงบประมาณและบุคลากรส่วนเกินนี้ไปพัฒนาประเทศด้านอื่นๆ ได้อีกมาก แต่นั่นแหละคงเป็นได้แต่เพียงความฝัน

เฉพาะประเทศไทยเรา ถ้ารัฐบาล รัฐสภา องค์กรทางการเมือง องค์กรเอกชน และสถาบันการศึกษาทั้งหลาย จะได้รณรงค์ชักนำข้าราชการ พนักงาน หรือบุคลากรทุกหมู่เหล่าทุกระดับ ให้ได้ศึกษาสัมมาปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม อย่างน้อยให้มีคุณธรรมขั้นพื้นฐาน

คือ เบญจศีล เบญจธรรม ให้เพิ่มขึ้นกว่าเดิม ประมาณว่า ในระยะเริ่มแรกนี้ให้ได้เพิ่มขึ้นสัก ๕๐-๖๐% จากที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ สังคมประเทศชาติไทยเราก็จะถึงความเจริญและสันติสุขเพิ่มขึ้นอย่างทันตาเห็น เพราะคุณของการปฏิบัติธรรมนี้มีมาก

รักษาศีล ๕ คือ **เบญจศีล** และ **ปฏิบัติคุณธรรม ๕ ประการ** คือ **เบญจธรรม** หรือ **"เบญจกัลยาณธรรม"** คือ **เป็นผู้มีเมตตากรุณาพรหมวิหาร ๑ เป็นผู้ประกอบสัมมาอาชีวะ** และ**บริจาคทาน ๑ มีความสันโดษในคู่ครองของตน ๑ มีสัจจะ มีความจริงใจ พูดแต่คำพูดที่จริง ๑ มีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ รอบรู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ๑** ย่อมดำเนินชีวิตไปด้วยดี ให้ประกอบกิจการงานอาชีพถึงความสำเร็จ ถึงความเจริญและสันติสุขอย่างแท้จริงได้ บัณฑิตผู้มีปัญญารู้คุณของศีล รู้โทษของความประพฤติผิดศีล และรู้โทษของการติดอยู่กับบอบายมุข จึงประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม คือ เบญจศีล เบญจธรรม อันนำไปสู่ความเจริญและสันติสุขแต่ส่วนเดียวได้ ด้วยประการฉะนี้

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๑ กันยายน ๒๕๔๖)

๙

ปาณาติปาตา เวรมณี

ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

อานิสงส์ของการรักษาศีลข้อนี้ คือ **ทำให้เป็นผู้มีอายุยืน ไม่ขี้โรค-อ่อนแอ เมื่อได้ปฏิบัติคุณธรรม อันเป็นตรงกันข้ามกับความประพฤติผิดศีล** (ข้อนี้) คือ **ความมีเมตตา** ปรารถนาให้ผู้อื่นอยู่ดีมีสุข และ**มีกรุณาธรรม** คือ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มีความเห็นอกเห็นใจกัน ไม่คิดประหัตถ์ประหารกัน ย่อมได้อานิสงส์ คือ จะหลับ-จะตื่น ก็เป็นสุข ไม่ฝันลามก ย่อมเป็นที่รักของเทวดา มนุษย์ และอมนุษย์ เทวดาย่อมคุ้มครอง ย่อมไม่ได้รับอันตรายจากศาสตราวุธ ไฟ และยาพิษ จิตย่อมตั้งมั่น สีหน้าย่อมผ่องใส ไม่หลงตาย เมื่อยังไม่ถึงความตรัสรู้คุณวิเศษ ตายแล้วย่อมเข้าถึงพรหมโลก

ส่วน**ผู้ประพฤติผิดศีลข้อนี้** คือ **ผู้มักเจตนา ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต** ย่อมมีผลต่อไปในภายหน้าให้เป็นคน อายุสั้น ขี้โรค อ่อนแอ เมื่อจะตายย่อมเป็นผู้หลงตาย และถึงทุคติ ได้แก่ ไปเกิดในนรก เป็นต้น

การเจตนาฆ่ามนุษย์ ย่อมผิดกฎหมายของบ้านเมือง เมื่อถูกจับความผิดได้ย่อมได้รับโทษถึงประหารชีวิต หรือติดคุก

การเจตนาฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทุกชนิด ย่อมก่อเวรและผูกเวรให้คิด-พูด-ทำ แต่ความจองล้างจองผลาญชีวิตซึ่งกันและกันต่อๆ ไป นับภพ นับชาติไม่ถ้วน

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๑ กันยายน ๒๕๔๖)

๑๐

อทินนาทานา เวรมณี

อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการเอาทรัพย์สิ่งของที่เขามิได้ให้ ด้วยอาการอย่างขโมย เช่น การลักฉ้อ ทุจริตคดโกงต่างๆ

การรักษาศีลข้อนี้ มีอานิสงส์ คือ มีผลให้ต่อไปในภายหน้า ทรัพย์สมบัติที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็จะไม่วิบัติเสียหายด้วยภัยต่างๆ ได้แก่ ราชภัย โจรภัย ภัยสงคราม และภัยธรรมชาติ ได้แก่ ไฟไหม้ น้ำท่วม เป็นต้น และ**ปฏิบัติคุณความดีที่ตรงกันข้ามกับความประพฤติผิดศีล** (ข้อนี้) คือ **ประกอบแต่สัมมาอาชีวะ** และ**บริจาคทานตามกำลังและตามสมควรแก่โอกาส** ก็จะได้รับอานิสงส์คือเป็นผลให้เป็นผู้ทำมาหากินขึ้นและเจริญด้วยโภคทรัพย์ ทำกิจการงานเป็นพนักงานหรือข้าราชการ ก็จะเจริญ ก้าวหน้าด้วยดี มีอุปสรรคน้อย และเป็นผู้มีฐานะมั่นคง

ผู้ประพฤติผิดศีล (ข้อนี้) คือ **ผู้มักเจตนาทุจริต กบฏ คดโกง** เมื่อถูกจับได้ย่อมมีโทษตามกฎหมาย ทรัพย์สมบัติ ย่อมเสียหายด้วยภัยพิบัติต่างๆ มีราชภัย โจรภัย และภัยธรรมชาติ ภัยสงคราม เป็นต้น และย่อมจะทำมาหากิน ไม่ขึ้น ทำงานเป็นข้าราชการ เป็นพนักงาน ก็ไม่เจริญ คือ จะถึงความตกต่ำ และต่อไปก็จะกลายเป็นคนยากจนข้นแค้นได้

รวมทั้งการจี้ ปล้น ขู่เข็ญ เอาทรัพย์ แบล็กเมล์ และ**การใช้อำนาจอันไม่เป็นธรรม ปล้นอำนาจอธิปไตยของประชาชน ล้มล้างกฎหมายรัฐธรรมนูญ ล้มล้างรัฐบาล รัฐสภา** และ/หรือ **ล้มล้างอำนาจศาล โดยประการมิชอบ** อันเป็นการ **"กบฏ"** ตามกฎหมายอาญา มาตรา ๑๑๓ หรือ **แม้หญิงผู้มีสามี** หรือ **มีเจ้าของขโมยผัสสะอันเป็นของควรได้ของสามีไปให้ชายอื่นชมเชย** (เป็นชู้กับชายอื่น) เป็นต้น

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๑ กันยายน ๒๕๔๖)

๑๑

กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี

กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากความประพฤติผิดในกาม

เมื่อประพฤติอยู่ในคุณความดี คือ **มีความสันโดษในคู่ครองของตน** ย่อมมีอานิสงส์ คือ คู่ครอง ย่อมมีความซื่อสัตย์ มีความจริงใจ และจงรักภักดีต่อกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันและอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข ครอบครัวไม่แตกแยก ทรัพย์สินที่ทำมาหาได้ร่วมกัน ก็ไม่ถูกแบ่งกระจัดกระจาย บุตรหลาน และสมาชิกในครอบครัวก็มีแต่ความอบอุ่นรักใคร่กลมเกลียวกัน มีผลให้การประกอบกิจการทำมาหาเลี้ยงชีพ เจริญและมั่นคง บุตรหลานผู้เป็นทายาทสืบสกุล ก็ได้ตัวอย่างที่ดีจากพ่อแม่ไปดำเนินชีวิตตนอยู่ในคุณความดี คือ มีศีลมีธรรมตามบิดามารดา ให้ถึงความเจริญและสันติสุขต่อๆ ไปอีกได้

ส่วนผู้ประพฤติผิดศีล (ข้อนี้) คือ **มักประพฤติผิดในกาม มากชู้หลายเมีย ไม่สำรวมในกาม ไม่มีความสันโดษในคู่ครองของตน** ย่อมก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจกัน ไม่จริงใจต่อกัน พลอยให้ขาดความเคารพนับถือกัน และกลับทะเลาะเบาะแว้ง บางกรณีถึงตบตี ทำร้ายกัน ถึงฆ่ากันเพราะพิษรักแรงหึง ก็มีมาก หาความสันติสุขที่แท้จริงไม่ได้ ทรัพย์สินที่ทำมาหาได้ ก็ถูกแบ่งกระจัดกระจายไปอย่างไร้สาระประโยชน์ เป็นเหตุให้ครอบครัวแตกแยก เด็กๆ ขาดความอบอุ่น และขาดการดูแลเอาใจใส่ อบรมสั่งสอนใกล้ชิด **นำไปสู่วัฏฏจักรแห่งปัญหาสังคม** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และประการสำคัญคือ เป็นความอัปมงคล ทำให้เสียชื่อเสียง ประกอบกิจการงานในอาชีพก็พลอยขัดข้อง ไม่เจริญ บางรายถึงตกต่ำลงไปเลยก็มีมาก

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๑ กันยายน ๒๕๔๖)

๑๒

มุสาวาทา เวรมณี

มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดโป้ปดมดเท็จ หลอกลวงผู้อื่น และ**ประพฤติปฏิบัติอยู่ในคุณความดี** คือ **ซื่อสัตย์จริงใจ พูดแต่คำพูดที่จริง ไม่หลอกลวงผู้อื่น ย่อมมีอานิสงส์** คือ เป็นที่เชื่อถือนับถือของคนทั้งหลาย ไม่มีกลิ่นปาก หรือมีก็แต่น้อย

ส่วนผู้ประพฤติผิดศีล (ข้อนี้) คือ **ผู้มักเจตนาพูดจาโป้ปดมดเท็จ หลอกลวงผู้อื่น ไม่มีสัตย์ ไม่มีความจริงใจ** รวมไปถึง **ผู้ได้เคยถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ราชการ แล้วไม่ปฏิบัติตาม** หรือ **"ตระบัดสัตย์"** ย่อมไม่เป็นที่นับถือเชื่อถือของคนทั้งหลาย ปากมีกลิ่นเหม็นมากเป็นประจำ การประกอบการทำมาหากินใดๆ ก็มักไม่เจริญ เป็นต้น

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๑ กันยายน ๒๕๔๖)

๑๓

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการเสพสิ่งเสพติดมึนเมาให้โทษ อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาททุกชนิด ย่อมมีอานิสงส์ คือ **ไม่ต้องเสียสุขภาพกายสุขภาพจิต เพราะพิษสุรายาเสพติด** และ**ไม่ต้องเสียทรัพย์** เมื่อประกอบกับ**การประพฤติธรรม** คือ **เป็นผู้มีสติ** รู้จักยับยั้งชั่งใจก่อนคิด-พูด-ทำการสิ่งใด ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ รอบรู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ก็สามารถทำให้การดำเนินชีวิต และ/หรือ การประกอบกิจการงานในอาชีพ เป็นไปแต่ในทางดี ให้ถึงความสำเร็จและความเจริญสันติสุขแห่งชีวิต ไม่เป็นไปในทางเสื่อมหรือเป็นโทษเป็นความทุกข์เดือดร้อน แต่หากเผลอสติไปบ้าง ก็มี**สัมปชัญญะ** รู้สึกตัวว่าที่กำลังคิด-พูด-ทำกิจการใดอยู่นั้นหรือที่ได้ทำไปแล้วนั้นผิดพลาด ก็กลับตัวกลับใจใหม่ได้

การดำเนินชีวิตที่เคยผิดพลาดไป ก็กลับฟื้นคืนสู่คุณความดีความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ก็สามารถถึงความสำเร็จ และถึงความเจริญและสันติสุขต่อไปอีกได้

ส่วน**ผู้ประพฤติผิดศีล** (ข้อนี้) คือ **มักเสพและติดสิ่งเสพติดมึนเมาให้โทษ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท** ย่อมเป็นเหตุให้เสียสุขภาพกาย-สุขภาพจิต และเสียทรัพย์ เป็นเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท เพราะขาดสติสัมปชัญญะ รู้ผิดชอบชั่วดี จึงเป็นทางให้ประพฤติผิดศีลข้ออื่นๆ เช่น ประพฤติผิดในกาม ถึงสำส่อนในกาม เสี่ยงต่อโรคติดต่อร้ายแรง เช่น โรคเอดส์ กามโรค และโรคอื่นๆ อีกมาก และนำไปสู่อบายมุขต่างๆ ทำให้เสียชื่อเสียง เป็นความอัปมงคลให้ชีวิตตกต่ำ ถึงความล้มเหลวแห่งชีวิตได้โดยง่าย

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๑ กันยายน ๒๕๔๖)

๑๔

ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข

ผู้ประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมได้รับผลเป็นความอยู่เย็นเป็นสุข ไม่ต้องอยู่ร้อนนอนทุกข์ ด้วยว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสไว้ดีแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติตามด้วยดีจะพึงรู้เห็นผลได้ด้วยตนเอง (สนฺทิฏฺฐิโก) ๑ ปฏิบัติเมื่อใด ย่อมปรากฏผลดีเมื่อนั้น (อกาลิโก) ไม่เลือกเวลา ๑ เป็นสิ่งที่เรียกให้ผู้อื่นมาดูได้ (เอหิปสฺสิโก) คือ เป็นคุณธรรมที่สามารถให้ผู้อื่นปฏิบัติพิสูจน์เห็นผลได้จริง ๑ เป็นสิ่งที่บุคคลพึงน้อมเข้ามาสู่ตน (โอปนยิโก) คือ เป็นคุณธรรมที่บุคคลพึงปฏิบัติเพื่อความเข้าถึง ได้รู้ ได้เห็น และได้มีอยู่ในตนเอง ๑ และ (ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ) เป็นคุณธรรมอันวิญญูชน คือ ผู้รู้ดีรู้ชั่วทั้งหลายจะพึงรู้ได้เฉพาะตนอีก ๑

พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า “ธมฺมํ จเร สุจริตํ น นํ ทุจฺจริตํ จเร” บุรพาจารย์ผู้รู้ภาษาบาลี ท่านแปลความว่า “บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติให้ทุจริต” อาตมภาพขอแปลให้ฟังง่ายว่า **“บุคคลพึงประพฤติสุจริตธรรม ไม่พึงประพฤติทุจริตธรรม”** ซึ่งหมายถึงว่า **บุคคลพึงประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามทำนองคลองธรรม ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ดีแล้ว** ได้แก่ **ประพฤติอยู่แต่ในกายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔** และ **มโนสุจริต ๓ ด้วยอาการ ๔** คือ ทำเอง ๑ แนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติด้วย ๑ ยินดีที่ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติ ๑ และ ยกย่องสรรเสริญผู้ประพฤติสุจริตธรรม ๑ และ**ไม่พึงประพฤติผิดคิดมิชอบจากทำนองคลองธรรม** คือ ที่**เป็นตรงกันข้ามกับสุจริตธรรม**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๙)

๑๕

สุจริตธรรม

"สุจริตธรรม" คือ คุณธรรมของผู้ประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้น ได้แก่ กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ และมโนสุจริต ๓ รวมเรียกว่า **"กุศลกรรมบถ ๑๐"**

ผู้ประพฤติปฏิบัติ **"สุจริตธรรม"** คือ ประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามทำนองคลองธรรมอันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ดีแล้ว เช่นนี้ชื่อว่า **"ผู้ประพฤติธรรม"** ดังนี้ **ย่อมเป็นผู้ไม่ก่อให้เกิดเวรภัยเป็นเหตุปัจจัยให้ผลเป็นความทุกข์เดือดร้อนทั้งในภพชาติปัจจุบัน และในภพชาติหน้าต่อไปอีก** และ**ย่อมเป็นผู้ก่อให้เกิดบุญกุศลคุณความดีอันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดผลดี เป็นความเจริญและสันติสุขในชีวิตอันเนื่องแต่กรรมดี มีทานกุศล ศีลกุศล** และ**ภาวนากุศล** เป็นต้น คอยติดตามให้ผลทั้งในภพชาติปัจจุบันและในภพชาติต่อๆ ไป ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า" อย่างแน่นอน *(สวท., ๑๗ ธ.ค. ๒๕๔๙)*

๑๖

กายสุจริต ๓

กายสุจริต ๓ ได้แก่ เว้นจากเจตนาฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ๑ เว้นจากเจตนาคดโกง และเว้นจากการประกอบอาชีพทุจริต ๑ และเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ เป็นผู้มีปกติประพฤติปฏิบัติดีต่อผู้อื่นด้วยจิตเมตตา ปรารถนาแต่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข และด้วยกรุณาธรรม ปรารถนาแต่จะให้ผู้มีทุกข์เดือดร้อนให้พ้นทุกข์ มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่คิดประหัตประหารกันให้ผู้อื่นเดือดร้อน ๑ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปันความสุขส่วนตน และ/หรือทรัพย์สิน เพื่อช่วยเหลือเจือจานอนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่น ตามสมควรแก่ฐานะและโอกาส และประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ๑ มีความสันโดษในคู่ครองของตนและมีความสำรวมในกามอีก ๑ เป็นต้น นี้ชื่อว่า “กายสุจริต ๓”

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๙)

๑๗

วจีสุจริต ๔

วจีสุจริต ๔ ได้แก่ เว้นจากการกล่าววาจาโป้ปดมดเท็จ หลอกลวงเขา ๑ เว้นจากการกล่าววาจาหยาบคาย ด่าทอ ให้ร้ายป้ายสี ๑ เว้นจากการกล่าววาจายุแยก ให้เขาแตกสามัคคีกัน ๑ และเว้นจากการกล่าววาจาที่เพ้อเจ้อไร้สาระประโยชน์ ๑ ย่อมกล่าวแต่วาจาที่จริง ๑ กล่าวแต่วาจาที่สุภาพอ่อนหวาน ๑ กล่าวแต่วาจาประสานสามัคคี ๑ และกล่าวแต่วาจาสุภาษิต คือวาจาที่ดีที่มีสาระประโยชน์ ๑ นี้ชื่อว่า “วจีสุจริต ๔”

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๙)

๑๘

มโนสุจริต ๓

มโนสุจริต ๓ ได้แก่ เว้นจากเจตนาความคิดอ่านด้วยความโลภจัด และ/หรือ ด้วยความเห็นแก่ตัวจัด และ/หรือด้วยตัณหาราคะจัด ๑ เว้นจากเจตนาความคิดอ่านด้วยความโกรธ พยาบาท อาฆาต จองเวรกัน ๑ และเว้นจากความหลงไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามความเป็นจริง อีก ๑ เป็นผู้มีปกติประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยเจตนาความคิดอ่านที่เป็นบุญกุศล มีทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้น นี้ชื่อว่า “มโนสุจริต ๓”

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๙)

๑๙

สติ

คำว่า **"สติ"** หมายถึง ความระลึกได้ คือ จดจำถ้อยคำหรือเรื่องราวที่ผ่านมา แม้นานแล้วได้ สามารถระลึกหรือนึกขึ้นได้ นี้อย่าง ๑ และหมายถึง การควบคุมจิตใจให้จดจ่ออยู่กับกิจที่ทำ หรือเรื่องที่กำลังเพ่งพิจารณาอยู่ได้ ไม่พลั้งเผลอ นี้อีกอย่าง ๑

สติ เป็นเจตสิกธรรมที่ประกอบกับจิต ให้ระลึกนึกถึงบาป-บุญ คุณ-โทษ ทางเจริญ-ทางเสื่อม แห่งชีวิตตามที่เป็นจริงได้ จึงชื่อว่า **เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญและสันติสุข**

อนึ่ง ในการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมกาย วาจา ใจ ของตนให้บริสุทธิ์โดยทางศีล สมาธิ และปัญญา เป็นต้นนั้น **"สติ"** ยังเป็นเครื่องช่วยให้ระลึกนึกถึงเหตุในเหตุ ไปถึงต้นเหตุแห่งทุกข์ รวมทั้งเหตุในเหตุแห่ง

ความเจริญและสันติสุข ด้วยปัญญาอันเห็นชอบได้ จึงชื่อว่า **เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่การปฏิบัติธรรม ให้ถึงความเจริญและสันติสุข** และ**เพื่อถึงความพ้นทุกข์** คือ **มรรคผลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง** และ**ที่เป็นบรมสุขได้**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๙ กันยายน ๒๕๔๒)

๒๐

สัมปชัญญะ

คำว่า “**สัมปชัญญะ**” หมายความถึง ความรู้สึกตัวพร้อม หากเผลอสติก็ระลึกถึงขึ้นได้ใหม่ สัมปชัญญะจึงเป็นคุณเครื่องส่งเสริมสติให้เจริญ ให้เต็ม ให้มั่นคงไม่พลั้งเผลอ สัมปชัญญะจึงเป็นเจตสิกธรรมที่มาคู่กับสติ

กล่าวโดยสรุป สติกับสัมปชัญญะนั้นเป็นธรรมคู่กัน คือความระลึกนึกรู้ หรือพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ก่อนคิด-พูด-ทำ ว่าความคิด หรือคำที่จะพูด หรือว่ากรรมที่กำลังจะทำนั้นดีหรือชั่ว เป็นบุญกุศลหรือเป็นบาปอกุศล เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม นี้ชื่อว่า “**สติ**” แต่เมื่อเผลอสติคิดพูดหรือทำไปก่อนแล้ว โดยไม่ทันระลึกนึกรู้ได้ ว่าดีหรือชั่ว แล้วกลับมาระลึกนึกรู้ได้ หรือรู้สึกตัวได้ด้วยปัญญาอันเห็นชอบว่า ความคิดที่กำลังเกิดวาจาที่กำลังพูด และ/หรือ กรรมที่กำลังกระทำอยู่นั้น ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือว่าผิดพลาด เป็นกุศล

คุณความดี หรือว่าเป็นความชั่ว เป็นทางเจริญ ควรดำเนิน หรือว่าเป็นทางเสื่อมไม่ควรดำเนิน แล้วเลือกดำเนินหรือประพฤติปฏิบัติไปแต่ในทางเจริญ งดเว้นความประพฤติปฏิบัติไปในทางเสื่อม นี้ชื่อว่า **“สัมปชัญญะ”** แม้สำนึกได้ภายหลังที่ได้ คิด-พูด-ทำ ไปแล้ว ก็ชื่อว่า **“สัมปชัญญะ”** เหมือนกัน

สติกับ**สัมปชัญญะ** ด้วยปัญญาอันเห็นชอบนี้ จึงเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิต ให้ดำเนินไปแต่ในทิศทางที่ถูกที่ควร คือ ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม กล่าวคือ ที่เป็นบุญกุศลคุณความดี อันจะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จและความเจริญสันติสุข และสูงสุดให้ถึงมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุขอย่างถาวรได้

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๙ กันยายน ๒๕๔๒)

๒๑

การเคารพเป็นมงคลอันสูงสุด

ผู้มีคารวธรรม รู้จักสัมมาคารวะ รู้จักที่ต่ำที่สูง คือรู้จักความสำคัญของบุคคล รู้จักข้อธรรมะ และสิ่งที่ควรเคารพ นับถือ บูชา ได้ชื่อว่า เป็นผู้มีคุณธรรมสูงที่จะนำบุคคลผู้ทรงคุณธรรมนี้ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิต ไม่เป็นไปในทางเสื่อม เป็นโทษ หรือเป็นความทุกข์เดือดร้อน จึงเป็น **"มงคลอันประเสริฐสูงสุด"**

การเคารพบุคคล ข้อธรรมะและ**สิ่งที่ควรเคารพนั้น** มี ๖ ประการใหญ่ๆ คือ **พุทธคารวตา** ความเคารพในพระพุทธองค์ ๑, **ธัมมคารวตา** ความเคารพในพระธรรม ๑, **สังฆคารวตา** ความเคารพในพระสงฆ์ ๑, **สิกขาคารวตา** ความเคารพในการศึกษาอบรมตน ๑, **อัปปมาทคารวตา** ความเคารพในความไม่ประมาท ๑, และ **ปฏิสันถารคารวตา** คือความเคารพในปฏิสันถาร ๑

๒๒

ความเคารพในพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมวิเศษ ได้แก่ **พระอริยสัจ ๔** คือ ความจริงอย่างประเสริฐในเรื่องของ**ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ** คือ มรรคผลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์และที่เป็นบรมสุขอย่างถาวร และ**หนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์** และ**ถึงซึ่งบรมสุขอย่างถาวรได้จริง** กล่าวโดยย่อก็คือ **ทรงเป็นผู้ตรัสรู้** คือ **ทรงรู้แจ้ง ทรงเห็นแจ้ง** กล่าวคือ **ทรงมีพระปัญญาอันเห็นชอบในทางเจริญ** และ**ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริงด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติที่ดีที่ชอบ ทรงมีพระทัยที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วจากสรรพกิเลส ตัณหา อุปาทาน โดยสิ้นเชิง** และ**ทรงมีพระเมตตาพระกรุณาคุณต่อสัตว์โลกทั้งหลาย** จึงไม่ทรงเก็บงำพระธรรมวิเศษ ที่ทรงปฏิบัติได้ถึงบรมสุขไว้เฉพาะพระองค์ ทรงเสีย

สละกำลังพระวรกายออกแนะนำสั่งสอนสัตว์โลกที่พอมีอุปนิสัยที่จะรับรู้ เรียนรู้ และรู้แจ้งแทงตลอดในพระธรรมได้ ให้ตั้งอยู่ในสรณะ ๓ คือมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งขึ้นไปจนถึงบรรลุมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์และที่เป็นบรมสุข ตามรอยบาทพระพุทธองค์ จึงทรงเป็นผู้ควรเคารพ นับถือบูชา

ผู้เคารพนับถือในพระพุทธเจ้า ย่อมได้ทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ นำตนไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขแต่ส่วนเดียว

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ กันยายน ๒๕๓๙)

๒๓

ความเคารพในพระธรรม

"พระธรรม" คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น เป็น**ข้อปฏิบัติให้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม** ว่า **นี้คือทุกข์ นี้คือเหตุแห่งทุกข์ นี้คือสภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ** และ**นี้คือหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ได้จริงแท้แน่นอน** กล่าวโดยย่อก็คือ **ข้อปฏิบัติให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข** และ**ข้อห้ามมิให้ปฏิบัติเพราะเป็นทางให้ถึงความเสื่อมเป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน จึงทรงให้ละเว้นเสีย** และ**วิธีชำระจิตใจให้ผ่องใส ให้สามารถพิจารณาเห็นแจ้งรู้แจ้งในทางเจริญ ทางเสื่อม ด้วยตนเอง** จะได้ดำเนินชีวิตไปสู่ทางเจริญและสันติสุข แต่ส่วนเดียว ไม่ไปทางเสื่อม เป็นโทษ เป็นความทุกข์ เดือดร้อน ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น **ใครผู้ใดได้รับรู้** และ**ได้เรียนรู้** โดยการศึกษาและปฏิบัติพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าด้วยดี ก็จะได้รับผลเป็น

ความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขในชีวิตได้จริง และจะเห็นผลได้ด้วยตนเอง ไม่เลือกกาลเวลา

พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นข้อปฏิบัติที่คนมีปัญญาจะพึงเคารพ นับถือบูชา คือ "**รับรู้**" "**เรียนรู้**" ด้วยความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ในการศึกษา และปฏิบัติพระสัทธรรม ได้แก่ การศึกษาอบรมในศีล สมาธิ ปัญญา ให้ถึง**อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา** และ**อธิปัญญาสิกขา** จน "**รอบรู้**" คือ**รู้ทั่ว** ทั้งให้**รู้จำ (สัญชานนะ) รู้แจ้ง (วิชานนะ)** และ**รู้แทงตลอด (ปฏิเวธะ)** ก็จะเป็นทางให้บรรลุมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุข ตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้จริง

ความเคารพในพระธรรม จึงเป็นมงคลอันประเสริฐสูงสุด ด้วยประการฉะนี้

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ กันยายน ๒๕๓๙)

๒๔

ความเคารพในพระสงฆ์

พระสงฆ์ คือหมู่ชน ได้แก่ หมู่พระภิกษุสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ศึกษาและปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตรงตามพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ดีแล้ว มีสีลาจารวัตรที่งดงาม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น และได้แนะนำสั่งสอนสาธุชนผู้สนใจในธรรมให้ศึกษาและปฏิบัติธรรมได้ผลดีตาม

พระสงฆ์นี้นี่แหละที่**เป็นผู้สืบบวรพระพุทธศาสนาด้วยดีต่อๆ มา จนถึงปัจจุบันนี้** ก็นับ**เป็นบุคคลผู้ควรเคารพ นับถือ เชื่อฟัง** และ**ปฏิบัติตาม** เพราะมีแต่จะชักนำเราให้ได้เข้าใกล้พระรัตนตรัย ให้ได้รับรู้ เรียนรู้จนถึงรู้แจ้งแทงตลอดในพระสัทธรรม และได้ปฏิบัติพระสัทธรรมให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขสำหรับตน ตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้ **ความเคารพในพระสงฆ์ จึงเป็นมงคลอันประเสริฐสูงสุด**

๒๕

ความเคารพในสิกขา

ความเคารพในสิกขา คือ **การเอื้อเฟื้อ เอาใจใส่ในการศึกษาอบรมตนในศีล สมาธิ** และ**ปัญญา** รวมเรียกว่า “**ไตรสิกขา**” ให้เจริญถึง**อธิศีลสิกขา** คือ การศึกษาอบรมในศีลอันยิ่ง โดยการสังวรระวังในศีลและอินทรีย์ให้ความประพฤติปฏิบัติทางกายและวาจาเรียบร้อยดีไม่มีโทษ เป็น “**ศีลวิสุทธิ**” คือความหมดจดแห่งศีล **อธิจิตตสิกขา** คือ การศึกษาอบรมในจิตอันยิ่ง โดยการเจริญภาวนาสมาธิถึงฌานจิตอันเป็นธรรมปฏิบัติเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์ออกจากใจ เป็น “**จิตตวิสุทธิ**” คือความหมดจดแห่งจิตอันจะเป็นไปเพื่อการเจริญปัญญารู้แจ้งในสภาวะธรรมและสัจธรรมตามที่เป็นจริง **การอบรมปัญญาให้เห็นแจ้งรู้แจ้งในสภาวะธรรม** ทั้งที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร/สังขตธรรม) และทั้งที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (วิสังขาร/อสังขตธรรม)

และ**ในอริยสัจธรรม** ตามที่เป็นจริง ชื่อว่า **อธิปัญญา-สิกขา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นทางแห่งความบรรลุมรรคผลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง** และ**ที่เป็นบรมสุขได้อย่างถาวร ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

ในระหว่างการปฏิบัติไตรสิกขาอยู่ แม้จะยังไม่ถึงได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เมื่อตั้งใจศึกษาอบรมตนด้วยความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ในการศึกษาอบรมตนมั่นคงอยู่และให้เจริญยิ่งๆ ขึ้นไปอยู่นั้น ย่อมได้รับผลเป็นความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิต ไม่มีเสื่อมเลย

การเคารพในสิกขา คือ ใน**ไตรสิกขา** กล่าวคือใน**ศีล สมาธิ และปัญญา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมเป็นมงคลอันประเสริฐสูงสุด ด้วยประการฉะนี้**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ กันยายน ๒๕๓๙)

๒๖

ความเคารพในความไม่ประมาท

ความประมาท คือ**ความขาดสติ (ความระลึกได้)** และ**สัมปชัญญะ (ความรู้สึกตัวพร้อม) ขาดความยับยั้งชั่งใจ พิจารณาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ**ว่า **เรื่องที่ตนกำลังจะคิด จะพูด** หรือ**จะทำอะไรๆ** ว่า **ผิดหรือถูก เป็นคุณหรือเป็นโทษ เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม เหมือนเรือไม่มีหางเสือ** ก็อาจจะแล่นไปเกยตื้นหรือชนหินโสโครก หรือชนกันเองกับเรืออื่น หรือแล่นเข้าไปสู่คลื่นลมทะเลที่บ้าคลั่ง ย่อมจะประสบกับความแตกสลายอัปปางลง เสียหายหรือตายได้ นี่แหละที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า **"ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย"** และว่า **"คนประมาทแล้ว เหมือนคนที่ตายแล้ว"**

คำว่า **"ตาย"** นั้น พิจารณาได้ ๔ นัย คือ **ตายจากความดี ๑, ตาย**คือ**วิบัติฉิบหายด้วยผลของ**

กรรมชั่วและ**กิเลส ๑, ตาย**คือ**สิ้นชีวิต ๑,** และ**ตาย**คือ**การเวียนว่ายตายๆ เกิดๆ อยู่ในกองทุกข์ต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุดอีก ๑**

ผู้ไม่ประมาทย่อมดำเนินชีวิตด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ คือ **รู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อม ตามที่เป็นจริง ทั้งก่อน**และ**ขณะ คิด พูด ทำ ย่อมเลือกทางดำเนินชีวิตในการคิด พูด ทำ แต่เฉพาะที่เป็นคุณความดี หลีกหนีความชั่ว ย่อมพาตัวไปสู่ทางเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิต** และ**ถ้าใฝ่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบยิ่งๆ ขึ้นไป โดยทางศีล สมาธิ ปัญญา** ถึง**อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็จะยิ่งทำตนไปในทางพ้นทุกข์ ถึงซึ่งบรมสุข** คือ **มรรคผลนิพพานอันเป็นอมตธรรม** คือ **ธรรมที่ไม่ตาย** ไม่ต้องมีความเกิด คือไม่ต้องเวียนว่ายตายๆ เกิดๆ และแก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์อีก กลับมีบรมสุขที่เที่ยงและยั่งยืน ตลอดไป

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า **"ความไม่ประมาทเป็นทางที่ไม่ตาย" ผู้ไม่ประมาทในธรรม** คือ **สนใจใฝ่ใจ ในการศึกษาอบรม ปฏิบัติธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่ตาย**

คือ **ย่อมไม่ตายจากคุณความดี ย่อมเป็นผู้ทรงศีลทรงธรรม** และ**ย่อมไม่ตายจากผลของกรรมดี** คือ **ย่อมได้รับผลดี จากกรรมดียิ่งๆ ขึ้นไป จนถึงอมตธรรม** คือมรรคผล นิพพาน ซึ่งเป็นธรรมที่ไม่ตายจริงๆ ด้วยประการฉะนี้

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ กันยายน ๒๕๓๙)

๒๗

ความกตัญญู

ความกตัญญู นั้น หมายถึง **การรู้พระคุณท่านที่เคยมีอุปการคุณ** หรือ**ที่เคยมีบุญคุณต่อเราก่อน** แล้ว**ตอบแทน**หรือ**สนองพระคุณท่านผู้มีอุปการคุณนั้น**

ผู้เคยให้ความอุปการะหรือมีบุญคุณนั้น ภาษาพระท่านเรียกว่า "**บุพพการี**" ภาษาพูดโดยทั่วไปว่า "**ผู้มีพระคุณ**" ผู้รู้จักคุณท่านผู้มีอุปการคุณ แล้วตอบแทนคุณท่านผู้มีพระคุณนั้น ชื่อว่า "**กตัญญูกตเวที**" มีคำเพิ่มขึ้นมาอีกคำหนึ่ง คือ "**กตเวที**" หมายความว่า "**ผู้กระทำตอบแทน**หรือ**ทดแทน**" เมื่อรวมสองคำนี้เข้าด้วยกัน คือ "**กตัญญู**" กับ "**กตเวที**" จึงเป็น "**กตัญญูกตเวที**" ซึ่งมีความหมายรวมว่า "**ผู้รู้คุณ**และ**ตอบแทนคุณท่านผู้มีอุปการคุณ**"

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑)

๒๘

กตัญญูกตเวทิตาธรรม

คุณธรรมข้อ **"กตัญญูกตเวทิตาธรรม"** คือ **การรู้คุณ**และ**ตอบแทนคุณท่านผู้มีอุปการคุณ**นี้ จึงเป็นคุณธรรมหรือข้อปฏิบัติที่คู่กับ**บุญคุณ**หรือ**อุปการะคุณที่ท่านได้ทำอุปการคุณให้แล้วก่อน** ไม่ว่าท่านผู้กระทำอุปการคุณนั้น จะมีความประพฤติปฏิบัติอื่นที่ดีหรือไม่เพียงไรก็ตาม ก็ชื่อว่า **"บุพพการี"** ของผู้ได้รับอุปการคุณนั้น ที่ผู้เคยได้รับอุปการะคุณนั้นพึงรู้คุณ พึงระลึกถึงและตอบแทนพระคุณท่านผู้มีอุปการคุณนั้นตามกำลังและโอกาสจะอำนวยให้ ก็จะเป็นอุดมมงคลแก่ผู้ทรงกตัญญู-กตเวทิตาธรรมนี้ ให้ถึงความเจริญและสันติสุขในชีวิตได้เสมอ

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑)

๒๙

พระพรหมของลูก

พ่อแม่ เป็น **บุพพการี** คือ **ผู้มีพระคุณอย่างยิ่งใหญ่ของลูกๆ** ด้วยว่า ท่านเป็นผู้ให้กำเนิด ทะนุถนอมกล่อมเลี้ยงลูกด้วยความรักด้วยเมตตาและกรุณาธรรม มีแต่ความปรารถนาจะให้ลูกรักมีความสุขและความเจริญ ลูกมีทุกข์ก็ปรารถนาจะให้ลูกพ้นทุกข์ แม้ความทุกข์เดือดร้อนของลูกนั้น มาตรว่าพ่อแม่จะรับหรือไถ่เอามาไว้ที่ตัวเองได้ พ่อแม่ก็จะทำเพื่อลูก เมื่อลูกมีความสุขความเจริญ ก็ไม่คิดเบียดเบียนแย่งความสุขของลูกมาไว้เฉพาะเพื่อตน คอยเป็นนายประกันให้ลูก เมื่อลูกผิดพลาดล่วงเกิน แม้จะเจ็บใจช้ำใจเพราะลูกชั่วช้าเพียงใด ก็มีแต่อภัยให้ลูกตลอดมา พ่อแม่จึงชื่อว่าเป็น **"พรหม"** คือ **ผู้ประเสริฐของลูก**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑)

๓๐

พระอรหันต์ของลูก

พ่อแม่นั้นเป็นผู้ให้คำแนะนำสั่งสอนลูกด้วยเจตนาที่จะให้ลูกได้รู้วิธีการดำเนินชีวิตที่ดี ตามภูมิปัญญาของท่าน มาตั้งแต่ลูกเริ่มเกิดมาจนเติบใหญ่ ไม่มีเจตนาที่จะแนะนำสั่งสอนให้ลูกประพฤติปฏิบัติไปในทางที่จะเป็นโทษหรือความทุกข์เดือดร้อน พ่อแม่จึงชื่อว่าเป็น **"บุรพเทพ"** ของลูก คือเป็นผู้ชี้แสดงโลกนี้ คือการดำเนินชีวิตแก่ลูกก่อนใครๆ ทั้งนั้น และด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ของพ่อแม่เช่นนั้น พ่อแม่จึงเป็นเสมือน**วิสุทธิเทพ** คือเสมือน**พระอรหันตขีณาสพ** ผู้หวังแต่ความสุขความเจริญของชนทั้งหลาย โดยไม่คำนึงถึงความเป็นพาล คือ กระทำผิด หรือการล่วงละเมิดต่อท่าน ฉันใด พ่อแม่ก็ปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของลูกโดยส่วนเดียว โดยไม่คำนึงถึงความผิดหรือความละเมิดล่วงเกินที่ลูกกระทำต่อพ่อแม่ ฉันนั้น

เพราะเหตุนั้น พ่อแม่จึงเป็น "**อาหุไนย** หรือ **ทักขิไนยบุคคล**" คือ เป็นบุคคลที่ควรแก่การรับทักษิณาบูชาสักการะ กระทำความกตัญญูกตเวทิตาธรรม คือ รู้คุณและตอบแทนคุณของท่าน

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑)

๓๑

รู้คุณและตอบแทนคุณของท่าน

กระทำความกตัญญูกตเวทิตาธรรม คือรู้คุณและตอบแทนคุณของท่าน แล้วลูกกตัญญูเช่นนั้นก็จะมีแต่ความสุขความเจริญแต่ถ่ายเดียว

ลูกชายลูกหญิง เมื่อรู้และระลึกถึงพระคุณของพ่อแม่แล้ว พึงปฏิบัติดีตอบแทนพระคุณท่านโดยประการต่างๆ เป็นต้นว่า ช่วยทำกิจของท่านด้วยความเต็มใจ ไม่บิดพลิ้ว หรือคอยหลีกเลี่ยง ดำรงวงศ์สกุลของท่านไว้ให้ดี ไม่ทำให้เสื่อมเสีย ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทของท่าน ปรนนิบัติและรักษาน้ำใจท่าน ไม่ทำให้ท่านต้องเสียน้ำตาเสียน้ำใจเพราะความประพฤติไม่ดีของตน ท่านเลี้ยงดูเรามาแล้ว เมื่อเรามีกำลังพอ ก็เลี้ยงดูท่านตอบ ท่านล่วงลับไปแล้วก็ทำบุญอุทิศให้

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑)

๓๒

นำพ่อแม่ให้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ประเสริฐกว่า

บูรพาจารย์มีท่าน**พระสิริมังคลาจารย์** เป็นต้น ได้อรรถาธิบายขยายความในมงคลสูตร ปรากฏในหนังสือ ปกรณ์พิเศษ ชื่อ **"มังคลัตถทีปนี"** ข้อ ๒๙๗ มีความเปรียบเทียบโดยย่อว่า แม้ลูกจะอุปถัมภ์บำรุงพ่อแม่ โดยประการว่า วางแม่ไว้อยู่บนบ่าขวา วางพ่ออยู่บนบ่าซ้าย ท่านจะถ่ายอุจจาระปัสสาวะรด ก็ไม่รังเกียจ ประคับประคองบำรุงท่านแม้ตลอด ๑๐๐ ปี ก็ไม่นับว่าได้ตอบแทนคุ้มพระคุณของพ่อแม่ หรือแม้จะตั้งพ่อให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งแม่ไว้ในความเป็นพระมเหสีพระเจ้าจักรพรรดิ บำรุงท่านให้เสวยสุขอยู่จนตลอดชีวิต เช่นนั้น ก็ยังตอบแทนไม่คุ้มพระคุณของท่าน นี้เพราะเหตุไร?

เพราะเหตุว่า แม้ลูกชายลูกหญิงจะทำนุบำรุงพ่อแม่ด้วยอุปการะอันเป็นโลกิยะอยู่เช่นนั้นจนตลอดชีวิตของท่าน ท่านก็จะได้รับโลกิยสุขเพียงชาติเดียว แต่ถ้าท่านยังเป็นผู้ไม่รู้คุณพระรัตนตรัย คือไม่รู้คุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ จึงไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามที่เป็นจริง เป็น **"มิจฉาทิฏฐิ"** คือ เป็นผู้มีความเห็นผิดทำนองคลองธรรม เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ คือตายไป ก็ไม่พ้นอบายภูมิ คือไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดีที่ไม่เจริญ ได้แก่ ในภพภูมิของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย หรือสัตว์เดรัจฉาน ได้

แต่ถ้าลูกชายลูกหญิงได้ชักนำพ่อแม่ที่ยังไม่มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ให้มาเรียนรู้และศรัทธาในพระรัตนตรัย มาประพฤติปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ที่มีศรัทธาน้อยก็ให้มีศรัทธามากขึ้น ที่มีศรัทธามากอยู่แล้วก็ให้เจริญด้วยศรัทธาอย่างมั่นคงยิ่งๆ ขึ้นไป ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ลูกชายลูกหญิงนั้นจึงชื่อว่าได้ตอบแทนพระคุณพ่อแม่คุ้มพระคุณพ่อแม่แล้ว เพราะการที่พ่อแม่ได้มีศรัทธาในพระรัตนตรัยแล้ว ย่อมได้มีโอกาสศึกษาทำความเข้าใจในพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามที่เป็นจริง

ก็จะได้เลิกละทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด และเลิกละความประพฤติผิดๆ นั้นเสีย แล้วกลับประพฤติปฏิบัติธรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล มีทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศลเป็นต้น ดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญและสันติสุขถึงมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์และที่เป็นบรมสุขอันถาวรสืบต่อไปได้ ดังที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ยกพระพุทธดำรัสตรัสไว้ในมาตาปิตุคุณสูตร ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย (องฺ. ทุก.๒๐/๘๗) มาแสดงไว้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ก็บุตรใดแล ยังบิดามารดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในสัทธาสัมปทา ยังบิดามารดาผู้ทุศีลให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในสีลสัมปทา ยังบิดามารดาผู้ตระหนี่ ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในจาคสัมปทา ยังบิดามารดาผู้มีปัญญาทรามให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในปัญญาสัมปทา

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุประมาณเท่านี้แล กิจนั้นจึงชื่อว่า เป็นอันบุตรทำแล้ว ทำตอบแทนแล้ว และทำยิ่งแล้วแก่มารดาบิดา"

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑)

๓๓

กตัญญู รู้คุณประเทศชาติ

ความกตัญญู เป็นมงคลอันประเสริฐสูงสุด คือ เป็นธรรมข้อปฏิบัติที่ดีที่จะนำให้ผู้ปฏิบัติได้ประสบแต่ความเจริญและสันติสุขเป็นอย่างดี และเมื่อมีผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้นเพียงใด ก็จะยิ่งพลอยให้สังคมประเทศชาติบ้านเมืองมีความเจริญและสันติสุขเรียบร้อยดีงามมากขึ้น เพียงนั้น

กตัญญู รู้คุณประเทศชาติ คือ **หากประเทศชาติบ้านเมือง** คือ **ประเทศไทยของเรานี้ มีผู้รู้คุณและปฏิบัติตอบแทนคุณประเทศชาติของเราเองมากเพียงไร ประเทศชาติและประชาชนคนไทยเราก็จะมีแต่ความเจริญสันติสุขดีมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น** แต่ในทางกลับกัน **ถ้าประชาชนในประเทศชาติไทยของเราไร้คนดีมีคุณธรรม** คือ **ไม่มีความกตัญญูรู้คุณ กลับมีแต่คน**

อกตัญญูไม่รู้คุณประเทศชาติของเราเอง และ**กลับมีพฤติกรรมอันเป็นโทษต่อประเทศชาติของเราเองมากเพียงไร ประเทศชาติไทยของเราก็จะมีแต่ปัญหาให้ประชาชนคนในประเทศชาติไทยของเราต้องเดือดร้อนนอนเป็นทุกข์กันมากขึ้น เพียงนั้น**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒)

๓๔

คนพาล

คำว่า **“คนพาล”** หมายถึง **บุคคลผู้โง่เขลาเบาปัญญา** ได้แก่ **บุคคลที่คิดแต่ความคิดที่ชั่วร้าย** คือ ด้วยเจตนา ความคิดอ่านทางใจที่ชั่วร้าย กล่าวคือ ด้วยจิตใจ ด้วยเจตนาที่กอปรด้วยกิเลส ๓ กองใหญ่ คือ **ความโลภจัด ความเห็นแก่ตัวจัด** หรือ**ด้วยตัณหา/ราคะจัด** นี้ประการ ๑ **ด้วยความโกรธ/พยาบาท อาฆาตจองเวร** หรือ **ด้วยความอิจฉาริษยาจัด** นี้ประการ ๑ **ด้วยความหลงมัวเมาในอำนาจราชศักดิ์** และ/หรือ **ไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ไม่รู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี ไม่รู้สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระ และสิ่งที่มิใช่สาระ** และ**ไม่รู้ทางเจริญ/ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง** นี้อีกประการ ๑

อย่างนี้แหละที่พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า **“คนพาล”** คือ บุคคลผู้โง่เขลาเบาปัญญา แม้จะมีความรู้ทางโลกสูงเพียงไร **แต่เป็นผู้มีพาลนิมิตและพาลาปาทาน**

คือ **ลักษณะที่แสดงออกให้เห็นความเป็นพาลอย่างนี้อยู่เสมอ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์เข้าในประเภท "คนพาล" ปัญญาโฉดเขลา ทั้งนั้น และตรัสสอนว่าเป็นบุคคลที่ใครๆ ไม่ควรคบค้าสมาคมด้วย คือไม่ควรเข้าใกล้ชิดสนิทสนมด้วย ไม่ควรยกย่องสรรเสริญ ไม่ควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง** และ**ไม่ควรรับเอาเข้าพรรคเข้าพวกด้วยเลย เพราะรังแต่จะนำความเสื่อมเสียความหายนะ** หรือ**ความทุกข์เดือดร้อนมาสู่ตนและหมู่คณะได้ทุกเมื่อ**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒)

๓๕

บัณฑิต

"บัณฑิต" หมายถึง **บัณฑิตโดยคุณธรรม** ไม่ว่าจะเป็นผู้มีความรู้ที่ได้เล่าเรียนจากสถานศึกษาทางโลกสูงๆ หรือแม้จะเป็นผู้มีความรู้ทางโลกมาน้อยก็ตาม แต่ถ้า**เป็นบุคคลที่แสดงอาการของบัณฑิตอย่างต่อเนื่อง** คือ **เป็นประจำหรือเป็นปกติ** พระพุทธองค์ก็ตรัสเรียกหรือ สงเคราะห์เข้าใน**บุคคลผู้เป็นบัณฑิต** ซึ่งหมายถึง **บัณฑิตโดยคุณธรรม** ผู้มีสติปัญญาอันเห็นชอบ รอบรู้ บาป–บุญ คุณ–โทษ รู้ผิด–ชอบ ชั่ว–ดี รอบรู้สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระ และที่มิใช่สาระแห่งชีวิต และรอบรู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง **ท่านจึงเป็นผู้ที่คิดแต่ความคิดที่ดี ด้วยการศึกษาสัมมาปฏิบัติขัดเกลากิเลส ๓ กองใหญ่ๆ** ได้แก่ **ความโลภจัด/เห็นแก่ตัวจัด** และ/หรือ **ตัณหา/ราคะจัด ๑ ความโกรธจัด พยาบาท จองเวร–อิจฉา ริษยา ๑ ความหลงมัวเมาในอำนาจราชศักดิ์ และไม่รู้ บาป–บุญ คุณ–โทษ**

ตามที่เป็นจริง ๑ ให้เบาบางลง **เป็นผู้ที่กระทำแต่กรรมที่ดี** ได้แก่

ไม่ประพฤติปาณาติปาต คือ ปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยเมตตา/กรุณาธรรม เห็นอกเห็นใจกันไม่เอาแต่ตามจองล้างจองผลาญกัน มีแต่เสริมสร้างและรักษาความรักความสามัคคีปรองดองกันในระหว่างหมู่คณะ ๑

ไม่ประกอบอทินนาทาน ไม่กบฏคดโกงประกอบแต่อาชีพที่สุจริต มีแต่จิตใจที่โอบอ้อมอารีและเสียสละเพื่ออนุเคราะห์/สงเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นทุกข์และอยู่ดีมีสุข ๑ และ

ไม่ประกอบวจีทุจริต เป็นผู้กล่าวแต่วาจา/แสดงอาการหรือเอกสารที่เป็นความจริงที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและที่ยุติธรรม ๑ กล่าวแต่วาจาและกิริยาอาการที่สุภาพอ่อนหวาน ๑ กล่าวแต่วาจาที่ประสานไมตรี ๑ และกล่าวแต่วาจาหรือเอกสารที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ที่ถูกต้องตามหลักการ หรือคำแนะนำสั่งสอนที่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์และความเจริญสันติสุข ไม่เป็นไปในทางเสื่อมหรือเป็นโทษ และความทุกข์เดือดร้อนเป็นต้น

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒)

๓๖

คบแต่บัณฑิต ไม่คบคนพาล เป็นมงคลอันประเสริฐ

บุคคลที่คิดด้วยเจตนาความคิดอ่านที่ดี ๑ กระทำแต่กรรมที่ดี ๑ และ**พูดแสดงอาการหรือเอกสารที่ดี ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ที่ถูกต้องตามกฎหมาย** และ**ถูกต้องตามหลักการ ๑** อย่างนี้ พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า **"บัณฑิต" พระองค์ทรงยกย่องสรรเสริญแต่บัณฑิตโดยคุณธรรมอย่างนี้** และ**ตรัสสอนให้คบ** คือ **ควรเข้าใกล้ชิดสนิทสนมด้วยควรแก่การยกย่องสรรเสริญ** และ**เข้าร่วมเป็นพรรคเป็นพวกกับบัณฑิตผู้เช่นนี้** และประการสำคัญ คือ **ควรแก่การเคารพบูชา** และ**ควรเอาเป็น "ทิฏฐานุคติ"** คือ **ควรแก่การเอาเป็นเยี่ยงอย่างผู้เป็นบัณฑิตโดยคุณธรรม เช่นนี้**

ผู้ไม่คบคนพาล คือ **ไม่เข้าใกล้ชิดสนิทสนม ไม่เข้าร่วมพรรคร่วมพวก ไม่ยกย่องสรรเสริญ** และ/หรือ **ไม่สนับสนุนคนพาล ๑ ผู้คบแต่บัณฑิต** คือ**เข้าใกล้ชิดสนิทสนม เข้าร่วมพรรคร่วมพวก ยกย่อง สรรเสริญ** และ**สนับสนุนแต่บัณฑิต ๑** และ**ผู้เคารพบูชา** คือ **สรรเสริญและปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างบุคคลที่ควรบูชา** คือ **บัณฑิตผู้มีทั้งความรู้ ความสามารถ วิสัยทัศน์** และ**ทั้งคุณธรรมของบัณฑิต** คือ **ผู้มีสติปัญญาอันเห็นชอบ รอบรู้บาป–บุญ คุณ–โทษ รู้ผิดชอบ–ชั่วดี รอบรู้สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระและที่มิใช่สาระ และรอบรู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริงอย่างนี้ ย่อมเป็นมงคลอันประเสริฐสูงสุด** คือ **เป็นข้อปฏิบัติให้ดำเนินชีวิตไปถึงความเจริญสันติสุข** และ**ถึงความพ้นทุกข์ได้ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้แน่นอน**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒)

๓๗

สาระธรรม

คำว่า “**สาระ**” ตรงกับคำบาลีว่า “**สาโร**” แปลเป็นภาษาไทยว่า “**แก่นสาร**” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Essence” หรือ “Substance”

คำว่า “**ธรรม**” ตรงกับคำบาลีว่า “**ธมฺโม**” แปลความตรงๆ ว่า “**สภาพอันสัตว์ควรทรง**” อธิบายว่า หมายถึง สภาพอันสัตว์ ได้แก่ **มนุษย์** เป็นต้น **ควรมีไว้โดยการปฏิบัติเพื่อความเข้าถึง-ได้รู้-ได้เห็น** และ **ได้เป็นได้มีในตน**

จริงอยู่ คำว่า “**ธรรม**” โดยความหมายกว้าง หมายถึง **ธรรมชาติที่มีทั้งธรรมชาติฝ่ายดี**และ**ฝ่ายชั่วหรือที่ไม่ดี** แต่ ณ ที่นี้ จะได้กล่าวถึง **คุณ**ของ “**สาระธรรมแห่งชีวิต**” ซึ่งหมายถึง **ธรรมฝ่ายดีที่เป็นแก่นสารอันมั่นคงถาวร ที่เป็นประโยชน์สูงสุดแห่งชีวิต อันมนุษย์**หรือ**สัตว์โลกพึงมีไว้ในตน โดยการศึกษาให้รู้แจ้ง** และ

โดยการปฏิบัติให้เห็นแจ้งด้วยตน เพื่อความบรรลุ กล่าวคือ **เพื่อความเข้าถึง ได้รู้ ได้เห็น ได้เป็น** และ **ได้มีไว้ในตน ดำรงอยู่กับตนตลอดไป เพราะย่อมยังประโยชน์** และ**ความสันติสุขอย่างสูงสุดแก่ตน ตลอดไป**

เมื่อจะกล่าวถึงธรรมที่มีแก่นสารสาระประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์หรือสัตว์โลกทั้งหลาย พึงทำความเข้าใจว่า “สาระธรรม” นั้นมีหลายระดับภูมิธรรมซึ่งจะยังประโยชน์และความสันติสุขให้แก่ผู้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติหลายระดับภูมิธรรม ได้แก่ **ระดับมนุษย์ธรรม** อันให้เจริญด้วย**มนุษย์สมบัติ ระดับเทวธรรม**อันให้เจริญด้วย**ทิพยสมบัติ ระดับพรหม**และ**อรูปพรหมธรรม** อันให้เจริญด้วย**พรหม/อรูปพรหมสมบัติ** และ**สูงสุด** คือ **ระดับพุทธธรรม**อันให้เจริญด้วย**โลกุตตรสมบัติ** ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ **อันเป็นสาระธรรมที่เป็นแก่นสารแท้จริง** และ**ที่ยังประโยชน์อย่างสูงสุดยิ่ง**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๑)

๓๘

สาระธรรมอันเป็นคุณธรรม ในระดับมนุษย์ธรรม

“**คุณธรรม**” พระท่านเรียก “**กุศลธรรม**” คือ **ธรรมฝ่ายดี** และมักเรียกรวมกันว่า “**ธรรมฝ่ายบุญกุศล**” คือ ความดีอันมนุษย์พึงมี พึงทรงไว้ ด้วยการศึกษาเพื่อเรียนรู้และเข้าใจ และพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อความบรรลุคุณความดีในระดับมนุษย์ธรรมนั้น ก็จะได้รับอานิสงส์ คือ ผลของคุณความดีนั้น เป็นความเจริญและสันติสุขตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ คุณธรรมนั้นชื่อว่า “**สุจริตธรรม**” ได้แก่ กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ และมโนสุจริต ๓ รวมเป็น**สุจริตธรรม** หรือ**กุศลกรรมบถ ๑๐** คือเป็นข้อปฏิบัติที่ดี ๑๐ ประการ และนั่นก็คือ **ต้องงดเว้นความประพฤติปฏิบัติที่เป็น “ทุจริตธรรม”** ได้แก่ กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓ รวมเป็น**ทุจริตธรรม** หรือ**อกุศลกรรมบถ ๑๐** อันเป็นข้อปฏิบัติที่พึงงดเว้นอีกด้วย

๓๙

สาระธรรมอันเป็นคุณธรรมในระดับ เทวธรรม พรหม/อรูปพรหมธรรม

ผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติที่สูงยิ่งขึ้นไปอีก คือ เมื่อบุคคลปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรมในระดับมนุษย์ธรรมนี้แล้ว ยังประกอบด้วย**หิริ** คือ ความละอายต่อบาปอกุศล ๑ และ **โอตตัปปะ** คือ ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศล ๑ ไม่กล้าประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ปฏิบัติสำรวม ระวังอยู่แต่ในกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง จัดเป็น**สาระธรรม**ในระดับ**เทวธรรม** คือ คุณความดีที่จักได้ไปบังเกิดในเทวโลก เจริญรุ่งเรืองอยู่ด้วยทิพยสมบัติ คือ สมบัติทั้งหลายที่เป็นทิพย์ แม้จะยังมีชีวิตอยู่ในมนุษย์โลก คือ ยังเป็นมนุษย์อยู่ ก็เจริญอยู่ด้วยสุขสมบัติที่ละเอียดประณีตยิ่งกว่ามนุษย์สมบัติโดยทั่วไป

และถ้าปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสูงยิ่งขึ้นไปอีก คือ เจริญด้วย**พรหมวิหารธรรม** ได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร กรุณาพรหมวิหาร มุทิตาพรหมวิหาร อุเบกขาพรหมวิหาร **จิตสงบเป็นสมาธิอยู่ด้วยรูปฌาน และ/หรือ อยู่ด้วยอรูปฌานชั้นใด ก็เป็นสาระธรรมในระดับพรหมธรรม/อรูปพรหมธรรมในชั้นนั้น ได้เสวยสุขที่ละเอียดอยู่ด้วยรูปฌาน/อรูปฌานในระดับชั้นนั้นๆ** เมื่อทำกาละ คือ ตายลง ก็ได้ไปบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก หรือไปเกิดเป็นอรูปพรหมในอรูปโลกชั้นนั้นๆ ตามระดับที่ตนประพฤติปฏิบัติได้ และทรงฌานอยู่เมื่อก่อนตายนั้น

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๑)

๔๐

สาระธรรมไม่แท้

สาระธรรมในระดับมนุษย์ธรรม เทวธรรม พรหมธรรม และ**อรูปพรหมธรรม** ที่แม้ให้สุขสมบัติแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติและได้ดำรงอยู่ในคุณธรรมนั้นได้เพียงนั้นแม้ก็จริง แต่ก็ยังเป็นโลกิยธรรมอันให้สุขสมบัติอยู่ในระดับโลกิยสมบัติดังกล่าวแล้ว เพียงในชั่วระยะเวลาที่บุญกุศลคุณความดีนั้นให้ผลอยู่ เปรียบดังชาวนาชาวสวน ปลูกข้าวหรือพืชพันธุ์ธัญญาหาร ย่อมได้รับผลผลิตจากต้นข้าวหรือจากพืชพันธุ์ที่เจริญงอกงามออกดอกออกผล ให้ได้อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก็เสื่อมโทรมลง จึงให้ผลน้อยลง และสุดท้ายข้าวกล้าหรือพืชพันธุ์นั้นก็ตายลง ไม่สามารถจะให้ผลได้อีก ฉันใด บุญกุศลคุณความดี ที่เป็นสุจริตธรรม อันบุคคลหรือสัตว์โลกได้ประพฤติปฏิบัติ แล้วด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์และหนักแน่นมากหรือน้อย และตลอดระยะเวลายาวนานหรือระยะสั้น

เพียงใด ก็ย่อมจะให้ผลมากหรือน้อยและภายในระยะเวลายาวนาน หรือในระยะเวลาสั้นเพียงนั้น ฉันนั้น

แต่เมื่อหยุดทำความดี หันกลับไปประพฤติชั่วหรือเป็นบาปอกุศลอีก บาปอกุศลนั้นก็กลับให้ผลเป็นโทษและความทุกข์เดือดร้อนต่อๆ ไปอีก ตามความหนักเบาแห่งเจตนาความคิดอ่าน ที่กอปรด้วยกิเลส ตัณหาอุปาทาน ที่หนาแน่นหรือเบาบางเพียงไร ก็ย่อมจะได้รับผลจากกรรมชั่วหรือบาปอกุศลที่รุนแรงมากหรือเบาบาง เพียงนั้น

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๑)

๔๑

สาระธรรมแท้

สาระธรรมแท้ คือ **พุทธธรรมอันเป็นคุณธรรมในระดับโลกุตตรธรรม** ชาวโลกปุถุชนผู้ยังมีกิเลส ตัณหา อุปาทาน หนาแน่นอยู่ เมื่อปฏิบัติสุจริตธรรมอันเป็นสาระธรรมอันให้ผลเป็นความสุขสมบัติด้วยลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข ในระดับโลกิยธรรม แม้ก็จริง แต่ก็ยังอาจเปลี่ยนพฤติกรรมไปปฏิบัติทุจริตธรรม อันให้ผลเป็นความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ/สักการะ เป็นความนินทาว่าร้าย และเป็นความทุกข์เดือดร้อนได้อีก จึงเป็นสภาพธรรมที่**ไม่เที่ยง** ชื่อว่า "**อนิจฺจํ**" ให้ผลอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งที่กรรมมีกำลังให้ผล แล้วย่อมเสื่อมไป ไม่คงอยู่ตลอดไป ได้ชื่อว่า "**ทุกฺขํ**" ลงท้ายหมดสภาพเดิมของมันไป กลับไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นของเที่ยง ไม่มีสาระในความเป็นสุข และไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวรของใครผู้ใดทั้งสิ้น ชื่อว่า "**อนตฺตา**"

สุจริตธรรมในระดับโลกิยธรรมจึงมิใช่สาระธรรมแท้ แต่ก็เป็นพื้นฐานแห่งความประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่สูงยิ่งขึ้นไป จากที่เป็น**บุญกุศล**ในระดับ**โลกิยธรรม** ให้เจริญแก่กล้าขึ้นเป็น**บารมี** ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี ให้เจริญแก่กล้าขึ้นเป็น**อุปบารมี** และ**ปรมัตถบารมี** ตามลำดับ ด้วยการศึกษาสัมมาปฏิบัติ**พุทธธรรม** อบรมกาย วาจา และใจ โดยทาง**ศีล สมาธิ ปัญญา** ให้เจริญขึ้นเป็น**อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา** เป็น**ปฐมมรรค มรรคจิต** และ**มรรคปัญญา** อันมีรายละเอียดอยู่ใน**อริยมรรคมีองค์ ๘** เพื่อเจริญปัญญาเห็นแจ้งในสภาวะธรรมและอริยสัจธรรมตามที่เป็นจริง เป็นทางให้บรรลุ**มรรค ผล นิพพาน** อันเป็น**บรมธรรม** กล่าวคือเป็น **สาระธรรมแท้** ที่พ้นโลก ชื่อว่า **"โลกุตตรธรรม"** ที่ไม่กลับตกต่ำลงไปอีก เป็นสภาพธรรมที่เป็นแก่นสารสาระประโยชน์**ที่เที่ยง** (นิจฺจํ) **ที่เป็นสุข** (สุขํ) และ**ที่เป็นประโยชน์สูงสุด** (ปรมตฺถํ) **เป็นอมตธรรม** คือ **ธรรมที่ไม่ตาย ที่ไม่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไป**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๑)

๔๒

บุญ

คำว่า “**บุญ**” นั้นหมายถึง **กุศลธรรม** คือ **คุณความดี** กล่าวคือ ความประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ **เป็นคุณเครื่องชำระจิตสันดานฝ่ายชั่วหรือฝ่ายบาปอกุศล ให้กลับบริสุทธิ์ผ่องใส และให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้นได้ถึงความสำเร็จในชีวิต** และ**ได้ถึงความเจริญสันติสุขทั้งในปัจจุบัน** และ**อนาคต**

“**บุญ**” จึงมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับ “**บาป** หรือ **อกุศลธรรม**” คือ **ความชั่ว** กล่าวคือ ความประพฤติปฏิบัติที่ไม่ดี ที่ไม่ชอบธรรม หรือที่เป็นความทุจริต ทางกาย ทางวาจา และทางใจ **เป็นเครื่องทำจิตใจให้ขุ่นมัวเศร้าหมอง และให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติเช่นนั้น ถึงความเสื่อมและความล้มเหลวในชีวิต** และ**ให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อน** ทั้งใน**ปัจจุบัน**และ**ในอนาคต**

๔๓

หาบุญได้ ใช้บุญเป็น

การรู้จักหาบุญได้ ใช้บุญเป็น ก็คือ

๑. การรู้จักดำเนินชีวิต ประกอบกิจการงานและการอาชีพ ด้วยสติและปัญญาอันเห็นชอบ รอบรู้ทางเจริญทางเสื่อม ตามที่เป็นจริง

๒. แล้วเลือกประพฤติปฏิบัติตนอยู่แต่ในบุญกุศลคุณความดี และไม่หลงสติประพฤติปฏิบัติไปในทางชั่วหรือบาปอกุศลอันจะนำชีวิตไปสู่ความเสื่อมเป็นโทษเป็นความทุกข์เดือดร้อนนั้นนั่นแหละ จึงจะนำชีวิตตนไปสู่ความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขอย่างมั่นคงได้

๓. แล้วหมั่นระลึกนึกถึงบุญกุศลคุณความดีที่เราได้เคยกระทำบำเพ็ญมาแล้วอยู่เสมอ ย่อมได้รับความปีติอิ่มเอิบในบุญกุศล ย่อมเห็นผลจากการปฏิบัติดี

ปฏิบัติชอบด้วยตนเอง และมั่นใจได้ว่าทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ในชีวิตแน่นอน แล้ว

๔. หมั่นเพิ่มพูนบุญกุศลคุณความดีให้แก่กล้าขึ้นเป็นบารมี เป็นอุปบารมี และปรมัตถบารมี ดังนี้แล้ว

๕. บุญบารมีย่อมส่งผลเป็นเสบียงเลี้ยงตัวให้ได้รับความเจริญ และสันติสุข ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติยิ่งๆ ขึ้นไปและต่อๆ ไปถึงนิพพานสมบัติ ไม่มีตกต่ำ ตราบเท่าเข้าสู่ปรินิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุขอันถาวร นั่นเอง

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๔๔

บุญบารมีย่อมติดตามให้ผล เป็นเสบียงเลี้ยงตัว

ผู้รู้จักหาบุญได้ และ**ใช้บุญเป็น ด้วยการรู้จักดำเนินชีวิต ประกอบกิจการงานและอาชีพที่ดีที่ชอบกอปรด้วยศีลธรรม** คือละเว้นความประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ ด้วยการรักษาศีล ชื่อว่า**สีลมัย** บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

ด้วยการประกอบคุณความดีต่างๆ ตามพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้แก่ **ทานมัย** บุญสำเร็จด้วยการบริจาคหรือให้ทาน รวมทั้ง **ธรรมทาน** และ **อภัยทาน** ตั้งใจประพฤติปฏิบัติดีและละเว้นความชั่วเอง ทั้งชักนำให้ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติด้วย และยินดีที่ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติดีละเว้นความชั่ว ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้

แล้วหมั่นระลึกนึกถึงบุญกุศลคุณความดีที่ได้กระทำไปแล้ว ที่กำลังกระทำอยู่ และ**ที่มุ่งจะกระทำต่อไป เพื่อเพิ่มพูนบุญกุศลให้แก่กล้าขึ้นเป็นบารมีอุปบารมี** และ**ปรมัตถบารมี** ดังนี้แล้ว **ย่อมเป็นที่มั่นใจได้ว่า บุญบารมีที่ได้สั่งสมมาดีแล้วเช่นนี้ ย่อมติดตามให้ผลเป็นเสบียงเลี้ยงตัว ให้มีความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขในชีวิตยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่มีตกต่ำ**

และ**ผลจากการเพิ่มพูนบารมีให้แก่กล้ายิ่งขึ้นเพียงใด ย่อมนำชีวิตตนเข้าสู่กระแสธรรม มุ่งตรงต่อมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์** และ**ที่เป็นบรมสุขอย่างถาวร ได้เพียงนั้น**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๔๕

โลกิยทรัพย์

โลกิยทรัพย์ทั้งหลาย อันมีทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติ บริวารสมบัติ ได้แก่ บุตร ภรรยา ข้าทาสบริวาร เป็นต้น เหล่านั้นเป็นเครื่องยังความปลาบปลื้มใจแก่ผู้มีอยู่ในครอบครอง และได้บริโภคใช้สอยเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่ตนเอง แก่ครอบครัวและหมู่คณะ แม้ก็จริง แต่โลกิยทรัพย์หรือสมบัติทั้งหลายเหล่านั้นอาจพินาศเสียหายเพราะเหตุแห่งภัยพิบัติต่างๆ ได้ อาทิเช่น

ราชภัย คือ ภัยที่ถูกทางการยึดทรัพย์หรือถูกปรับเป็นพินัยหลวง

โจรภัย คือ ภัยแต่โจรผู้ร้ายหรือภัยพิบัติจากการถูกฉ้อโกง

ภัยจากสงคราม หรือ**การจลาจล**

อุบัติภัย คือ ภัยจากอุบัติเหตุ

และ**ภัยธรรมชาติ**ต่างๆ เช่น **วาตภัย** คือ ภัยจากลมพายุ **อัคคีภัย** คือ ภัยจากไฟไหม้ **อุทกภัย** คือ ภัยจากน้ำท่วม และ**ปฐวีภัย** คือ ภัยจากแผ่นดินไหว หรือแผ่นดินถล่ม เป็นต้น

นอกจากนี้โลกิยทรัพย์ ยังอาจวิบัติเสียหายเพราะบุตรหลานหรือทายาทที่มีความประพฤติไม่ดี ล้างผลาญทรัพย์หรือทำลายล้างกันเอง เพราะแย่งชิงทรัพย์มรดก ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัส (สํ. ส. ๑๕/ /๙) ว่า **"ผู้มีบุตรย่อมเศร้าโศกเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมเศร้าเพราะโคเหมือนกัน นรชนมีความเศร้าโศก เพราะอุปธิ** [กิเลส ตัณหา อุปาทาน] **ผู้ใดไม่มีอุปธิ ผู้นั้น ไม่ต้องเศร้าโศกเลย"**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๘๖

ผู้มีอริยทรัพย์ย่อมไม่ยากจน

“อริยทรัพย์” คือ **คุณความดีอันประเสริฐ** กล่าวคือ **ทรัพย์** คือ **ศรัทธาในบุคคลและข้อปฏิบัติที่ควรศรัทธา** ได้แก่ ความศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระพุทธ คุณพระธรรม และคุณพระสงฆ์ ๑ **ศีล** ๑ และ**ปัญญาอันเห็นแจ้งในสภาวธรรมและพระอริยสัจธรรมตามที่เป็นจริง** ๑ เป็นต้นเหล่านี้ **อันบุคคลได้ปฏิบัติสั่งสมอบรมให้เจริญขึ้นเป็นอริยทรัพย์อยู่ในจิตสันดานดีแล้ว ย่อมไม่มีวิบัติเสียหายด้วยภัยพิบัติใดๆ** ชื่อว่า **ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ชีวิตของผู้เจริญด้วยอริยทรัพย์นี้ย่อมไม่เปล่าประโยชน์** คือ อริยทรัพย์นั้นย่อมเป็นเหตุปัจจัยให้ได้ประสบความเจริญและสันติสุขในชีวิต ทั้งในภพชาติปัจจุบันและแม้ตัวจะตาย อริยทรัพย์ที่ตนได้ปฏิบัติได้สั่งสมอบรมดีแล้วนั้น ยังติดตามให้ผลเป็นความเจริญและสันติสุข แก่ชีวิตตนเองในภพชาติต่อๆ ไป

ตราบเท่าถึงมรรคผลและพระนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์และที่เป็นบรมสุขอย่างถาวรตลอดไป

สมดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ใน ธนสูตรที่ ๑ (องฺ. สตฺตก. ๒๓/๕/๕) ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๗ ประการนี้ ๗ ประการเป็นไฉน? คือ ทรัพย์ คือ **ศรัทธา ๑ ศีล ๑ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล.

ทรัพย์ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญาเป็นที่ ๗ ทรัพย์เหล่านี้มีแก่ผู้ใด เป็นหญิงหรือชายก็ตาม บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า **เป็นผู้ไม่ยากจน ชีวิตของผู้นั้นไม่เปล่าประโยชน์**

เพราะฉะนั้นท่านผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พึงประกอบศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรม เถิด

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๔๗

อริยทรัพย์ คือ ศรัทธา

อริยทรัพย์ที่ ๑ คือ **ความศรัทธาเลื่อมใสในบุคคล และข้อปฏิบัติที่ควรศรัทธา**

บุคคลที่ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา คือคนดี มีศีล มีธรรม ผู้มีปกติประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ทรงคุณธรรมประเสริฐสูงที่สุดคือ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเห็นแจ้งโลก กล่าวคือ ผู้ทรงรู้ทรงเห็นความเป็นไปของสัตว์โลกทั้งหลายทั่วทั้งจักรวาล แสนโกฏิจักรวาล อนันตจักรวาล ไม่มีประมาณ

ผู้ตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เองโดยชอบ คือตรัสรู้ความจริงอย่างประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับ เพราะเหตุดับ คือ พระนิพพาน และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ได้ถึงบรมสุขอย่างถาวร

ผู้ทรงเป็นพระอรหันต์ คือ ผู้ไกลจากกิเลส และบาปธรรมทั้งปวง และ

ผู้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์โลกทั้งหลาย เมื่อได้ตรัสรู้พระธรรมวิเศษแล้ว ก็มิได้ทรงเสวยวิมุตติสุข อยู่เฉพาะพระองค์เองผู้เดียว ได้เสด็จออกเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่เวไนยสัตว์ ผู้มีอัธยาศัยพอจะรู้ธรรมของพระองค์ได้ ให้ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุโมกขธรรม คือ ธรรมนำสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลสเหตุแห่งทุกข์ ได้บรรลุมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์และได้ถึงบรมสุขอย่างถาวรตามรอยบาทพระพุทธองค์ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

อีกประการหนึ่ง **ข้อปฏิบัติที่ควรศรัทธา** คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์และได้ถึงบรมสุขตามรอยบาทพระพุทธองค์นั้น คือ พระอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในพระอริยสัจ ๔ นี้ ประการ ๑ **สัมมาสังกัปปะ** ความดำริชอบ คือ ความดำริออกจากกิเลสเหตุแห่งทุกข์ ประการ ๑

สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบ ๑ **สัมมากัมมันตะ** การประกอบกิจการงานชอบ ๑ **สัมมาอาชีวะ** การประกอบอาชีพชอบ ๑

สัมมาวายามะ ความเพียรชอบใน ๔ สถาน ๑ **สัมมาสติ** คือความระลึกชอบ ๑ และ**สัมมาสมาธิ** คือการเจริญสมาธิชอบ ๑

นี้ คือ**อริยทรัพย์** ชื่อว่า **ทรัพย์** คือ**ความศรัทธาเลื่อมใสในบุคคลและข้อปฏิบัติที่ควรเลื่อมใสศรัทธา**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๔๘

อริยทรัพย์ คือ ศีล

อริยทรัพย์ที่ ๒ คือ **ศีล** อันมีนัยหรือรายละเอียดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๓ ได้แก่ **สัมมาวาจา** การกล่าวแต่วาจาที่ชอบ คือ วาจาที่จริง ไม่โป้ปดมดเท็จ วาจาที่สุภาพ ไพเราะ อ่อนหวาน ไม่หยาบคาย วาจาที่สมานไมตรี ไม่ยุแยกให้เขาแตกสามัคคีกัน และวาจาสุภาษิต ไม่เพ้อเจ้อเหลวไหล ไร้สาระ นี้ประการ ๑

สัมมากัมมันตะ การกระทำกิจการงานโดยชอบ ได้แก่ ความเป็นผู้เว้นจากเจตนาฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และเว้นจากเจตนาประทุษร้ายหรือผจญสัตว์ที่มีชีวิตให้เดือดร้อน เว้นจากการลักฉ้อ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม และเว้นจากการเสพสิ่งเสพติดมึนเมาให้โทษ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาททั้งหลาย เป็นต้น และโดยความหมายอย่างกว้าง หมายความรวมถึงการเว้นจากอบายมุขต่างๆ ได้แก่ เว้นจากการพนัน การติดเที่ยวกลางคืน การหมกมุ่น

ในกาม ไม่สำรวมในกาม การคบคนชั่วเป็นมิตร และเว้นจากความเกียจคร้านในกิจการงาน อันเป็นปากทางแห่งความเสื่อมเสียทรัพย์สิน เสื่อมเสียเกียรติยศ ชื่อเสียง และอาจเสื่อมเสียถึงชีวิต เลือดเนื้อได้ เป็นต้น

สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพชอบ คือ ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต เช่น การปลอมแปลงสินค้า หรือการโกงตาชั่ง เป็นต้น ไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการทำลายชีวิตและทรัพย์สินผู้อื่น เช่น การผลิตการจำหน่ายสิ่งเสพติดมึนเมาให้โทษ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท การผลิตและจำหน่ายอาวุธยุทธภัณฑ์ ยาพิษ และ/หรือ เชื้อโรคเพื่อใช้ทำลายล้างชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น และโดยความหมายอย่างกว้าง รวมถึงการไม่ประกอบอาชีพที่มอมเมาประชาชน เช่น การตั้งบ่อนการพนัน หรือแหล่งบันเทิงเริงรมย์ที่เป็นลามกอนาจาร เป็นต้น

อริยมรรค ๓ ประการนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงสงเคราะห์เข้าในศีลขันธ์ คือกองแห่งศีล หรือ**ศีลสิกขา** คือการศึกษาอบรมกายและวาจาให้สงบ และเรียบร้อยดีไม่มีโทษ โดยการปฏิบัติศีล นี้คือ **อริยทรัพย์** ชื่อว่า **ทรัพย์** คือ **ศีล**

๔๙

อริยทรัพย์ คือ หิริและโอตตัปปะ

อริยทรัพย์ที่ ๓ และ **๔** คือ **หิริ** และ**โอตตัปปะ** ความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศล กล่าวคือ ความละอายเกรงกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริตเป็นต้น

อริยทรัพย์ คือ **หิริโอตตัปปะ** ๒ ประการนี้แหละ และที่**เป็นเหตุใกล้แห่งศีล** กล่าวคือ บุคคล**จะมีศีลก็เพราะมีจิตสำนึกละอายต่อความประพฤติผิดศีล** และ**เกรงกลัวต่อผลจากการทำบาปอกุศล** สมดังที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้อรรถาธิบายในคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค สีลนิเทศ มีความว่า

"แท้จริง ในเมื่อหิริโอตตัปปะ ละอาย แต่บาป กลัวแต่บาปมีอยู่แล้ว ศีลก็บังเกิดมี ศีลก็ตั้งอยู่

เมื่อหิริโอตตัปปะ ละอายแต่บาป กลัวแต่บาป ไม่มีแล้ว ศีลก็มิได้บังเกิด ศีลก็มิได้ตั้งอยู่

เพราะเหตุการณ์ดังนั้น ศีลจึงมีหิริโอตตัปปะเป็นอาสันนเหตุ”

นี้คือ **อริยทรัพย์** ชื่อว่า **ทรัพย์** คือ **หิริ โอตตัปปะ** ได้แก่ **ความละอาย** และ**ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศล**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๕๐

อริยทรัพย์ คือ สุตะ

อริยทรัพย์ที่ ๕ สุตะ หรือ **พหูสูต** กล่าวคือ เป็นผู้เคยได้สดับตรับฟัง หรือเป็นผู้ได้เคยเรียนรู้ และ/หรือ เป็นผู้มีประสบการณ์จากการได้เรียนรู้และได้ฝึกฝนศิลปะ-วิทยา มามาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการเรียนรู้หลักธรรม และปฏิบัติธรรมมามาก ย่อมช่วยให้เจริญปัญญารู้บาป-บุญ คุณ-โทษ รู้ทางเจริญที่ควรดำเนิน รู้ทางเสื่อมที่ไม่ควรดำเนิน ปัญญารอบรู้สูงขึ้นไปถึงรู้แจ้งเห็นแจ้งสภาวะธรรม และ อริยสัจธรรมตามที่เป็นจริง เป็นปัญญาส่องสว่างแนวทาง ดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญและสันติสุข อย่างสูงถึงมรรค ผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์และที่เป็น บรมสุขอย่างถาวร ได้แน่นอน นี้คือ **อริยทรัพย์** ชื่อว่า **ทรัพย์** คือ **สุตะ** หรือ **พหูสูต**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๕๑

อริยทรัพย์ คือ จาคะ

อริยทรัพย์ที่ ๖ จาคะ คือ**ความเป็นผู้ปราศจากความตระหนี่ หรือเห็นแก่ตัวจัด เป็นผู้ยินดีในการเสียสละกำลังกาย สติปัญญา/ความสามารถ และเสียสละกำลังทรัพย์เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่นให้อยู่ดีมีสุขและให้พ้นทุกข์**

อนึ่ง พึงสังเกตว่า เหตุใกล้ความยินดีในการเสียสละ เพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่นนั้น ก็คือ **เมตตาพรหมวิหาร ๑** กล่าวคือ ความรักในเพื่อนมนุษย์และ/หรือสัตว์โลกทั้งหลาย ปรารถนาให้เขาอยู่ดีมีสุข และ **กรุณาพรหมวิหาร ๑** คือความเวทนาสงสารเพื่อนมนุษย์หรือสัตว์โลกทั้งหลายปรารถนาให้เขาพ้นทุกข์ จึงเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ เป็นต้น เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ผู้อื่นโดยไม่เสียดาย

อานิสงส์ของผู้ยินดีในการเสียสละโดยการบริจาค หรือให้ปันทรัพย์สิ่งของนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสว่า **เมื่อให้ทานในวัตถุอันเลิศ บุญอันเลิศ อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุข และกำลังอันเลิศ ก็ย่อมเจริญ** (ขุ. อิติ. ๒๕/๒๗๐/๒๙๙).

นี้คือ **อริยทรัพย์** ชื่อว่า **ทรัพย์** คือ **จาคะ** กล่าวคือ ความเป็นผู้ปราศจากความตระหนี่ หรือเห็นแก่ตัวจัด เป็นผู้ยินดีในการเสียสละเพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์ ช่วยเหลือผู้อื่นให้อยู่ดีมีความสุขและให้พ้นทุกข์

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๕๒

อริยทรัพย์ คือ ปัญญา

อริยทรัพย์ที่ ๗ ปัญญา ณ ที่นี้ หมายถึง **ปัญญาอันเห็นชอบ** ขั้นพื้นฐาน คือปัญญารู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตที่ควรดำเนิน และรู้ทางเสื่อมแห่งชีวิตที่ไม่ควรดำเนินตามที่เป็นจริง ขั้นสูงคือปัญญารอบรู้กองสังขาร รู้สภาวะที่เป็นเอง หรือสามัญญลักษณะของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งที่มีชีวิตมีวิญญาณครอง อย่างเช่น มนุษย์และสัตว์โลกอื่นทั้งหลาย รวมเรียกว่า **"อุปาทินนกสังขาร"** และที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ ทรัพย์สิ่งของต่างๆ ชื่อว่า **"อนุปาทินนกสังขาร"** ตามที่เป็นจริงว่า เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) ไม่คงทนอยู่ในสภาพเดิมได้นานตลอดไป (ทุกฺขํ) และต้องเสื่อมสลายหมดสภาพเดิมของมันไป ในที่สุด ไม่มีอะไรเป็นแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน บุคคล

เรา-เขา ของเรา-ของเขา หรือ ของใคร อย่างถาวรตลอดไปได้เลย (อนตฺตา)

ปัญญารอบรู้กองสังขารดังกล่าวนี้ นำไปสู่ปัญญาอันเห็นแจ้งในพระอริยสัจ ๔ คือความจริงอย่างประเสริฐในเรื่องของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ได้ถึงบรมสุขอย่างถาวร อันเป็นทางให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ และถึงบรมสุขอย่างถาวร ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗)

๕๓

หลักการครองตน

การครองตน ณ ที่นี้หมายถึง **การสำรวมระวังรักษาตนให้ดำรงอยู่แต่ในคุณความดี** เพื่อให้การดำเนินชีวิตของตนไปในทางที่ดีที่ชอบ กอปรด้วยสาระประโยชน์ เพื่อให้ถึงความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขแห่งชีวิตยิ่งๆ ขึ้นไป (และถ้าจะกล่าวถึงเป้าหมายชีวิตสูงสุดก็คือถึงมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงและเป็นบรมสุขอย่างถาวร) **มิให้ตกไปในที่ชั่ว คือมิให้เป็นไปในทางที่ไม่ดีไม่ชอบ และที่ไม่ประกอบด้วยสาระประโยชน์** อันจะเป็นเหตุให้ถึงความเสื่อมหรือถึงความล้มเหลวแห่งชีวิต และจะเป็นเหตุให้เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนในภายหลังได้

การสำรวมระวังตน นี้ก็หมายถึง **การสำรวมระวังความประพฤติตน ทางกาย ทางวาจา** และ **ทางใจ คือ เจตนาความคิดอ่านของตน ให้เป็นไปแต่**

ในทางที่ดี ที่ชอบ ตามทำนองคลองธรรม และ**กฎหมายของบ้านเมือง** รวมทั้งตามกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่ออกหรือตราขึ้นไว้ ตามทำนองคลองธรรม หรือตามกฎหมาย **ให้เหมาะสมกับกาลสมัย สถานการณ์แวดล้อมกับบุคคล และสถานที่ ๑** และ**เป็นความประพฤติปฏิบัติที่มีสาระประโยชน์ ไม่เป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ ๑**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๓)

๕๔

หลักการครองคน

หลักการครองคน ณ ที่นี้หมายถึง **หลักธรรมประจำใจที่จะผูกใจผู้อื่นให้สมัครรักใคร่นับถือกัน สนิทสนมกลมเกลียวกัน ให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันตามฐานะ** และ**โดยธรรม**

ที่กล่าวว่า **ให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันตามฐานะ** ก็หมายถึง **ตามฐานะของคนในสังคมต่างๆ** ได้แก่ ใน**สังคมครอบครัว**และ**เครือญาติ ๑** ใน**สังคมวงงาน ๑** ใน**สังคมมิตรสหาย**และ**สัมพันธชนโดยทั่วไป ๑**

ที่กล่าวว่า **ให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันโดยธรรม** ก็คือ**ให้ผูกสัมพันธ์กันด้วยคุณความดี ด้วยความมีอัธยาศัยไมตรีที่ดีต่อกัน อันจะเป็นเครื่องผูกสัมพันธ์ที่ยั่งยืน มั่นคง ดีกว่าความผูกสัมพันธ์กันด้วยผลประโยชน์** หรือ **ด้วยกิเลสตัณหาราคะ อันเป็นเครื่องผูกพันธ์ที่ไม่**

ยั่งยืน และ**อาจกลับกลายเป็นโทษ** หรือ**อาจนำไปสู่ความทุกข์เดือดร้อนได้ในภายหลัง**

หลักธรรมปฏิบัติประการแรกที่จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้อื่นไว้ได้คือ **สังคหวัตถุ ๔ อย่าง** ได้แก่ **ทาน** การให้ปันสิ่งของๆ ตน แก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน ๑ **ปิยวาจา** เจรจาวาจาที่สุภาพอ่อนหวาน ๑ **อัตถจริยา** ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ๑ และ **สมานัตตตา** ความเป็นผู้มีตนเสมอ ไม่ถือตัวอีก

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๗ กันยายน ๒๕๔๓)

๕๕

หลักการครองงาน

"หลักการครองงาน" ณ ที่นี้หมายถึง **หลักธรรม** คือ**ข้อปฏิบัติ**ตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า **ให้ถึงความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า** และ**ความมั่นคงในหน้าที่กิจการงานโดยชอบ** และ/หรือ**ในการประกอบสัมมาอาชีวะ** ซึ่ง**ย่อมยังผลให้ผู้ปฏิบัติได้ถึงความเจริญ** และ**สันติสุขในชีวิต**

หลักการครองงานที่ได้ผลดีที่สุด ก็คือความเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม และมีอิทธิบาทธรรม เป็นคุณธรรมประจำใจ บุคคลใดหรือหน่วยงานใด มีบุคคล**ผู้มีศีล มีคุณธรรม** คือ **มีกัลยาณธรรม** คือ **คุณธรรมของคนดี** ได้แก่ ความเป็นผู้มีเมตตากรุณาธรรม ๑ ไม่ลักฉ้อ /คดโกง และประกอบแต่สัมมาอาชีวะ รู้จักเสียสละ ให้ หรือแบ่งปัน ๑ มีความสันโดษในคู่ครองของตนและ สำรวมในกาม ๑ มีสัจจะและความจริงใจต่อกัน ๑

และมีสติสัมปชัญญะ รู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี รู้ทางเจริญ/ทางเสื่อมแห่งชีวิต ๑ และ**มีอิทธิบาทธรรม** คือ **ฉันทะ** ความรักงาน **วิริยะ** ความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน **จิตตะ** ความเอาใจใส่ มีใจจดจ่ออยู่กับงานในหน้าที่รับผิดชอบ และ **วิมังสา** ความรู้จักพิจารณาเหตุสังเกตผลในการทำงาน **เป็นคุณธรรมประจำใจอยู่เพียงไรการทำกิจการงานในหน้าที่รับผิดชอบ หรือการประกอบอาชีพโดยชอบธรรมของบุคคลนั้น หรือหน่วยงานนั้น ย่อมถึงความสำเร็จและย่อมถึงความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงได้เพียงนั้น และบุคคลนั้นหรือหน่วยงานนั้น ย่อมถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิตได้ ไม่มีเสื่อมเลย**

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๓)

๕๖

หลักการครองเรือน

"การครองเรือน" ณ ที่นี้หมายถึง การมีและการดำเนินชีวิตครอบครัวโดยความตกลงใจอยู่กินร่วมกันฉันสามีภรรยา ไม่ว่าจะโดยพฤตินัย และ/หรือโดยนิตินัยก็ตาม รวมทั้งการมีและการปกครองดูแลบุตรและบริวารในครอบครัว อีกด้วย

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสข้อควรปฏิบัติดีต่อกันระหว่างสามีภรรยา มีปรากฏในสิงคาลสูตร (ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔) ว่าดังนี้

ดูก่อนคฤหบดีบุตร ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังอันสามีพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ **ด้วยยกย่องว่าเป็นภรรยา** ๑ **ด้วยไม่ดูหมิ่น** ๑ **ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ** ๑ **ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้** ๑ **ด้วยให้เครื่องแต่งตัว** ๑

ดูก่อนคฤหบดีบุตร ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังอันสามีพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์

สามีด้วยสถาน ๕ คือ **จัดการงานดี ๑ สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ๑ ไม่ประพฤตินอกใจสามี ๑ รักษาทรัพย์ที่สามีทำมาหาได้ ๑ ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ๑**

ดูก่อนคฤหบดีบุตร ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังอันสามีบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องหลังนั้นชื่อว่า อันสามีปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัย ด้วยประการฉะนี้

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๓)

๕๗

หลักธรรมาภิบาล

หลักการปกครองการบริหารแบบบูรณาการ (Integration) ของหัวหน้าฝ่ายบริหาร (CEO-Chief Executive Officer) ขององค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของทางราชการในส่วนกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ดี องค์กรรัฐวิสาหกิจ และองค์กรธุรกิจเอกชนก็ดี องค์กรทางการศาสนา และองค์กรสาธารณะอื่นๆ ก็ดี ที่จะให้บังเกิดผลสำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพสูง ชื่อว่า **การบริหารการปกครองที่ดี** (Good Governance) นั้นประมวลรวมย่อลงใน "**หลักธรรมาภิบาล**" ๔ ประการเหล่านี้คือ **หลักความถูกต้อง** (Accuracy or Valid), **หลักความเหมาะสม** (Appropriate or Proper) **หลักความบริสุทธิ์หรือโปร่งใส** (Purity or Transparency) และ **หลักความยุติธรรม** (Justice)

หลักธรรมาภิบาล ๔ ประการ นี้ ย่อมเป็นหลักสำคัญสำหรับผู้ปกครอง ผู้บริหารทุกระดับสามารถใช้เป็นแนวทางในการปกครองบังคับบัญชาดูแลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และใช้ในการบริหารจัดการโครงการต่างๆ ขององค์กรให้ประสบความสำเร็จ และให้บรรลุผลดีมีประสิทธิภาพสูงได้อย่างแน่นอน

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๙๗)

๕๘

หลักความถูกต้อง

การบริหารการปกครองที่ดีต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามกฎหมายของบ้านเมือง ๑ ถูกต้องตามหลักวิชาการ ๑ ถูกต้องตามความต้องการ และ/หรือ ได้รับความพึงพอใจของประชาชนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ๑ และถูกต้องตามหลักศีลธรรม ๑ ดังต่อไปนี้

ถูกต้องตามกฎหมายของบ้านเมือง รวมความถึงระเบียบ กฎข้อบังคับ ขององค์กรที่ออกตามกฎหมายของบ้านเมือง

ถูกต้องตามหลักวิชาการ หมายถึง หลักวิชาการที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลอันจำเป็นที่เชื่อถือได้ (Reliable) ที่ถูกต้อง (Accurate/Valid) ที่ตรงประเด็น (Relevant) และสมบูรณ์พอ (Perfect/Sufficient) ประมวลวางเป็นหลักปฏิบัติ หรือเป็นทฤษฎีขึ้น ตามวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ไว้ดีแล้ว

ถูกต้องตามนโยบาย และให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายขององค์กร

ถูกต้องตามความต้องการ หรือความพึงพอใจ (Satisfaction) **ของผู้บังคับบัญชา ของผู้ปฏิบัติงานทุกระดับ** และ**ถูกต้องตามความต้องการ**หรือ**ความพึงพอใจของประชาชนโดยส่วนรวม**

ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธ ประชากรส่วนใหญ่ (๙๕%) เป็นพุทธ-ศาสนิกชน และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าย่อมบังเกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติตามในกาลทุกเมื่อ การบริหารงานที่ดี คือที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม จึงช่วยให้การบริหารทุกองค์กรได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง

ศีล เป็นข้อห้าม ผู้บริหาร และผู้ปฏิบัติงานทุกระดับพึงมีศีล อย่างน้อยศีล ๕ (เบญจศีล) ได้แก่ **ไม่เจตนาฆ่าสัตว์** ๑ **ไม่เจตนาลักฉ้อคดโกง หรือคอรัปชั่น** ๑ **ไม่เจตนาประพฤติผิดในกาม** ๑ **ไม่เจตนาโกหกหลอกลวง** ๑ และ**ไม่เสพสิ่งเสพติดมึนเมาให้โทษเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท** ๑

ธรรม เป็นข้อปฏิบัติ อย่างน้อย**เบญจธรรม** คือ คุณธรรมของคนดี ๕ ประการ ได้แก่ **ความมีเมตตา กรุณา เห็นอกเห็นใจกัน ไม่คิดประหัตประหารกัน** ๑ **การให้ปัน การเสียสละกำลังกาย สติปัญญา เวลา และกำลังทรัพย์ เพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่น** ๑ **มีความสันโดษในคู่ครองของตน มีความสำรวมในกาม** ๑ **มีความซื่อสัตย์ความจริงใจ** ๑ และ**มีสติสัมปชัญญะ รู้ผิดชอบ ชั่ว-ดี รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง** ๑ เป็นต้น

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๙๗-๙๙)

๕๙

หลักความเหมาะสม

หลักความเหมาะสม (Appropriate / Proper) หมายถึง **ความรู้จักบริหารจัดการองค์กร** หรือ**หน่วยงาน และปกครอง ดูแลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาด้วยความเหมาะสมกับเหตุผล เหมาะสมกับบุคคล กับชุมชน กับกาลเวลาสถานที่ และให้เหมาะสมกับสถานการณ์แวดล้อม**

เมื่อยามจำเป็นก็ให้รู้จักยืดหยุ่น (Flexible) หรือ**ประนีประนอม** (Compromise) **โดยไม่เสียหลักการ ให้การปฏิบัติงานสำเร็จอย่างได้ผลดีที่สุด ให้มีส่วนเสียหายน้อยที่สุด หรือให้ไม่เสียหายเลย ความแข็งกร้าว** หรือ**แข็งกระด้าง ด้วยมานะ ทิฏฐิ ชนิด "ยอมหัก ไม่ยอมงอ" มิใช่อุบายที่ดี ที่จะให้ประสบผลสำเร็จได้ ตลอดไป**

ทั้งนี้ พึงอาศัย**หลักสัปปุริสธรรม ๗ ประการ** ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว คือ

ธมฺมญฺญุตา รู้จักหลักวิชา หรือรู้จักเหตุ ๑

อตฺถญฺญุตา รู้จักความหมาย หรือรู้จักผล ๑

อตฺตญฺญุตา รู้จักตน ๑

มตฺตญฺญุตา รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยทรัพย์ ๑

กาลญฺญุตา รู้จักกาลเวลาอันควรที่จะปฏิบัติหรือดำเนินการให้ได้ผลดี ๑

ปริสญฺญุตา รู้จักชุมชน ๑

ปุคฺคลญฺญุตา รู้จักบุคคล ๑ เป็นต้น

เป็นหลักในการวางตัวในวงงาน ในวงสังคมทุกระดับ และในการปกครองบังคับบัญชาผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้อย่างเหมาะสม

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๙๙)

๖๐

หลักความบริสุทธิ์

หลักความบริสุทธิ์/โปร่งใส (Purity/Transparency) หมายถึง การบริหารการปกครอง การตัดสินใจ หรือการวินิจฉัยสั่งการใดๆ ก็เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ คือ ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ มุ่งตรงต่อความสำเร็จอย่างได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูงขององค์กร และมุ่งตรงต่อประโยชน์ และความสันติสุข โดยส่วนรวมของประชาชน เป็นสำคัญ จึงเป็นการบริหารที่สุจริต มีความโปร่งใส (Transparent) ตรวจสอบได้

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๐๐)

๖๑

หลักความยุติธรรม

หลักความยุติธรรม (Justice) หมายถึง **การบริหารการจัดการกิจกรรม** และ/หรือ**โครงการต่างๆ ขององค์กร อย่างมีประสิทธิภาพ** (High Efficiency) **กล่าวคือ ให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี มีประสิทธิผล** (Effectiveness) **และให้ได้รับความพึงพอใจ** (Satisfaction) **โดยธรรม จากชนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย อย่างสูง ต่อค่าลงทุน** (Investment Costs) ได้แก่ กำลังงบประมาณ กำลังบุคลากรและทรัพยากรและระยะเวลาที่ใช้ในการบริหารจัดการ **ที่ต่ำ** คือ **อย่างประหยัด และคุ้มค่า**

และหมายถึง **การปกครองบังคับบัญชา ดูแลปฏิบัติต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ด้วยความเป็นธรรม** คือ **ไม่อคติ ด้วยความรัก (ฉนฺทาคติ)** หรือ **เห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกพ้องหมู่เหล่าจัด** ๑, **ไม่อคติ ด้วยความโกรธ** หรือ**เกลียดชัง (โทสาคติ)** ๑, **ไม่อคติ ด้วยความ**

เกรงกลัว (ภยาคติ) ๑ และ **ไม่อคติ ด้วยความหลง (โมหาคติ)** เพราะหูเบา หรือไม่รู้ข้อมูล ที่ถูกต้อง เป็นจริง ที่เชื่อถือได้ ที่ตรงประเด็น และที่สมบูรณ์ พออีก ๑

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๐๐-๑๐๑)

๖๒

คุณธรรมของคนดี

สัปปุริสธรรม คือ **คุณธรรมของสัตบุรุษ** คือ **คนดีมีศีลธรรม ให้รู้จักเหตุ รู้จักผล ให้รู้เขา-รู้เรา แล้วให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับกาละ เทศะ บุคคล สังคม** และ**สถานการณ์**

สัปปุริสธรรม คือ คุณธรรมของสัตบุรุษ ๗ ประการ (ที. ปาฏิ. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔) มีดังต่อไปนี้ คือ

๑. **ธัมมัญญุตา รู้จักเหตุ** ได้แก่ ปัญญารู้เหตุแห่งทางเจริญและทางเสื่อม เป็นต้น

๒. **อัตถัญญุตา รู้จักผล** ได้แก่ ปัญญารู้ผลที่เป็นมาแต่เหตุ หรือปัจจัยให้เกิดผลต่างๆ ตามที่เป็นจริง

๓. **อัตตัญญุตา รู้จักตน** คือ รู้ภูมิธรรม ภูมิปัญญา และฐานะของตนตามที่เป็นจริง แล้ววางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ

๔. **มัตตัญญุตา รู้จักประมาณ** ปฏิบัติตน วางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ และรู้จักประมาณในการบริโภค ใช้สอยทรัพย์ที่มีอยู่ และตามมีตามได้

๕. **กาลัญญุตา รู้จักกาล** คือ รู้จักเวลา หรือโอกาสที่ควรและไม่ควรพูด หรือกระทำการต่างๆ

๖. **ปริสัญญุตา รู้จักชุมชน** ว่ามีอัธยาศัยใจคอ ฐานะความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่ชนต่างๆ เพื่อให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสม

๗. **ปุคคลัญญุตา รู้จักบุคคล** ว่ามีอัธยาศัยใจคอ มีภูมิธรรม ภูมิปัญญา และมีฐานะอย่างไร เพื่อปฏิบัติตน หรือวางตนให้เหมาะสมตามฐานะของเราและของเขา

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๑๔)

๖๓

ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตและหน้าที่การงาน

ถ้าประสงค์จะมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตและในหน้าที่กิจการงาน ก็จงอย่าทำให้มิตรต้องกลายเป็นศัตรู แต่จงทำศัตรูให้เป็นมิตร และจงรักษาน้ำใจมิตร ด้วยคุณธรรม มีสังคหวัตถุ และพรหมวิหารธรรม เป็นต้น

ถ้าประสงค์จะมีเกียรติ จงรู้จักลดมานะละทิฏฐิ และให้เกียรติแก่ผู้อื่น และ

ถ้าปรารถนาจะได้รับความรัก นับถือ และการให้อภัยจากผู้อื่น ก็จงรู้จักเคารพนับถือผู้อื่นตามฐานะ รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และรู้จักให้อภัยผู้อื่น ผู้ประมาทพลาดพลั้งหรือล่วงเกิน ด้วยเมตตากรุณาธรรม ชีวิตจะราบรื่นและมีแต่ความเจริญสันติสุข แล

(จากหนังสือคู่มือบาลีไวยากรณ์, หน้า [๗])

๖๔

สังคหวัตถุธรรม

สังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ (องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๑๒/๔๒) คือ

๑. **ทาน** รู้จักให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน

๒. **ปิยวาจา** รู้จักเจรจาอ่อนหวาน คือ กล่าวแต่วาจาที่สุภาพอ่อนโยน

๓. **อัตถจริยา** รู้จักประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๔. **สมานัตตา** เป็นผู้มีตนเสมอ คือ ไม่ถือตัวเย่อหยิ่ง จองหอง อวดดี

คุณธรรม ๔ ประการนี้เป็น**เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นไว้ได้** และ**ยังความสามัคคีให้เกิดขึ้นระหว่างกันและกันด้วย** หรือจะเรียกว่าเป็น **“หลักมหาเสน่ห์”** ก็ได้

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๑๘)

๖๕

พรหมวิหารธรรม

พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ๔ ประการ (อภิ. วิภงฺค. ๓๕/๗๔๑/๗๔๑) คือ

๑. **เมตตา** คือ ความรัก ปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

๒. **กรุณา** คือ ความสงสาร ปรารถนาให้ผู้มีทุกข์เดือดร้อน ให้พ้นทุกข์

๓. **มุทิตา** คือ ความพลอยยินดีที่ผู้อื่นได้ดี ไม่คิดอิจฉาริษยากัน

๔. **อุเบกขา** คือ ความวางเฉย ไม่ยินดียินร้าย เมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ โดยที่เราเองก็ช่วยอะไรไม่ได้ ก็ต้องปล่อยวางใจของเราเองด้วยปัญญา ตามพระพุทธพจน์ว่า “สัตว์โลก เป็นไปตามกรรม”

พรหมวิหาร ๔ ประการนี้ เป็น**คุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ผู้นำคน ให้เป็นคนเที่ยงธรรม รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ให้รู้จักเห็นใจรู้จักเข้าใจ เอ็นดูผู้น้อย** หรือ**ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา** ให้ **"รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา"** ก็**จะยังความน่าเคารพนับถือ เลื่อมใส ศรัทธา ให้เกิดแก่หมู่ชนทุกฝ่ายได้**

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗๙)

๖๖

ประมุขศิลป์

คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี (Good Leadership) นั้น นิยมเรียกว่า **"ประมุขศิลป์" นับเป็นคุณสมบัติที่ดีที่สำคัญของผู้นำหรือผู้ปกครองหมู่คณะ หรือหัวหน้าฝ่ายบริหาร ตลอดลงมาถึงหัวหน้างานทุกระดับให้สามารถปกครองดูแลหมู่คณะและบริหารองค์กรที่ตนรับผิดชอบ ให้ดำเนินไปถึงความสำเร็จอย่างได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง** และ**ให้ถึงความเจริญ และสันติสุขอย่างมั่นคง ในกาลทุกเมื่อ ไม่กลับกลายเป็นความทุกข์เดือดร้อนอีกได้ในภายหลัง**

คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดีนั้นประกอบด้วยคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑. เป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ดี (Good Personality) คือเป็นผู้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี

๑.๑ **มีสุขภาพกายที่ดี** คือเป็นผู้มีสุขภาพอนามัยที่ดี มีท่วงท่ากิริยา รวมทั้งการแต่งกายที่สุภาพเรียบร้อยดีงาม สะอาด และดูสง่างามสมฐานะ

๑.๒ **มีสุขภาพจิตที่ดี** คือเป็นผู้มีอัธยาศัยใจคอที่งาม เป็นคนดีมีศีลธรรม เป็นผู้ทรงคุณธรรมเป็นเหตุแห่งความเจริญ ได้แก่ **ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ** และ**ปัญญา** กับทั้งมี**กัลยาณมิตรธรรม** คือมีคุณธรรมของคนดี กล่าวคือ ผู้มีคุณธรรมของมิตรที่ดี ๗ ประการ (พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อุทาน เล่มที่ ๔๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๒๖, หน้า ๓๘๘-๓๘๙) คือ

(๑) **เป็นผู้น่ารัก** คือเป็นผู้มีจิตใจกอปรด้วยเมตตากรุณา พรหมวิหาร ไม่ผูกพยาบาท ไม่ผูกใจเจ็บหรือเจ้าเคียดเจ้าแค้น ไม่เกรี้ยวกราด รู้จักให้อภัย เป็นที่สบายใจแก่ผู้เข้าไปพบหา หรือผู้อยู่ในปกครอง

(๒) **เป็นผู้น่าเคารพบูชา** คือเป็นผู้ที่สามารถเอาเป็นที่พึ่งอาศัย เป็นที่พึ่งทางใจ อบอุ่นใจแก่ผู้อยู่ในปกครอง และ/หรือ ศิษยานุศิษย์ ได้ จึงเป็นผู้น่าเทิดทูนและน่าเคารพบูชา

(๓) **เป็นผู้น่านับถือ น่าเจริญใจ** ด้วยว่าเป็นผู้ได้ฝึกฝนอบรมตนมาดีแล้ว ควรแก่การยอมรับและยกย่องนับถือ เอาเป็นเยี่ยงอย่างได้ เป็นผู้อันใครๆ เอ่ยอ้างถึงได้อย่างสนิทใจและภาคภูมิใจว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้บังคับบัญชา หรือเป็นครูอาจารย์ของเรา

(๔) **เป็นผู้รู้จักพูดจาโดยมีเหตุผลและหลักการ** รู้จักชี้แจงแนะนำให้ผู้อื่นเข้าใจดี แจ่มแจ้ง เป็นที่ปรึกษาที่ดี เป็นครูผู้สอนที่ดี แก่ศิษยานุศิษย์ แก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ได้มาคบค้าสมาคมด้วย ตามฐานะ

(๕) **เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำที่ล่วงเกิน วิพากษ์วิจารณ์ ซักถาม** หรือ**ขอปรึกษาหารือขอคำแนะนำต่างๆ ได้**

(๖) **สามารถแถลงชี้แจงเรื่องที่ลึกซึ้ง**หรือ**เรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจอย่างถูกต้อง**และ**ตรงประเด็นได้ เป็นพระภิกษุหรือนักบวชก็สามารถแนะนำสั่งสอนพระธรรมวินัยทั้งที่ตื้นและที่ลึกซึ้งให้เข้าใจ** และ**ให้สามารถนำไปปฏิบัติให้เห็นผลดีจริงได้**

(๗) **ไม่ชักนำในอฐานะ** คือ**ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อม** หรือ**ไปในทางที่เหลวไหลไร้สาระ** หรือ**ที่เป็นโทษเป็นความทุกข์เดือดร้อน**

๒. เป็นผู้ประกอบด้วย หลักธรรมของนักปกครองนักบริหารที่ดี (Good Governance) คือ**หลักความถูกต้อง หลักความเหมาะสม หลักความบริสุทธิ์** และ**หลักความยุติธรรม**

๓. เป็นผู้ประกอบด้วย สัปปุริสธรรม คือ**คุณธรรมของสัตบุรุษ** คือ**คนดีมีศีลธรรม ให้รู้จักเหตุรู้จักผล ให้รู้เขา-รู้เรา แล้วให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล สังคม** และ**สถานการณ์**

๔. รู้จักหลักปฏิบัติต่อกันด้วยดี ระหว่างผู้บังคับบัญชากับลูกน้อง หรือ**ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา** ตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ชื่อ **“เหฏฐิมทิศ”** ๑ ในทิศ ๖ (ที. ปาฏิ. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕) มีเนื้อความว่า **“เหฏฐิมทิศ”** คือ ทิศเบื้องต่ำ เจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา พึงบำรุงบ่าวหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ด้วยสถาน ๕ คือ **ด้วยการจัดงานให้ตามกำลัง ๑ ด้วยการให้อาหารและบำเหน็จรางวัล ๑ ด้วย**

การรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ ๑ ด้วยแจกของมีรสดีแปลกๆ ให้กิน ๑ ด้วยปล่อยในสมัย (เช่น การได้รับการพักผ่อน) ๑

๕. เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) ที่ดี ด้วยคุณธรรม คือ**พรหมวิหารธรรม และสังคหวัตถุ**

๖. รู้จักปกครองดูแลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาด้วยหลัก "อ่อนนอก แข็งใน" โดยวิธีการ **๙ ป.** ได้แก่ **ปลุก ปลอบ ปั้น ปก ป้อง ปรับ ปรุง ปราม** และ**ปราบ**

๗. เป็นผู้รู้จักวิธีการพัฒนาบุคลากร โดยการแนะ นำ สั่ง สอน อบ รม บ่มนิสัยผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้เป็นคนดี มีคุณภาพ มีคุณธรรมอยู่เสมอ

๘. เป็นผู้มีความคิดริเริ่ม (Initiatives) ด้วยความคิดสร้างสรรค์ (Creative)

๙. มีความคิดพัฒนา (Development) คือ **เป็นนักพัฒนา ปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่ล้าหลัง หรือข้อบกพร่องในการทำงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ**

๑๐. เป็นผู้มีสำนึกในภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ (Sense of Responsibilities) สูง คือ**มีสำนึกในความ**

รับผิดชอบต่อตนเอง โดยการศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนศักยภาพ และ**สำนึกในการสร้างฐานะของตน** และ**มีสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม** คือ **ต่อครอบครัว ต่อองค์กรและหมู่คณะ ที่ตนรับผิดชอบอยู่** และ**ต่อสังคมประเทศชาติ ให้เจริญสันติสุขและมั่นคง**

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๐๓-๑๒๖)

๖๗

ทศพิธราชธรรม

หลัก **“ธรรมาภิบาล”** นี้ เมื่อกระจายเป็นข้อปฏิบัติดี-ปฏิบัติชอบ สำหรับพระราชามหากษัตริย์ที่ทรงใช้ปกครองพระราชอาณาจักร ให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุข ชื่อว่า **“ทศพิธราชธรรม”**

นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมอื่นๆ อันโบราณบัณฑิตได้กล่าวแสดงไว้โดยปริยายอีก ได้แก่ **ราชสังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตร** และ**พละ** คือ กำลังของพระมหากษัตราธิราชเจ้า เป็นต้น เหล่านี้ก็นับรวมอยู่ในหลักธรรมาภิบาลอันผู้ปกครอง/ผู้บริหารประเทศชาติทุกระดับ และแม้ผู้บริหารองค์กรอื่นๆ ได้แก่ องค์กรธุรกิจเอกชน องค์กรทางศาสนาและสังคมต่างๆ จะพึงใช้ประกอบการปฏิบัติงานของตน ให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนโดยส่วนรวม ได้เป็นอย่างดี

“ทศพิธราชธรรม” อันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณประเสริฐของเรา ได้ทรงถือเป็นหลักปฏิบัติในการปกครองพระราชอาณาจักร ให้พสกนิกรของพระองค์ อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่ประจักษ์ตา ประจักษ์ใจแก่ชนชาวโลกเสมอมานั้น มี ๑๐ ประการ ตามพระพุทธภาษิต (ขุ. ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖) ดังต่อไปนี้ คือ

ทานํ การให้ ๑ **สีลํ** การสังวรระวังกายและวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษ ๑ **ปริจฺจาคํ** การเสียสละ ๑ **อาชฺชวํ** ความซื่อตรง ๑ **มทฺทวํ** ความสุภาพอ่อนโยน ๑ **ตปํ** ความเพียรเพ่งเผากิเลส ๑ **อกฺโกธํ** ความไม่โกรธ ๑ **อวิหึสญฺจ** การไม่เบียดเบียนผู้อื่นตลอดทั้งสัตว์ให้ได้ทุกข์ยาก ๑ **ขนฺติญฺจ** ความอดทน ๑ **อวิโรธนํ** ความประพฤติปฏิบัติที่ไม่ผิดทำนองคลองธรรม และดำรงอาการคงที่ ไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจยินดียินร้าย ๑

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๓๔-๓๕)

๖๘

ทาน

ทาน คือ **การให้**นั้น หมายถึงการแบ่งปัน ให้ทรัพย์สิ่งของ เพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่นด้วยจิตเมตตา ปรารถนาที่จะให้ผู้รับอยู่ดีมีสุข และ/หรือกรุณา-ธรรม ปรารถนาที่จะให้ผู้ประสบความทุกข์เดือดร้อนให้พ้นทุกข์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงแบ่งพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ อนุเคราะห์ สงเคราะห์อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ด้วยพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาธรรม เพื่อช่วยให้พสกนิกรของพระองค์ได้อยู่เย็นเป็นสุขพ้นจากทุกข์ภัย นี้เป็นส่วน **"อามิสทาน"** คือทานที่ให้ด้วยทรัพย์สิ่งของ ได้แก่ปัจจัย ๔ เป็นต้น และยังมีส่วน **"ธรรมทาน"** คือการให้ธรรมเป็นทาน ได้แก่ พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่พสกนิกรของพระองค์ในโอกาสต่างๆ เช่น เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ในวันขึ้นปีใหม่ และ

ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร วุฒิบัตร และเข็มวิทยฐานะแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ จากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ฯลฯ เป็นต้น ล้วนสงเคราะห์เข้าในหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ อันนับเป็นการให้ธรรมเป็นทานทั้งสิ้น

อนึ่ง ยังมีทานที่สูงยิ่งขึ้นไปอีกคือ **"อภัยทาน"** ดังที่มีมาในอาคตสถานว่า "อริยสาวก ย่อมให้อภัย (อภยํ เทติ)" เป็นต้น นี้เป็นทานที่เป็น **"วิรัติ"** คือ **เจตนางดเว้น การเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น** ชื่อว่า **"ศีล"** มี**เบญจศีล** เป็นต้น นั้นเอง

อานิสงส์ของทานนั้นมีมาก กล่าวโดยย่อ คือ ให้ผลแก่ผู้มีปกติให้ด้วยใจศรัทธา ให้เป็นผู้เจริญด้วยมนุษย์สมบัติ ได้แก่ ทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติ บริวารสมบัติ และคุณสมบัติ เป็นต้น ให้เจริญถึงสวรรค์สมบัติ และ **เมื่อเจริญแก่กล้า**เป็น**ทานบารมี ทานอุปบารมี** และเป็น **ทานปรมัตถบารมี** ย่อมติดตามให้ผลเป็นพระนิพพานสมบัติได้

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๓๖-๓๗)

๖๙

ศีลธรรม

ศีล คือ **การสำรวมระวังกาย และวาจา ให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ** กล่าวคือ **เจตนางดเว้นจากความประพฤติปฏิบัติที่เป็นการเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นให้เดือดร้อนเสียหาย** เป็นที่ทราบกันดีว่า **ศีล** นั้นคู่กับ**ธรรม**

ศีล เป็นข้อห้าม ส่วนธรรมเป็นข้อปฏิบัติ ดังเช่น **เบญจศีล** คือ **ศีล ๕** เป็นข้อห้ามประพฤติปฏิบัติอันเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ๕ ข้อสำหรับฆราวาสผู้ครองเรือน ได้แก่ **ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ๑ ห้ามลักฉ้อ** หรือ**คดโกง ๑ ห้ามประพฤติผิดในกาม ๑ ห้ามพูดปด ๑** และ**ห้ามเสพสุราและสิ่งเสพติดมึนเมาให้โทษเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑**

นี้คู่กับ **เบญจกัลยาณธรรม** คือข้อปฏิบัติอันเป็นคุณธรรมของคนดี ๕ ข้อ ตรงกันข้ามกับความประพฤติผิดศีล ได้แก่

ความเป็นผู้มีเมตตา กรุณาธรรมต่อผู้อื่น ไม่คิดประหัตถ์ประหารกัน ๑

การให้ทาน และการประกอบสัมมาอาชีวะ ๑

ความมีสันโดษในคู่ครองของตน ๑

การกล่าวแต่วาจาที่จริง ๑

การมีสติสัมปชัญญะ รู้ผิดชอบชั่วดี รู้บาป-บุญคุณ-โทษ รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อม แห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ๑

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๓๘-๓๙)

๗๐

การเสียสละ

ปริจจาคะ แปลตรงศัพท์บาลีว่า **“สละรอบ”** แปลอย่างไทยๆ ว่า **“เสียสละ”** คือ**กิริยาอันเป็นไปด้วยกุศลเจตนากอปรด้วยสติปัญญาอันเห็นชอบ ที่เสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนส่วนรวม** หรือ **เสียสละประโยชน์สุขส่วนน้อย เพื่อประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นไปเพื่อบรรเทากิเลส** คือความตระหนี่ความเห็นแก่ตัว แก่พวกพ้องหมู่เหล่าของตนจัด และ/หรือ **ที่เป็นไปเพื่อเพิ่มพูนบุญบารมีธรรม** คือคุณความดีอย่างยิ่งยวดสูงขึ้นไป ๓ ระดับ กล่าวคือ ระดับบารมี อุปบารมี-และปรมัตถ์บารมี **ให้แก่กล้าเต็มส่วนตามอธิษฐานบารมี** เพื่อเป็นพลวปัจจัยให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตามฐานะแห่ง**สาวกบารมีญาณ** (ในกรณีผู้ปรารถนาความบรรลุพระอรหันต์สาวก) หรือ **พระโพธิญาณ** (ในกรณีผู้ปรารถนา

ความบรรลุพระอรหันต์ปัจเจกพุทธเจ้า หรือ พระสัพพัญญูพุทธเจ้า) เป็นต้น

คำว่า **"ปริจจาคะ"** คือความเสียสละนี้ จึงมีความหมายที่กว้างกว่าคำว่า **"ทาน"** ซึ่งหมายถึง **การให้** และ **วัตถุหรือสิ่งที่ให้** เพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่น ได้แก่ การให้วัตถุสิ่งของหรือปัจจัย ๔ และ/หรือให้วิชาความรู้ในการประกอบการอาชีพแก่ผู้อื่น นี้ชื่อว่า **"อามิสทาน"** ๑ การให้ศีลให้ธรรม ให้คำแนะนำในการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ชื่อว่า **"ธรรมทาน"** ๑ และการให้อภัยแก่ผู้ล่วงเกิน ชื่อว่า **"อภัยทาน"** นี้อีกประการ ๑ การให้โดยนัยทั้ง ๓ นี้ ย่อมมีทั้ง **ผู้ให้** (ทายก/ทายิกา) ๑ สิ่งที่ให้เรียกว่า **ทาน** (อามิสทาน/ธรรมทาน/อภัยทาน) ๑ และมี**ผู้รับ**โดยตรง (ปฏิคาหก) อีก ๑

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๖๐-๖๑)

๗๑

ความซื่อตรงต่อตนเอง

ความซื่อตรงต่อตนเอง คือมีความจริงใจต่อตนเอง ไม่หลอกตนเอง ได้แก่ เวลาที่ตนเองกระทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว ถูกหรือผิด ก็รู้ดีรู้ชั่ว รู้ผิดรู้ถูกตามที่เป็นจริงเอง ไม่หลอกตนเอง

ความซื่อสัตย์ต่อตนเองเช่นนี้เป็นคุณธรรมชั้นสูงของผู้ได้ศึกษาปฏิบัติธรรม รู้เหตุและผลของกรรมดีกรรมชั่ว ตามที่เป็นจริง ด้วยสติและปัญญาอันเห็นชอบ กล่าวโดยย่อก็คือ เป็นคุณธรรมของผู้มีศีลมีธรรมจากการได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมโดยทางศีล สมาธิ ปัญญาอันมีรายละเอียดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ มาดีแล้วพอสมควร เป็นผู้มีปกติกล่าววาจาชอบ กระทำกิจการงานโดยชอบ และประกอบอาชีพชอบ เป็น**สัมมาทิฏฐิ** กล่าวคือ เป็นผู้มีความเห็นชอบในอริยสัจ ๔ ชื่อว่าเป็น

“บัณฑิต” คือ ผู้รู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริงด้วยปัญญาอันเห็นชอบนั่นเอง

เพราะเหตุนั้นบัณฑิตจึงเป็นผู้ไม่ประมาท ย่อมมี **“สติ”** พิจารณาความประพฤติปฏิบัติของตนอยู่เสมอ หากพลาดพลั้งไป ก็มี **“สัมปชัญญะ”** รีบรู้สึกตัว รู้เท่าทันกิเลสของตน แล้วตำหนิและเตือนตนด้วยตนเองอยู่ตลอดเวลา

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๖๔-๖๕)

๗๒

ความซื่อตรงต่อกิจการงานอาชีพ และหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ

ผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ ได้แก่ อาชีพนักกฎหมาย หรือทนายความ การแพทย์ สื่อสารมวลชน เป็นต้น ก็ซื่อตรงต่อวิชาชีพของตน ไม่ล่วงละเมิดจรรยาบรรณวิชาชีพของตน พ่อค้า นักธุรกิจ ก็ซื่อตรงต่อลูกค้า ไม่ปลอมปนสินค้า ไม่โกงการชั่งตวงวัด เป็นต้น

พ่อค้าทุกระดับ ตั้งแต่ พ่อค้าปลีก พ่อค้าส่ง ตลอดถึงผู้ส่งสินค้าออก ถ้าไม่ซื่อตรงต่อลูกค้า มีการปลอมปนสินค้าหรือโกงการชั่งตวงวัด เมื่อลูกค้าจับได้ ก็อาจถูกปรับหรือถูกคืนสินค้า ลูกค้าย่อมไม่เชื่อถือและไม่สั่งสินค้าอีกต่อไป ย่อมมีผลกระทบต่อกิจการงานอาชีพของตนให้ตกต่ำ หาความเจริญรุ่งเรืองมิได้

สำหรับนักการเมือง ทั้งระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ผู้อาสาเข้ามารับใช้ประชาชน และ/หรือมาทำ

หน้าที่แทนประชาชน ฝ่ายนิติบัญญัติก็ดี ฝ่ายบริหารราชการแผ่นดินก็ดี เมื่อได้รับเลือกตั้งเข้ามาแล้วก็ปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบของตนโดยสุจริต ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่คิดพูดและกระทำการใดๆ ที่ไม่ซื่อตรงต่อประชาชนและประเทศชาติ มีความจริงใจต่อประชาชน ปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบของตน โดยมุ่งตรงต่อความเจริญสันติสุขของประชาชนและความมั่นคงของประเทศชาติเป็นสำคัญ

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๖๖-๖๗)

๗๓

ความซื่อตรงย่อมเจริญแก่กล้า เป็นสัจจบารมี

ความซื่อตรงนี้ เมื่อบุคคลเจริญให้มาก ย่อมแก่กล้าขึ้นเป็น **"สัจจบารมี สัจจอุปบารมี** และ**สัจจปรมัตถบารมี"** หนึ่งในบารมี ๑๐ ประการ เป็นคุณธรรม ทำให้ถึงความบรรลุมรรคผลนิพพานได้

ส่วนผู้ที่มักประพฤติไม่ซื่อตรง ไร้สัจจะ ไม่จริงใจ เพราะกิเลส คือ โลภ โกรธ หลง ย่อมพอกพูนกิเลสเป็นอาสวะเครื่องหมักดองในจิตสันดานให้จิตใจเศร้าหมองเป็นนิตย์ และดลจิตใจให้ประพฤติปฏิบัติผิดศีลผิดธรรม รวมเรียกว่า **อกุศลกรรม** ที่จะคอยติดตามให้ผลแก่ผู้มักประพฤติไม่ซื่อตรงนั้น ให้ได้รับผลเป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนต่อไปในกาลข้างหน้า ทั้งในภพชาติปัจจุบัน และในภพชาติต่อๆ ไปอีกนับไม่ถ้วน

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๖๘)

๗๔

ความสุภาพอ่อนโยน

คุณธรรม คือ **ความสุภาพอ่อนโยน** นี้ หมายความถึง **ความเป็นผู้มีอัธยาศัยใจคอและมีกิริยาวาจาที่สุภาพอ่อนโยน งดงาม ตามฐานะ ตามเหตุผลที่ควรดำเนิน** ไม่แข็งกระด้างดื้อดึงด้วยความเย่อหยิ่ง ถือตัวถือตน (มานะ) และ/หรือ ด้วยความดื้อรั้น (ถัมภะ) ๑

ความเป็นผู้มีวาจาอ่อนหวาน (สาขลยะ) ๑

ความเป็นผู้รู้จักเคารพ นับถือ เกรงใจ (สัมมานะ) ผู้อื่น อย่างสูงคือ รู้จักเคารพ นับถือ บูชาคุณพระศรีรัตนตรัย ได้แก่ คุณพระพุทธ คุณพระธรรม และคุณพระสงฆ์ ๑

นอกจากนี้ **มัททวธรรม คุณธรรม** คือ **ความสุภาพอ่อนโยน**นี้ยังหมายความรวมถึง **ความเป็นผู้ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ**ต่อผู้ใหญ่โดยชาติ (ชาติวุฒิ) ต่อผู้ใหญ่โดยวัย (วัยวุฒิ) และต่อผู้ใหญ่

โดยเป็นผู้ทรงความรู้และทรงคุณธรรม (คุณวุฒิ) อีกด้วย ความประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนนี้ชื่อว่า **“อปจายนธรรม”**

มัททวธรรม คุณธรรม คือ **ความสุภาพอ่อนโยน** นั้นเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความเมตตาและไมตรี เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวเนื่องและเป็นเหตุให้**สังคหวัตถุ ๔** คือ **ทาน** การให้ **ปิยวาจา** เจรจาอ่อนหวาน **อัตถจริยา** ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และ**สมานัตตตา** ความเป็นคนมีตนเสมอ ไม่ถือตัว เกิดและเจริญขึ้น

ส่วน **อปจายนธรรม** นั้น **เป็นธรรมเครื่องกำจัดมานะ** คือ ความเย่อหยิ่ง ถือตัว ถือตน ว่าเป็นนั่นเป็นนี่ และ**เป็นธรรมเครื่องกำจัดถัมภะ (Stubborn)** คือความดื้อรั้นไม่ยอมฟังเหตุผลของใครเสียได้ จึงมีผลให้ทั้งผู้ใหญ่ผู้มีฐานะเสมอกันและทั้งผู้น้อยที่อยู่ร่วมกันในสังคมและในวงงาน รู้จักนับถือกันและกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยดี มีสามัคคีธรรม

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗๐-๗๑)

๗๕

ตปธรรม

ตปธรรม คือ **คุณธรรมเครื่องเผาผลาญกิเลส** ได้แก่ **การประกอบความเพียร** ๑ **ขันติ** ความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบาก ๑ **ศีล** การสำรวมระวังกายและวาจาให้สงบเรียบร้อยดีไม่มีโทษ ๑ **ธุดงค์** ข้อปฏิบัติเข้มงวดเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ๑ **อินทรีย์สังวร** การสำรวมอินทรีย์ คือ สำรวมระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เมื่อมีรูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งสัมผัสทางกายมากระทบ ก็ไม่หลงสยบในอารมณ์ที่น่ารัก และไม่หลงเคียดแค้นชิงชังในอารมณ์ที่ไม่น่ารัก ๑ **หิริ** ความละอายต่อบาปอกุศล ๑ **โอตตัปปะ** ความกลัวต่อบาปอกุศล ๑ เป็นต้นเหล่านี้ ชื่อว่า **“ตปธรรม” คุณธรรมเครื่องเผาผลาญกิเลส**

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗๔)

๓๖

ความไม่โกรธ

อักโกธะ คือกิริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ตลอดทั้งไม่ผูกโกรธพยาบาทอาฆาตมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จักต้องลงโทษทัณฑ์แก่ผู้กระทำผิดก็กระทำตามเหตุผลที่สมควรตามหลักกฎหมาย และ/หรือกระทำตามระเบียบวินัยที่ได้กำหนดไว้ดีแล้ว ไม่กระทำด้วยอำนาจความโกรธผูกพยาบาท และแม้มีเหตุให้โกรธก็สามารถข่มความโกรธเสียได้ด้วยขันติธรรม ด้วยเมตตากรุณาธรรม และด้วยสติปัญญาอันเห็นชอบ คือรู้โทษของความโกรธอันนำไปสู่ความผูกโกรธ อาฆาตพยาบาท และรู้คุณของการละความโกรธ ไม่ผูกโกรธพยาบาท ตามที่เป็นจริง

ความโกรธนั้นมีโทษมากแก่บุคคลผู้มักโกรธเจ้าอารมณ์ฉุนเฉียว เป็นต้นว่า คนมักโกรธย่อมมีผิวกายเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส

คนโกรธย่อมไม่รู้อรรถ คนโกรธย่อมไม่เห็นธรรม กล่าวคือ บุคคลที่ถูกความโกรธครอบงำแล้ว ย่อมเป็นคนขาดสติปัญญารอบคอบ จึงกลายเป็นคนไร้เหตุผล สามารถที่จะพูดหรือกระทำความประทุษร้ายผู้อื่น แม้แต่พ่อ-แม่ผู้มีพระคุณ และ/หรือแม้แต่ตนเองก็ประทุษร้ายได้

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗๗)

๗๗

ความไม่เบียดเบียน

อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ลำบาก คือ ความไม่ก่อความทุกข์ยากให้แก่บุคคลอื่น ตลอดทั้งสัตว์อื่นทั้งหลาย

บุคคลผู้ถือหลัก **"อวิหิงสา"** ประจำใจ ย่อมไม่ประพฤติเบียดเบียนใคร ไม่รุกราน ไม่กดขี่ข่มเหงใคร ไม่รังแก-ไม่บีบบังคับใครให้เดือดร้อนโดยไม่เป็นธรรม เป็นบุคคลผู้เปี่ยมด้วย**พรหมวิหารธรรม** คือ คุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ได้แก่ **เมตตาพรหมวิหาร** ปรารถนาแต่จะให้ผู้อื่นอยู่ดีมีสุข **กรุณาพรหมวิหาร** ปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ **มุทิตาพรหมวิหาร** พลอยยินดีที่ผู้อื่นได้ดี ไม่อิจฉาริษยากัน และ**อุเบกขาพรหมวิหาร** มีใจมัธยัสถ์เป็นกลางวางเฉยเมื่อผู้อื่นตกต่ำหรือถึงความวิบัติอันตนช่วยอะไรไม่ได้

บุคคลผู้มีคุณธรรม คือ **"อวิหิงสา"** และกอปรด้วยพรหมวิหารธรรมเช่นนี้ จึงควรแก่การเป็นผู้บริหาร เป็นผู้ปกครอง เป็นผู้นำหมู่คณะ และ/หรือ เป็นหัวหน้าสังคม ตั้งแต่สังคมย่อย คือ สังคมครอบครัว ตลอดถึงสังคมในวงงาน และสังคมใหญ่ระดับประเทศชาติ และระดับโลก เพราะเขาย่อมเป็นผู้สามารถบริหารปกครองหรือนำสังคมหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยความสันติสุขสวัสดีด้วยความรักความสามัคคีปรองดองและด้วยความเอื้ออาทรต่อกัน

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗๙-๘๐)

๗๘

ความอดทน อดกลั้น

ขนฺติ คือ**ความอดทน อดกลั้น** ได้แก่

๑. **ธิติขนฺติ** คือ **อดทนต่อความยากลำบากตรากตรำในการประกอบกิจการงานในอาชีพ** และ/หรือ **ในหน้าที่รับผิดชอบต่อตนเอง** และ**ต่อผู้อื่น**

๒. **อธิวาสขนฺติ** คือ **ความอดทนต่อทุกขเวทนาหรือความเจ็บไข้** เมื่อถึงคราวเจ็บไข้ได้ป่วยก็อดทนอดกลั้นต่อทุกขเวทนา ไม่บ่น ไม่ร้องไห้ ด้วยเห็นสัจธรรมว่าสังขารหรือรูปนามทั้งหลายย่อมมีทุกข์ประจำ คือย่อมมีความเกิด แก่ เจ็บ และตาย อยู่เองโดยธรรมชาติ และย่อมเป็นสภาพที่ไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ) และไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขาของเรา-ของเขา หรือของใครผู้ใดที่เที่ยงแท้ถาวรทั้งสิ้น (อนตฺตา) เมื่อเห็นสภาวะธรรมและสัจธรรมด้วยปัญญาอันเห็นชอบอย่างนี้ ย่อมข่มทุกขเวทนาได้ด้วยสติสัมปชัญญะ

อันสัมปยุตด้วยสมาธิและปัญญาอันเห็นชอบตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

๓. **ตีติกฺขาขนฺติ** คือ **ความอดทน อดกลั้นต่อถ้อยคำเสียดสี นินทาว่าร้าย ก้าวร้าว ล่วงเกินต่างๆ จากผู้อื่น** ก็อดทน อดกลั้น อดใจ หรือหยุดใจไว้ได้ ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตให้สงบ และเจริญปัญญาเห็นแจ้งในสภาวะธรรมและอริยสัจธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง

๔. **อดทนต่อความมุ่งมั่นกระทำคุณความดีละเว้นความชั่วเพื่อเจริญบุญกุศลคุณความดีให้สูงยิ่งๆ ขึ้นไป เป็นบารมี** คือ **คุณความดีอย่างยิ่งยวด** เป็น**อุปบารมี** และ**ปรมัตถบารมี** ครบสมบูรณ์ทั้ง ๑๐ ประการ รวมเป็น**บารมี ๓๐ ทัศ อันเป็นพื้นฐานสำคัญให้สามารถบำเพ็ญสมณธรรมถึงความบรรลุมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุขอย่างถาวรต่อไปในที่สุด แม้ในระหว่างที่บำเพ็ญบุญบารมีตั้งแต่ระดับต้นๆ และสูงยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับนั้น ก็ยังเป็นทางให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นได้ถึงความเจริญและสันติสุขต่อๆ ไปทุกภพทุกชาติ ไม่ตกต่ำ ตราบเท่าถึงปรินิพพาน**

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,

โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๘๓-๘๔)

๗๙

ความไม่คลาดธรรม

ความไม่คลาดจากธรรม นั้นคือเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่แต่ในแนวทางที่ดีที่ชอบ ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ที่ถูกต้องตามกฎหมาย ตามระเบียบ กฎข้อบังคับ นโยบายและแบบแผน ในการบริหารการปกครองบ้านเมือง ตลอดจนประเพณีอันดีงามของสังคมประเทศชาติ เป็นผู้มีความสำรวมระวังความประพฤติปฏิบัติตน มิให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรม ให้ดำรงอยู่แต่ในคุณความดี มีศีลมีธรรม

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๘๖)

๘๐

ความเป็นผู้คงที่

ความเป็นผู้คงที่ (ตาทิตา) คือ **มั่นคงอยู่ในธรรม** ตามความหมายทั่วไปหมายความถึงว่า แม้ต้องประสบกับความยินดี (อิฏฐารมณ์) หรือความยินร้าย (อนิฏฐ-ฐารมณ์) จากกระแสสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือเมื่อประสบกับโลกธรรมต่างๆ ได้แก่ เมื่อได้ลาภ ยศ สักการะ สรรเสริญ สุข หรือเมื่อประสบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทาว่าร้าย และความทุกข์ ก็ไม่หวั่นไหว คลอนแคลนไปตามกระแสโลกกระแสธรรมนั้นๆ กล่าวคือ ไม่หวนกลับไปประพฤติผิดทำนองคลองธรรมอีก คงดำรงมั่นอยู่แต่ในคุณความดี ไม่คลาดเคลื่อน ดังพระบาลี พุทธภาษิต (ขุ. ธ. ๒๕/๑๖/๒๖) ว่า

สุเขน ผุฏฺฐา อถวา ทุกฺเขน
น อุจฺจาวจํ ปณฺฑิตา ทสฺสยนฺติ

แปลความว่า **บัณฑิตทั้งหลาย ผู้อันสุขหรือทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่แสดงอาการสูงๆ ต่ำๆ**

ตามความหมายอย่างสูงในพระพุทธศาสนา หมายถึง พระอริยเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้ว ผู้บริสุทธิ์ผ่องใส ปราศจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน จึงไม่มีเหตุปัจจัยให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นทุกข์อีกแล้ว เป็นผู้คงที่ คือ มั่นคงในธรรม ไม่คลอนแคลนหวั่นไหวในโลกธรรมแล้ว ไม่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไปแล้ว สมดังพระพุทธดำรัส (ขุ. ธ. ๒๕/๑๗/๒๗) ตรัสว่า

ปฐวีสโม โน วิรุชฺฌติ
อินฺทขีลูปโม ตาทิ สุพฺพโต
รหโทว อเปตกทฺทโม
สํสารา น ภวนฺติ ตาทิโน

แปลความว่า **พระอริยเจ้าผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว มีใจเสมอด้วยแผ่นดิน ผู้คงที่ เปรียบดังเสาเขื่อน มีวัตรดี บริสุทธิ์ดุจห้วงน้ำ ปราศจากตมสงสาร (การเวียนว่ายตายเกิด) ทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่พระอริยเจ้าผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้คงที่นั้น**

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๘๖-๘๗)

๘๑

ปัญญารอบรู้สภาวะธรรม และอริยสัจธรรม

ปัญญารอบรู้สภาวะธรรมและอริยสัจธรรมตามที่เป็นจริงนั้น หมายถึง ปัญญารอบรู้กองสังขารอันเป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งที่มีชีวิตมีวิญญาณครอง (อุปาทินนกสังขาร) ดังเช่นมนุษย์และ/หรือสัตว์โลกทั้งหลาย ตามสภาพที่เป็นจริงว่า เป็นของ**ไม่เที่ยง (อนิจฺจํ)** เพราะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย **เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ)** เพราะเป็นของทนได้ยาก คือ ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ถาวรตลอดไป ใครยึดถือด้วยตัณหาและทิฏฐิ คือ ความหลงผิดว่าเป็นบุคคล ตัวตน เรา-เขาของเรา-ของเขา ที่เที่ยงแท้ถาวรแล้วเป็นทุกข์ และสุดท้ายสังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวง ทั้งที่มีวิญญาณครอง (อุปาทินนกสังขาร) ก็ดี ที่ไม่มีวิญญาณครอง (อนุปาทินนกสังขาร) ก็ดี ย่อมต้องเสื่อมสลายแตกดับหมดสภาพเดิม

ของมันไปด้วยกันหมดทั้งสิ้น ไม่มีอะไรเป็นแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา หรือของใครๆ อย่างเที่ยงแท้ถาวรตลอดไปได้เลย ชื่อว่า **เป็นอนัตตา (อนตฺตา)**

ปัญญาอันเห็นแจ้งในสังขารธรรมทั้งหลาย ว่า **เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์** และ**เป็นอนัตตา** นี้เองที่เป็นพื้นฐานนำไปสู่ปัญญาอันเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ความกำหนดรู้ความจริงแท้ในเรื่องของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ ว่ามีได้เป็นได้จริงอย่างไร และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ให้ถึงความเจริญและสันติสุข ถึงเป็นบรมสุขอย่างถาวร ว่ามีอย่างไร

ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่พระพุทธองค์ได้สั่งสอนไว้ดีแล้วอย่างจริงจัง ก็จะพัฒนาปัญญาเครื่องรู้ให้เห็นแจ้งแทงตลอดใน**พระอริยสัจ ๔** คือ **ทุกขสัจ ๑ สมุทัยสัจ ๑ นิโรธสัจ ๑** และ**มรรคสัจ ๑** นี้ **ด้วยญาณ ๓** คือ

สัจจญาณ กำหนดรู้ความจริงแท้ในเรื่องของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ว่ามีจริงอย่างไร นี้ประการ ๑

กิจจญาณ กำหนดรู้ว่า ควรจะปฏิบัติอย่างไรกับสัจจะทั้ง ๔ นี้ กล่าวคือ กำหนดรู้ว่า “**ทุกข์**” ควรกำจัดอย่างไร “**เหตุแห่งทุกข์**” ควรละอย่างไร “**สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ มีได้จริง**” นั้น ควรทำให้แจ้งอย่างไร และ “**หนทางปฏิบัติเพื่อถึงความพ้นทุกข์ ให้ถึงความสันติสุข ถึงบรมสุขอย่างถาวร**” นั้น ควรทำให้เจริญอย่างไร นี้ประการ ๑

กตญาณ กำหนดรู้ว่า “**ทุกข์**” กำจัดได้แล้วเพียงไร “**เหตุแห่งทุกข์**” ละได้เพียงไร “**นิโรธ**” ทำให้แจ้งได้แล้วเพียงไร และ “**มรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์**” นั้น ได้ทำให้เจริญแล้วเพียงไร รวมเป็น**ญาณเครื่องกำหนดรู้ ๓ มีอาการ ๑๒** นี้เป็นปัญญาส่องสว่างทางดำเนินไปสู่มรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ และที่เป็นบรมสุขอย่างถาวรของบัณฑิตผู้มีปัญญา

(จากหนังสือหลักธรรมาภิบาล,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๘๘)

๘๒

หลักการบริหารวัดที่ดี

หลักการบริหารโดยทั่วไป ที่ควรใช้ประกอบการบริหารงานวัดให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง คือ ให้ได้ประสิทธิผลสูงด้วยค่าลงทุนต่ำ คือ ประหยัดและคุ้มค่า ได้แก่

๑. **การรู้จักกำหนดวัตถุประสงค์** ทั้งวัตถุประสงค์หลัก และวัตถุประสงค์รอง การวางนโยบายเพื่อปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยดีมีประสิทธิภาพสูง

๒. **การรู้จักริเริ่มโครงงานที่เป็นแก่นสาร** อันจะยังสาระประโยชน์แก่ตนเองและหมู่คณะ และ **การรู้จักจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน** ในการดำเนินโครงงานต่างๆ ให้พอเหมาะกับงบประมาณ และทรัพยากรที่มีและ/หรือที่คาดว่าจะมีจะได้ (อย่างใกล้เคียงที่สุด) ให้เหมาะสมกับกำลังคนและกาลเวลา

๓. **การรู้จักวางแผนโครงการเพื่อปฏิบัติงาน** ตามนโยบายทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

๔. **การรู้จักแบ่งงานและการมอบหมายอำนาจหน้าที่การงาน** แก่บุคคลหรือคณะบุคคลหน่วยรองลงไป ให้ปฏิบัติกิจกรรมหรือดำเนินโครงการต่างๆ ตามความเหมาะสมแก่สติปัญญา ความสามารถ ความถนัด และตามอัธยาศัยใจคอของแต่ละท่าน หรือแต่ละกลุ่มบุคคล (Put the Right Man on the Right Job)

๕. **รู้จักประสานความสามัคคี** และ**ประสานประโยชน์ร่วมกันของหมู่คณะ** ให้เกิดความสามัคคีปรองดอง ให้เห็นแก่ประโยชน์โดยส่วนรวม คือ พระพุทธศาสนาร่วมกัน ให้สำนึกในหน้าที่รับผิดชอบต่อตนเอง และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมคณะสงฆ์ในพระธรรมวินัยนี้ ร่วมกัน และให้มีความร่วมมือประสานงาน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๖. **รู้จักปกครอง บังคับบัญชา มีการวินิจฉัยสั่งการด้วยความถูกต้องเหมาะสม บริสุทธิ์** และ**ยุติธรรม**

๗. **รู้จักติดตาม** และ**ประเมินผลงาน** และ**การรายงาน เพื่อให้ทราบผลการปฏิบัติงานในแต่ละโครงงานของแต่ละบุคคล** และ/หรือ **คณะบุคคลผู้รับมอบหมายอำนาจหน้าที่ รับผิดชอบไปปฏิบัติงานในระดับต่างๆ เป็นระยะๆ** เพื่อให้สามารถทราบปัญหาและเพื่อพิจารณาวินิจฉัยข้อหรือวิธีแก้ไขปัญหาในปัจจุบัน และวิธีป้องกันปัญหาในอนาคต

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๒๘๑-๒๘๒)

๘๓

นักบริหารวัดที่ดี

"นักบริหารที่ดี" ก็คือ **"นักป้องกันแก้ไขปัญหาที่ดี"** นั่นเอง จะต้องเป็น **"นักเผชิญปัญหา"** ไม่ใช่เป็น **"นักหนีปัญหา"** หรือ **"นักหมกปัญหา"** กล่าวคือ**จะต้องคอยสดับตรับฟัง รับทราบปัญหาจากผู้รับมอบหมายอำนาจหน้าที่การปฏิบัติงานโครงการต่างๆ โดยวิธีการติดตามประเมินผลงาน** และ**รับทราบรายงานผลการปฏิบัติงาน ปัญหา และทั้งข้อเสนอแนะจากผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยดี แล้วจึงพิจารณาวินิจฉัยจากการรายงานข้อมูลที่ถูกต้อง ที่เชื่อถือได้ ที่ตรงประเด็น และที่สมบูรณ์ เพื่อทำการตัดสินใจสั่งการโดยธรรม คือ โดยชอบด้วยเหตุผล หลักการ และหลักธรรม กฎหมาย กฎระเบียบข้อบังคับของหน่วยงานนั้น**

อนึ่ง **นักบริหารนักปกครองที่ดี** พึงปกครองดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความถูกต้องตามพระธรรมวินัย

กฎหมาย และบทบัญญัติแห่งกฎมหาเถรสมาคม **ด้วยความเหมาะสม ด้วยความบริสุทธิ์ใจ** และ**ด้วยความยุติธรรม โดยถือหลักพรหมวิหารธรรม** ซึ่งกล่าวโดยย่อคือ **เอาใจเขามาใส่ใจเรา และยังจะต้องช่วยปกป้องคนดี คนมีความรู้ ความสามารถ และมีคุณธรรม จากการถูกเบียดเบียนโดยไม่เป็นธรรม และยังจะต้องช่วยสนับสนุน อุปถัมภ์ค้ำจุน ให้เขาสามารถปฏิบัติงานในหน้าที่รับผิดชอบโดยสะดวก และปลอดภัยจากฝ่ายอธรรมทุกรูปแบบ พิจารณาโดยรอบคอบแล้ว กล้าตำหนิคนที่ควรตำหนิ กล้าชมเชย ยกย่อง คนดีที่ควรยกย่อง ตามที่เป็นจริง ในโอกาสอันควร ก็จะยังความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขอย่างมั่นคง แก่หน่วยงานที่บริหารนั้น ฉันใด การบริหารวัดก็ฉันนั้น**

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๒๘๒)

๘๔

สี่ดี

พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ** พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้เคยกล่าวไว้แก่ศิษยานุศิษย์ ว่า วัดจะเจริญดี มีความมั่นคง และสันติสุข ก็ด้วยเหตุปัจจัย ๔ ประการ คือ

มีสมภารดี คือ มีพระภิกษุเจ้าอาวาส หรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้ได้อบรมตนตามพระธรรมวินัยดี ตั้งตนอยู่ในคุณอันสมควร มีสติปัญญา สามารถปกครองดูแล รักษาพระภิกษุ สามเณรในวัดให้ปฏิบัติอยู่ในพระธรรมวินัยดี ๑

มีธรรมดี คือมีการศึกษาอบรมทั้งปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม คือ ปฏิบัติไตรสิกขาดี เพื่อความถึงปฏิเวธสัทธรรม ๑

มีพระดี มีเจดีย์ คือ ปูชนียวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ และแม้รูปเหมือนของบุรพจารย์ ผู้ทรงคุณธรรมสูง เป็นต้น ๑

มีวัดดี คือ มีบริเวณที่ตั้งวัด ที่จัดเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด สงบ ร่มรื่น สัปปายะ เหมาะแก่ที่จะเป็นศูนย์กลางของสาธุชนผู้ประสงค์จะมาศึกษาหาความรู้ มาบำเพ็ญกุศลคุณความดี ได้แก่ ทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล ให้เกิดความสงบสุขทางใจ

ถ้าวัดใดมีเหตุปัจจัยที่ดี ครบ ๔ ประการนี้ ก็นับว่าดีเลิศ คือ ย่อมมีความเจริญ รุ่งเรือง สันติสุข และมั่นคงดีที่สุด แต่ถ้าขาดหย่อนเหตุปัจจัยที่ดี ดังกล่าวข้างต้น เพียงใด ความเจริญรุ่งเรือง สันติสุข และความมั่นคงก็จะลดหย่อนลงตามเพียงนั้น

และถ้าจะกล่าวโดยสรุปรวบยอดแล้ว **วัดจะเจริญดีมีความมั่นคง** และ**สันติสุขก็ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของสมภารเจ้าวัด** คือ **เจ้าอาวาส พระอุปัชฌาย์ อาจารย์นั่นแหละเป็นสำคัญ** ว่า **จะเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและคุณธรรมที่จะบริหารตน**และ**หมู่คณะ** คือ พระภิกษุ สามเณร ในความปกครอง, มีหลักการบริหาร **ที่จะดำเนินกิจกรรมที่เป็นแก่นสาร ยังสาระประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้สำเร็จด้วยดี** และ**ที่จะจัดการดูแลรักษาจับจ่ายใช้สอยทรัพย์สินของวัดถูกต้อง ให้เหมาะสม** และ**ให้เกิดผลดี มีประสิทธิภาพสูง เพียงใด**

(จากหนังสือการบริหารวัด, หน้า ๒๘๒-๒๘๓)

๘๕

วิธีสร้างพระในใจตน

วิธีสร้างพระในใจตน ก็คือการศึกษาสัมมาปฏิบัติ อบรมกายและวาจาให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษโดยทางศีล ให้ถึง**อธิศีล** คือ**ศีลอันยิ่ง** การศึกษาอบรมจิตใจให้สงบจากกิเลสนิวรณ์เครื่องเศร้าหมองแห่งจิตใจ อันจะเป็นอุปสรรคขวางกั้นปัญญาโดยทางสมาธิ ให้ถึง**อธิจิต** คือ**จิตอันยิ่ง** และการศึกษาอบรมปัญญาให้เห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวะของธรรมชาติและสัจธรรมตามที่เป็นจริง ชื่อว่า **อธิปัญญา** คือ**ปัญญาอันยิ่ง** เหล่านี้รวมเรียกว่า **ไตรสิกขา** คือการศึกษาอบรมกาย วาจา และใจ โดยวิธี การปฏิบัติ ๓ อย่าง ได้แก่ **ศีล สมาธิ ปัญญา** ให้เจริญ แก่กล้าขึ้นเป็น **อธิศีล อธิจิต** และ**อธิปัญญา** อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์แปด นั้นเอง

(ปาฐกถาธรรม ออกอากาศทาง สวท., ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๑)

๘๖

อธิศีลสิกขา

อธิศีลสิกขา คือ ความประพฤติปฏิบัติตนทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดี ให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ คือ ไม่ให้เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ให้ถึงความหมดจดแห่งศีล ชื่อว่า “สีลวิสุทธิ” อันเป็นไปเพื่อถึงความหมดจดแห่งจิต ชื่อว่า “จิตตวิสุทธิ” อันจะเป็นไปเพื่อปัญญารู้แจ้งเห็นแจ้งในสภาวะธรรมคือสังขารและวิสังขาร คือพระนิพพาน และพระอริยสัจ ๔ ตามที่เป็นจริง

ศีลเป็นคุณเครื่องทำความบริสุทธิ์แห่งกายและวาจา อันเป็นเหตุให้ถึงความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิตและปัญญานั้น ชื่อว่า **“จตุปาริสุทธิศีล”** คือศีลเป็นเหตุบริสุทธิ์ ๔ ประการ ได้แก่ **ปาฏิโมกขสังวรศีล ๑ อินทริยสังวรศีล ๑ อาชีวปาริสุทธิศีล ๑** และ **ปัจจยสันนิสิตศีล ๑**

ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม กระทำตาม

ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต เมื่อพระภิกษุมีศีลสังวรขึ้นเพียงไร ย่อมเป็นฐานรองรับการอบรมสติปัฏฐาน ๔ ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นเพียงนั้น

อินทรีย์สังวรศีล คือ **ความสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อเห็นรูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ได้สัมผัสสิ่งสัมผัสทางกาย และรู้ธรรมารมณ์ทางใจ ก็ไม่ยินดียินร้าย** กล่าวคือ เห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน ได้กลิ่นสักแต่ว่าได้กลิ่น ลิ้มรสสักแต่ว่าลิ้มรส สัมผัสสักแต่ว่าสัมผัสเท่านั้น ไม่ให้เกิดความปรุงแต่งทางใจให้เกิดความยินดียินร้าย เป็นช่องให้อกุศลเจตสิกธรรม คือ กิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน (วิปปฏิสาร) ได้

อาชีวปาริสุทธิศีล คือ การเลี้ยงชีวิตด้วย**สัมมาอาชีวะ** ละเว้นการประกอบ **"มิจฉาอาชีวะ"**

ปัจจยสันนิสสิตสีล คือ ศีลอันการพิจารณาโดยแยบคายก่อนแล้วจึงบริโภคปัจจัย

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๕๕-๖๖)

๘๗

อธิจิตตสิกขา

อธิจิตตสิกขา คือ การศึกษาวิธีการอบรมจิตให้สงบ หยุด นิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ได้แก่ **สมถกัมมัฏฐาน** หรือ **สมถภาวนา** นั่นเอง เพราะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ **การทำจิตให้สงบตั้งมั่น**

อุบายวิธีอบรมจิตใจให้หยุดให้นิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคงเพื่อกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ นี้ชื่อว่า "**สมถกัมมัฏฐาน**" หรือ "**สมถภาวนา**"

คำว่า **สมถะ** แปลว่า **การทำใจให้สงบระงับ** หรือ**ธรรมเป็นเครื่องทำจิตใจให้สงบระงับ** คือธรรมที่ทำจิตใจให้สงบระงับจาก**กิเลสนิวรณ์** (นิวรณ์ คือ อุปสรรคเครื่องขวางกั้นปัญญา) หรือ **นิวรณูปกิเลส** (อุปกิเลส คือ อกุศลธรรมที่ทำใจให้เศร้าหมองขุ่นมัว ไม่ผ่องใส)

คำว่า **"กัมมัฏฐาน"** แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงานทางจิตใจ หมายถึง อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ หรืออุบายวิธีอบรมจิตใจให้สงบเป็นสมาธิแน่วแน่มั่นคง

คำว่า **"ภาวนา"** แปลว่า **ทำให้เกิดขึ้น ให้เจริญขึ้น** หมายถึง การบำเพ็ญการอบรมจิตใจให้เกิดเป็นความสงบ ให้หยุดให้นิ่ง เป็นสมาธิแน่วแน่มั่นคง

กล่าวโดยสรุป คำว่า **"สมถกัมมัฏฐาน"** และ **"สมถภาวนา"** ก็มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือ **อุบายวิธีอบรมจิตใจ ให้สงบ ให้หยุด ให้นิ่ง ให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา** เป็น **"จิตตวิสุทธิ" อ่อนโยนควรแก่งานวิปัสสนา** และ **เจริญวิชชา** ด้วยว่า **เมื่อนิวรณ์เหล่านี้ แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ปรากฏขึ้นหรือมีอยู่ในจิตใจแล้ว การที่ผู้บำเพ็ญเพียรจะพิจารณาเห็นสภาวะธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง ย่อมเป็นไปไม่ได้** คือ**ไม่ชัดแจ้ง**

เพราะเหตุนั้น **สมถกัมมัฏฐาน หรือสมถภาวนา จึงเป็นอุปการะสำคัญของวิปัสสนา** ในฐานะที่ **เป็นอุบายวิธีชำระจิตใจให้บริสุทธิ์** เป็น **"จิตตวิสุทธิ"** อันเป็นธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗๘)

๘๘

องค์แห่งฌาน ธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์

องค์แห่งฌาน ธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์

องค์คุณ คือ **ธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์** ชื่อว่า **องค์แห่งฌาน** มี ๕ ประการ ซึ่งเป็นธรรมคู่แข่งหรือคู่ปรับกิเลสนิวรณ์ มีดังต่อไปนี้

วิตก (ความตรึก) คู่ปรับ **ถีนมิทธนิวรณ์** คือ ความง่วง จิตใจหดหู่ ท้อถอย

วิจาร (ความตรอง) คู่ปรับ **วิจิกิจฉานิวรณ์** คือ ความลังเลสงสัยในธรรมปฏิบัติ

ปีติ (ความอิ่มใจ) คู่ปรับ **พยาบาทนิวรณ์** คือ ความหงุดหงิด ขัดเคืองใจ

สุข (ความสบายใจ) คู่ปรับ **อุทธัจจกุกกุจจ-นิวรณ์** คือความฟุ้งซ่าน หรือกังวลห่วงใย

เอกัคคตา (ใจมีอารมณ์เลิศ เป็นหนึ่ง คือ ความที่ใจหยุดนิ่งสนิทอยู่ในอารมณ์เดียว) คู่ปรับ **กามฉันทนิวรณ์** คือความยินดีพอใจยึดติดในกามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

องค์แห่งฌานนี้ จะปรากฏเกิดมีขึ้น เจริญขึ้น เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมถภาวนา อบรมจิตใจให้หยุด ให้นิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ถือเอาปฏิภาคนิมิต (นิมิตติดตา ติดใจ) ได้ ก็จะปรากฏองค์แห่งฌานทั้ง ๕ คือ **วิตก วิจาร** ความตรึกตรองประคองนิมิต **ปีติ สุข** และ**เอกัคคตา** (จิตใจสงบ หยุดนิ่งสนิท เป็นหนึ่งอยู่ในอารมณ์เดียว) **อันเป็นธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์ทั้ง ๕ ให้หมดสิ้นไป** ในเบื้องต้น นี้เป็นสมาธิระดับ **"ปฐมฌาน"**

เมื่อพระโยคาวจรอบรมจิตใจให้หยุดนิ่งสนิท เป็นสมาธิแน่วแน่ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก **จนละองค์แห่งฌานที่หยาบ คือ วิตก วิจาร เสียได้ คงแต่ ปีติ สุข และเอกัคคตา** นี้เป็นสมาธิขั้น **"ทุติยฌาน"**

เมื่อเจริญภาวนาอบรมใจให้หยุดนิ่งสนิท ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก **ถึงละปีติ เสียได้ คงแต่ สุข กับ เอกัคคตา** นี้เป็นสมาธิขั้น **"ตติยฌาน"**

เมื่อเจริญภาวนาสมาธิให้ใจหยุดนิ่งสนิทละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก จน**ละอารมณ์ สุข/ทุกข์ เสียได้ คงแต่ เอกัคคตา** เป็นอุเบกขานิ่งอยู่ นี้เป็นสมาธิขั้น **"จตุตถฌาน"**

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗๙)

๘๙

คุณของสัมมาสมาธิ
เป็นไปเพื่อการเจริญวิชชาและปัญญา

การเจริญสมถภาวนา อบรมจิตใจให้หยุดนิ่งเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง จนปรากฏองค์คุณคือองค์ฌานเป็นฌานจิต ตั้งแต่ **ปฐมฌาน** ขึ้นไป ถึง**ทุติยฌาน ตติยฌาน** และ**จตุตถฌาน** อันเป็นธรรมเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา **ทำให้จิตใจผ่องใสควรแก่งาน** คือการเจริญวิชชา ธรรมเครื่องดับอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง และการเจริญปัญญาจากการเห็นแจ้ง รู้แจ้งในพระสัจธรรมตามที่เป็นจริง นี้ชื่อว่า **"สัมมาสมาธิ"** หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘

ดังที่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณของ **"สัมมาสมาธิ"** ที่เป็นไปเพื่อเจริญวิชชา ธรรมเครื่องกำจัดอวิชชา และที่เป็นไปเพื่อเจริญโลกุตตรปัญญาจากการที่ได้เห็นแจ้งและรู้แจ้งพระอริยสัจทั้ง ๔ ดังต่อไปนี้

[ว่าด้วยวิชชา ๓]

“ภิกษุนั้น **เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว** อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อ **ปุพเพนิวาสานุสติญาณ เธอระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยกาลก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง...ระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทส** ด้วยประการฉะนี้

เปรียบเหมือนบุรุษออกจากบ้านของตนไปสู่บ้านอื่น ออกจากบ้านแม้นั้นไปสู่บ้านอื่น ออกจากบ้านแม้นั้นแล้วกลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม เขาจะพึงระลึกได้ว่า เราออกจากบ้านของตนไปสู่บ้านโน้น ในบ้านนั้น เราได้ยืนอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นิ่งอย่างนั้น ออกจากบ้านแม้นั้นไปสู่บ้านโน้น แม้ในบ้านนั้น เราก็ได้ยืนอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นิ่งอย่างนั้น ออกจากบ้านแม้นั้นแล้ว กลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม ดังนี้ ฉันใด

ภิกษุก็ฉันนั้นแล ย่อมระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง ... ระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทส ด้วยประการฉะนี้”

ภิกษุนั้น **เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมน้อมโน้มจิตไปเพื่อรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย** (จุตูปปาตญาณ) **เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพพจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ... ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม**

เปรียบเหมือนปราสาทหลังหนึ่ง ตั้งอยู่สี่แยกท่ามกลางพระนคร บุรุษผู้มีตาดียืนอยู่บนปราสาทนั้นพึงเห็นหมู่มนุษย์กำลังเข้าสู่เรือนบ้าง กำลังออกจากเรือนบ้าง กำลังเดินไปบ้าง กำลังเดินมาบ้าง กำลังเที่ยวไปบ้าง ฉันใด **ภิกษุย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก**

ด้วยทิพพจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ... ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฉันนั้น เหมือนกันแล

ภิกษุนั้น **เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา** เหล่านี้**อาสวะ** นี้**อาสวสมุทัย** นี้**อาสวนิโรธ** นี้**อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา**

เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก

เปรียบเหมือนห้วงน้ำบนยอดภูเขามีน้ำใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว **บุรุษผู้มีตาดี ยืนอยู่ที่ขอบห้วงน้ำนั้น พึงเห็นหอยกาบบ้าง หอยโข่งบ้าง ก้อนกรวดบ้าง กระเบื้องบ้าง และฝูงปลาบ้าง หยุดอยู่บ้าง เคลื่อนที่ไปบ้าง เขามีความดำริว่า ห้วงน้ำนี้มีน้ำใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว**

มีหอยกาบบ้าง หอยโข่งบ้าง ก้อนกรวดบ้าง กระเบื้องบ้าง และฝูงปลาบ้าง หยุดอยู่บ้าง เคลื่อนที่ไปบ้าง ฉันใด

ภิกษุย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย... รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบ แล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้อีก ฉันนั้น เหมือนกันแล

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๘๑-๘๓)

๙๐

ปัญญาสิกขา

ปัญญาสิกขา คือ**การเจริญปัญญาอันเห็นแจ้ง รู้แจ้งในสภาวะของสังขารที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม)** และ**ในสภาวะของวิสังขารที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธรรม)** คือ **พระนิพพาน และปัญญาอันเห็นแจ้งในพระอริยสัจ ๔ ตามธรรมชาติที่เป็นจริง**

ความจริงการเจริญปัญญานั้น ย่อมเจริญได้ด้วยการได้ยิน ได้ฟัง พระธรรมเทศนา หรือธรรมบรรยาย และด้วยการอ่านคัมภีร์พระธรรมต่างๆ อันมีคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์หลัก และคัมภีร์พระอรรถกถา ซึ่งอธิบายพระพุทธพจน์หรือพระธรรม ที่พระอริยเจ้าได้แสดงไว้ดีแล้วเป็นต้น ชื่อว่า **"สุตมยปัญญา"**

แล้วคิดไตร่ตรองด้วยความรอบคอบด้วยตนเอง ชื่อว่า **"จินตามยปัญญา"** ซึ่ง**เป็นปัญญาที่รู้ด้วยธรรมชาติอันมีกิริยาให้รู้** คือ **สัญญา**และ**วิญญาณ**

ปัญญาอันเห็นแจ้งรู้แจ้งในสภาวะของสังขาร-ธรรม (สังขตธรรม) ทั้งปวง ด้วย "วิญญาณ" ว่า **มีสามัญญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง** และ**อนัตตาอย่างไร** ชื่อว่า **"วิปัสสนาปัญญา"** นั้น **ยังไม่สามารถเกื้อหนุนให้ถึงมรรคผลนิพพานได้ แต่ก็เป็นอุปการะให้สามารถเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานหรือภาวนาต่อไปให้เห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยทั้งในสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวง และทั้งในวิสังขารธรรม** คือ**พระนิพพานธาตุอันเป็นอสังขตธรรม** และ**อริยสัจ ๔ ด้วย "ญาณ" จากการเจริญสมถวิปัสสนาภาวนา** เป็น **"ภาวนามยปัญญา"** ชื่อว่า **"โลกุตตรปัญญา" จึงจะเกื้อหนุนให้พระโยคาวจรนั้น บรรลุมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง** และ**ที่เป็นบรมสุข ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๘๗)

๙๑

การบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุ เป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

การที่สัตว์โลกจะสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน ได้นั้น จักต้องบำเพ็ญกุศลคือคุณความดี ที่ต้องบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด ๑๐ ประการ จนแก่กล้าเป็น **“บารมี”** **“อุปบารมี”** และถึง **“ปรมัตถบารมี”** โดยสมบูรณ์หมดทั้ง ๑๐ ประการนั้น ในภพชาติใด ก็จะสามารถปฏิบัติธรรมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ กล่าวคือ บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นพระอรหันต์ขีณาสพในภพชาตินั้น ตามศักดิ์แห่งอธิษฐานบารมี กล่าวคือ ตามศักดิ์และสิทธิ์แห่งบารมีของพระอรหันต์สาวก สูงขึ้นไปเป็นบารมีของพระอรหันต์ปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจะมีระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีจากน้อยไปหามากต่างกันตามลำดับ

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๒๑)

๙๒

การบำเพ็ญบารมีเพื่อ เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

เฉพาะพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังมีระยะเวลาของการบำเพ็ญบารมีแตกต่างกันโดยประเภท ดังมีปรากฏใน "ชินกาลมาลีปกรณ์" (ขุ. อป. ๒๖๗-๒๖๙) ว่า

พระโพธิสัตว์ มี ๓ ประเภท คือ (๑) **ปัญญาธิกโพธิสัตว์** มีศรัทธาอ่อน มีปัญญากล้าแข็ง, (๒) **สัทธาธิกโพธิสัตว์** มีปัญญาปานกลาง มีศรัทธากล้าแข็ง และ (๓) **วิริยาธิกโพธิสัตว์** มีศรัทธาและปัญญาอ่อน มีความเพียรกล้าแข็ง

ทั้ง ๓ ประเภทนี้ มีความแตกต่างกัน ๕ อย่าง คือ แตกต่างระยะกาลบำเพ็ญบารมี ๑ แตกต่างอายุกาล ๑ แตกต่างระยะกาลบุพนิมิตที่ปรากฏ ๑ แตกต่างระยะวัย ๑ แตกต่างระยะกาลบำเพ็ญความเพียร ๑

เฉพาะระยะกาลบำเพ็ญบารมีนั้น มีความแตกต่างดังนี้ คือ (๑) **ปัญญาธิกโพธิสัตว์** บำเพ็ญบารมี

๔ อสงไขยแสนกัป, (๒) **สัทธาธิกโพธิสัตว์** บำเพ็ญบารมี ๘ อสงไขยแสนกัป และ (๓) **วิริยาธิกโพธิสัตว์** บำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัป

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ของเราทั้งหลายนี้ **ได้ทรงบำเพ็ญบารมี**เป็น**พระปัญญาธิกโพธิสัตว์** มาแล้ว **๔ อสงไขยแสนกัป จึงได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าด้วยกำลังพระปัญญินทรีย์แรงกล้ามาก**

พระโพธิสัตว์เจ้าของเรานี้ ได้ทรงทำความปรารถนาเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยพระทัย มีระยะกาลตั้งแต่ศาสนาพระพรหมเทวะ จนถึงศาสนาพระตถาคตศากยมุนีองค์ก่อนแล้ว **๗ อสงไขย ได้ทรงกระทำความปรารถนาด้วยพระวาจา** ตั้งแต่พระตถาคตศากยมุนีองค์ก่อน ถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทีปังกรอีก **๙ อสงไขย** แล้วจึง**ได้ทรงกระทำความปรารถนาทั้งด้วยพระวรกาย พระวาจา** และ**ด้วยพระทัย** อีก **๔ อสงไขยแสนกัป ตั้งแต่พระพุทธเจ้าทีปังกร** จนถึง **พระพุทธเจ้ากัสสปะ** จึงได้สำเร็จเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๒๑-๑๒๒)

๙๓

ธรรมสโมธาน ๘ ประการ

ผู้ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าโดยกาลแม้มีประมาณเท่านี้ ก็จำต้องปรารถนาสมบัติ ๘ ประการในการกระทำ**อภินิหาร** คือ **ความปรารถนา**เดิมเริ่มแรกใน**ธรรม ๘ ประการ**นั้น **อภินิหาร**นี้ย่อมสำเร็จเพราะประชุมธรรม ๘ ประการ (ขุ. อป. ๒๖๗-๒๖๙) ไว้ได้ดังนี้คือ

๑. **ความเป็นมนุษย์** เว้นจากกำเนิดมนุษย์ ความปรารถนาย่อมไม่สำเร็จแก่ผู้ดำรงอยู่ในกำเนิดที่เหลือ คือในกำเนิดอื่น แม้แต่กำเนิดเทวดา

๒. **ความถึงพร้อมด้วยเพศชาย** มาตุคาม คือ หญิง กะเทย คนสองเพศ แม้จะดำรงอยู่ในกำเนิดมนุษย์ ก็ปรารถนาไม่สำเร็จ

๓. **ความถึงพร้อมด้วยเหตุ** คือความถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัต

๔. **การได้พบพระศาสดา** เช่น สุเมธบัณฑิต ได้พบพระพุทธเจ้าทีปังกร ในที่พร้อมพระพักตร์แล้วจึงทำความปรารถนา จึงสำเร็จ

๕. **การบรรพชา** ก็คือ ความเป็นผู้ไม่มีเหย้าเรือน ซึ่งย่อมควรในพระพุทธศาสนา หรือในนิกายของดาบส หรือปริพาชกผู้เป็นกรรมวาที คือผู้มีปกติกล่าวกรรมตามพระพุทธภาษิตว่า **กมฺมํ สตฺเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณีตตาย** (กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต) และกิริยวาที เหมือนดัง ท่านสุเมธบัณฑิต

๖. **ความถึงพร้อมด้วยคุณ** คือ การได้เฉพาะคุณมีฌานและอภิญญาเป็นต้น แม้เมื่อบวชแล้วก็เฉพาะสมบูรณ์ด้วยคุณเท่านั้นจึงจะสำเร็จ เหมือนดังสุเมธบัณฑิต ผู้มีอภิญญาและเป็นผู้ได้สมาบัติ ๘

๗. **อธิการ** คือการกระทำอันยิ่ง ดังเช่นบุคคลบริจาคชีวิต เป็นต้น เหมือนสุเมธบัณฑิตกระทำการบริจาคตน คือ ทอดกายลงนอนเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าทีปังกร พร้อมทั้งพระสาวกเสด็จเหยียบย่างไปโดยไม่ต้องทรงเหยียบโคลนตม

๘. **ฉันทตา** คือ ความเป็นผู้มีฉันทะ ที่จะกระทำอภินิหารให้สำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ใคร่เพื่อจะทำดังเช่นว่า ถ้าใครๆ มากล่าวว่า ใครเหยียบจักรวาลทั้งสิ้น อันเต็มไปด้วยถ่านเพลิงปราศจากเปลว ก็ย่อมปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าได้ ดังนี้ ผู้ใดได้ฟังดังนั้น อาจสามารถพูดได้ว่า “เรา” ดังนี้ ก็พึงทราบว่า ผู้นั้นมีความเป็นผู้มีฉันทะที่จะทำ ก็สุเมธบัณฑิตได้ประกอบด้วยฉันทะดังที่กล่าวมาแล้ว

(จากหนังสือการบริหารวัด,

โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๒๒-๑๒๓)

๙๔

การบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็น พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก

ความปรารถนาของพระอรหันต์ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นไป **๒ อสงไขยแสนกัป** ไม่อาจต่ำกว่านั้น และก็จำต้อง **ปรารถนาสมบัติ ๕ ประการกระทำอภินิหาร** คือ**ความเป็นมนุษย์ ๑ ความถึงพร้อมด้วยเพศชาย ๑ การได้เห็นท่านผู้ปราศจากอาสวะ** (คือพระอรหันต์) **๑ อธิการ** คือ**การกระทำอันยิ่งใหญ่ ๑** และ **ฉันทตา** คือ**ความเป็นผู้มีฉันทะ ๑**

ส่วนความปรารถนาของพระอรหันต์สาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ลดหลั่นลงไป ดังเช่น

ความปรารถนาของ**พระอัครสาวก** เป็นไป **๑ อสงไขยแสนกัป**

ความปรารถนาของ**พระอสีติมหาสาวก** เป็นไป **แสนกัป**

ความปรารถนาของ**พระพุทธบิดา พระพุทธ-มารดา พระพุทธอุปัฏฐาก และพระพุทธบุตร** เป็นไป**แสนกัป**เหมือนกัน

พระอรหันตสาวกทุกองค์เหล่านี้ มีอภินิหารเฉพาะสองข้อเท่านั้น คือ **อธิการ** คือ **การกระทำอันยิ่ง ๑** และ **ฉันทตา** คือ**ความเป็นผู้มีฉันทะที่จะทำ ๑**

ส่วนความปรารถนาของพระอรหันต์ปกติสาวกก็ลดหลั่นลงไปกว่านี้

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๒๓)

๙๕

บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี

การกระทำอภินิหารให้สำเร็จของ**พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี พระอรหันต์ปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี** และ**ของพระอรหันตสาวกก็ดี ย่อมต้องบำเพ็ญคุณความดี ที่ต้องบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด** ชื่อว่า **บารมี ๑๐ จนแก่กล้าเป็นอุปบารมี ๑๐** และ**ปรมัตถบารมี ๑๐ อภินิหารจึงจะสำเร็จ พร้อมด้วยธรรมสโมธาน** มีอธิการเป็นต้น ดังต่อไปนี้

๑. ทานบารมี ทานอุปบารมี ทานปรมัตถบารมี

๒. ศีลบารมี ศีลอุปบารมี ศีลปรมัตถบารมี

๓. เนกขัมมบารมี เนกขัมมอุปบารมี
เนกขัมมปรมัตถบารมี

๔. ปัญญาบารมี ปัญญาอุปบารมี ปัญญาปรมัตถบารมี

๕. วิริยบารมี วิริยอุปบารมี วิริยปรมัตถบารมี

๖. ขันติบารมี ขันติอุปบารมี ขันติปรมัตถบารมี
๗. สัจจบารมี สัจจอุปบารมี สัจจปรมัตถบารมี
๘. อธิษฐานบารมี อธิษฐานอุปบารมี
อธิษฐานปรมัตถบารมี
๙. เมตตาบารมี เมตตาอุปบารมี
เมตตาปรมัตถบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี อุเบกขาอุปบารมี
อุเบกขาปรมัตถบารมี

จึงรวมเป็นบารมี ๓๐ ทัศ (ความจริงคำว่า "ทัศ" มาจากคำบาลีว่า "ทส" แปลว่า สิบ ก็พูดกันจนติดปากว่า บารมี ๑๐ ทัศ บารมี ๓๐ ทัศ)

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๒๔)

๙๖

หลักวิชชาธรรมกายเบื้องต้น

ในขั้นสมถภาวนานี้ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ**ท่านใช้อุบายวิธีสงบใจ ๓ อย่างประกอบกัน คือ **อาโลกกสิณ ๑ อานาปานสติ ๑** และ**พุทธานุสติ ๑** ปฏิบัติจิตตภาวนาร่วมกันไป จึงเป็นพระกัมมัฏฐานที่มีประสิทธิภาพและมีอานุภาพมาก เพราะ**อาโลกกสิณ** เป็น**กสิณกลาง** คือเมื่อพระโยคาวจรกำหนดบริกรรมนิมิต นึกเห็นมณฑลกสิณแสงสว่างได้ และเพ่งกสิณนั้นจนถือเอา **อุคคหนิมิต** ถึง**ปฏิภาคนิมิต**ได้ **ย่อมเห็นนิมิตติดตาติดใจเป็นดวงกลมใสสว่าง** ส่วนผู้เพ่งกสิณอื่นอีกทั้ง ๙ ไม่ว่าจะเป็นภูตกสิณ ๔ วัณณกสิณ ๔ และอากาสกสิณ เมื่อพระโยคาวจรกำหนดบริกรรมนิมิต และเพ่งกสิณนั้นต่อไปจนถือเอาอุคคหนิมิต ถึงปฏิภาคนิมิตได้ ก็เห็นนิมิตติดตา

ติดใจ เป็นดวงกลมใสด้วยเช่นกัน **อาโลกกสิณ** จึงชื่อว่าเป็น **"กสิณกลาง"** ด้วยประการฉะนี้

อาโลกกสิณ นี้แหละ **เป็นอุบายวิธีสงบใจที่เหมาะแก่บุคคลทุกจริตอัธยาศัย เพราะสามารถผูกใจ** คือ ความเห็นด้วยใจ ๑ ความจำ ๑ ความคิด ๑ ความรู้ ๑ **ให้อยู่ในอารมณ์เดียวอย่างได้ผลสูง** เมื่อผู้เจริญอาโลกกสิณ สามารถถือเอาปฏิภาคนิมิตได้ ใจย่อมเป็นสมาธิแนบแน่น มั่นคง เป็นเอกัคคตาจิต เมื่อประกอบด้วยวิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌาน แล้ว ย่อมสามารถเจริญจิตตภาวนาถึงทุติยฌาน ตติยฌาน และถึงจตุตถฌาน เป็น**สัมมาสมาธิ** ตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้สะดวก **อาโลกกสิณ** จึงชื่อว่ามี **"ประสิทธิภาพมาก"**

ผู้เจริญอาโลกกสิณ ถึงขั้นเป็นฌานสมาบัติ ได้แก่ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน อันเป็น**สัมมาสมาธิ** ให้ **"อภิญญา"** คือ ความสามารถพิเศษ ได้แก่ **ทิพพจักขุ ทิพพโสต** เป็นต้น เกิดและเจริญขึ้นได้ง่าย

และสามารถให้**เจริญวิชชา** ได้แก่ **วิชชา ๓ วิชชา ๘** ตามรอยบาทพระพุทธองค์อย่างได้ผลดี จึงชื่อว่า **"มีอานุภาพมาก"**

ดังที่**พระพุทธโฆสาจารย์** ได้อรรถาธิบายถึงการเจริญ**อาโลกกสิณ** ให้สามารถเห็นสัตว์ทั้งหลายในภพ ๓ ผู้เป็นไปตามกรรม จนเกิด**ยถากัมมูปคญาณ** (ญาณเครื่องรู้สัตว์เข้าถึงตามกรรม) และญาณนี้เป็นบาทแห่ง **ทิพพจักขุญาณ** ให้เจริญขึ้นเป็น **"จุตูปปาตญาณ" อันเป็นวิชชาที่ ๒** ที่พระมหาโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงบรรลุในยามกลางแห่งราตรี นั่นเอง (วิ. อ. ๑๘๔-๑๘๕)

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อทรงยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ **ก่อนแต่จะตรัสรู้ ก็ได้เจริญจิตตภาวนาจำแสงสว่าง** และ **เห็นรูปนิมิต ด้วยเช่นกัน** (ม. อุ. ๑๔/๔๕๒/๓๐๒)

ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระอนุรุทธ์ กับคณะฯ ว่า "ดูก่อนอนุรุทธ์กับคณะ **พวกเธอต้องแทงตลอดนิมิตนั้นแล แม้เราก็เคยมาแล้ว เมื่อก่อนตรัสรู้ ยังไม่รู้**

เองด้วยปัญญาอันยิ่ง ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ย่อมจำแสงสว่าง และเห็นรูปนิมิตได้เหมือนกัน”

หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านได้เลือกใช้ “อาโลกกสิณ” เป็นอารมณ์สมถกัมมัฏฐานตามรอยบาทพระพุทธองค์ ควบคู่ไปกับ “อานาปานสติ” และ “พุทธานุสติ” จึงมีประสิทธิภาพมาก และมีอานุภาพมาก ด้วยประการฉะนี้.

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๗-๘)

๙๗

วิธีปฏิบัติเบื้องต้น

ให้กำหนดบริกรรมนิมิต (เครื่องหมายที่นึกเห็นด้วยใจ) **เป็นเครื่องหมายดวงกลมใส** (ท่านเอาผลของการเจริญอาโลกกสิณ ในขั้นถือเอาอุคคหนิมิตเป็นดวงกลมใส มาใช้เป็นบริกรรมนิมิต เพื่อสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ และทุกโอกาส) **ขนาดเล็กประมาณเท่าดวงตาดำ** (หรือขนาดเท่าที่พอนึกเห็นด้วยใจได้ชัดเจน) **ให้ปรากฏขึ้นที่ปากช่องจมูก** (หญิงซ้าย-ชายขวา) **ให้ใจ** (ความเห็นด้วยใจ ความจำ ความคิด ความรู้) **อยู่ในดวงกลมใสนั้น** คือ **นึกให้เห็นจุดเล็กใสศูนย์กลางดวงกลมใสตั้งอยู่ที่ปากช่องจมูก** (หญิงซ้าย-ชายขวา) พร้อมกับบริกรรมภาวนา (ท่องในใจ) ตรงศูนย์กลางดวงกลมใสนั้นว่า **“สัมมาอะระหังๆๆ”** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๑**

แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นเข้าไปในช่องจมูก แล้วเลื่อนขึ้นไปหยุดนิ่งที่หัวตาด้านใน (หญิงซ้าย-ชาย ขวา) บริกรรมภาวนาเพื่อประคองบริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๒**

แล้วก็เลื่อนเครื่องหมายดวงกลมใสนั้น เข้าไปหยุดนิ่งตรงกลางกั๊กศีรษะ บริกรรมภาวนาเพื่อประคองบริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๓**

ก่อนที่จะเลื่อนดวงกลมใสนั้นอีกต่อไป ท่านมีอุบายวิธีรวมใจ (ความเห็นด้วยใจ ความจำ ความคิด และความรู้) ให้หยุดเป็นจุดเดียว ให้กลับไปข้างหลัง แล้วให้รวมลง ณ ภายในได้โดยสะดวก โดยวิธีให้เหลือบดวงตากลับ (ขณะหลับเปลือกตาลงเบาๆ อยู่ เหมือนเด็กกำลังหลับสนิท จะเห็นดวงตาของเด็กหมุนกลับไปข้างหลังริบๆๆ) แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นลงไปหยุดนิ่ง ตรงเพดานปาก และบริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๔**

แล้วจึงเลื่อนดวงกลมใสนั้นลงไปตรงๆ ไปหยุดนิ่งที่ปากช่องลำคอ บริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๕**

แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นลงไปตรงๆ ตามเส้นทางลมหายใจเข้า-ออก ไปหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายระดับสะดือ อันเป็นที่สุดและที่ตั้งต้นลมหายใจเข้า-ออก บริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๖**

แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นกลับขึ้นมาตรงๆ ประมาณ ๒ นิ้วมือ (๒ องคุลีมือ) นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๗ อันเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม เป็นที่จิตเปลี่ยนวาระ** ทุกขณะจิตที่บุญกุศลหรือบาปอกุศลปรุงแต่ง และ/หรือเวลาที่สัตว์จะไปเกิด-มาเกิด จะดับ-จะหลับ-จะตื่น **จิตดวงเดิมที่ตั้งอยู่**กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายก็จะ**ละปฏิภาคนิมิต** และ**ตกศูนย์** ไปยังศูนย์กลางกาย ฐานที่ ๖ แล้วปรุงเป็นจิตดวงใหม่ ตั้งอยู่กลางดวงธรรมใหม่ ลอยขึ้นมาตรงศูนย์กลางกาย ฐานที่ ๗ นี้ เพื่อทำหน้าที่ต่อไป **จิตดับแล้วก็เกิดๆๆ ตรงนี้ และศูนย์กลางกายเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิมนี้ยังเป็นที่ตั้งกาย**

ในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ณ ภายในต่อๆ ไป จนสุดละเอียด (ส่วนหยาบเป็น ณ ภายนอก ส่วนละเอียดเป็น ณ ภายในต่อๆ ไปจนสุดละเอียด) อีกด้วย

เมื่อ**เลื่อนดวงกลมใสมาหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้แล้ว ไม่ต้องเลื่อนไป** (ซ้าย-ขวา-หน้า-หลัง-ล่าง-บน) **ไหนอีก ให้ประคับประคองใจ รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด ให้นิ่งตรงนี้แห่งเดียว** โดยกำหนดบริกรรมนิมิตนึกเห็นด้วยใจ และบริกรรมภาวนาท่องในใจ พร้อมกับสังเกตลมหายใจเข้า-ออกผ่าน (กระทบ) ดวงกลมใสนั้นด้วย แต่ไม่ต้องตามลมคงสังเกตเห็นลมหายใจเข้า-ออก ตรงศูนย์กลางดวงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นั้น แห่งเดียว

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๘-๑๐)

๙๘

ดวงปฐมมรรค

ขณะเดียวกันหลวงพ่อท่านสอนให้กำหนดบริกรรมนิมิต (นึกเห็นด้วยใจ) และกำหนดบริกรรมภาวนาว่า "สัมมาอะระหังๆๆ" ตรึกนึกเห็นดวงกลมใสใจอยู่ในกลางของกลาง (เห็นจุดเล็กใส) ดวงกลมใสนั้นต่อไป ด้วยใจจดจ่อต่อเนื่องกันไปเรื่อย สิบครั้ง ร้อยครั้ง พันครั้ง ก็ช่าง ไม่สนใจอะไรอื่นทั้งสิ้น จนใจสงบหยุดนิ่งจะปรากฏ "ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์" ใสบริสุทธิ์ขนาดประมาณเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่ อย่างโตเท่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ **ใสสว่างขึ้นมา ตรงศูนย์กลางกายนั้นแหละ**

เห็นแล้วไม่ต้องตื่นเต้น ไม่ต้องยินดียินร้าย และ **ไม่ต้องบริกรรมภาวนาว่า "สัมมาอะระหัง" อีกต่อไป ให้รวมใจหยุดนิ่งตรงกลางของกลางจุดเล็กใส กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย**นั้นแหละ **จะเห็นภายในดวง**

ประกอบด้วยศูนย์ (ดวงเล็กๆ) อีก **๕ ศูนย์ ณ ภายในดวงธรรม**นั้น คือ **ศูนย์กลาง-หน้า-ขวา-หลัง-ซ้าย** ศูนย์กลางเป็น**อากาศธาตุ** ศูนย์ข้างหน้าเป็นธาตุละเอียดของ**ธาตุน้ำ** ศูนย์ข้างขวา**ธาตุดิน** ศูนย์ข้างหลัง **ธาตุไฟ** ศูนย์ข้างซ้าย**ธาตุลม** **ธาตุละเอียดทั้ง ๔** คือ ธาตุน้ำ-ดิน-ไฟ-ลม นั้นแหละ คือ **“มหาภูตรูป ๔”** ตั้งอยู่ภายในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ **“รูปขันธ์”** ซึ่งมีมาตั้งแต่มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณเป็น **“กลลรูป”** ในมดลูกมารดา **ทำหน้าที่ควบคุม** และ**ปรุงแต่งส่วนที่เป็นของเหลวของหยาบแข็ง อุณหภูมิ** และ**ลมปราณที่ปรนเปรออยู่ในร่างกาย** และ**ปรุงแต่งอาหาร** คือ **สายเลือดจากมารดา** (กรณีเด็กทารกในครรภ์) หรือกรณีที่คลอดจากครรภ์มารดาแล้ว ก็**ปรุงแต่งอาหาร น้ำดื่ม ที่บริโภคเข้าไป** และ**ลมหายใจเข้า-ออก ให้เจริญขึ้นเป็นรูปกายเป็นทารกในครรภ์ คลอดจากครรภ์มารดา** และ**เจริญวัยขึ้นมาเป็นลำดับ** ต่อเมื่อนานไป จนมหาภูตรูป ๔ นั้นเสื่อมโทรม จึงมีผลให้ร่างกายซึ่งเป็นธาตุหยาบ พลอยต้องเสื่อมโทรม แก่เฒ่า เจ็บไข้ และในที่สุดก็แตกสลาย (ตาย)

หมดสภาพเดิมของมันไป **ไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร สาระในความเป็นของเที่ยงแท้ ในความเป็นสุขที่ถาวร** และ **ไม่มีสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา** หรือ**ของใครที่เที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใดทั้งสิ้น**

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า, อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๒-๑๓)

๙๙

ความหมดจดแห่งศีล สมาธิ ปัญญา ในพระกัมมัฏฐาน

ครั้นเมื่อผู้เจริญภาวนาได้เห็นดวงธรรมนั้นใสแจ่มปรากฏขึ้นดังนั้นแล้ว ใจก็หยุดนิ่งกลางของกลางอากาศธาตุเห็น **"วิญญาณธาตุ"** เป็นจุดเล็กใสสว่างกลางอากาศธาตุนั้นแหละ ก็หยุดนิ่งกลางของกลางนั้นหยุดนิ่งถูกส่วน ศูนย์กลางดวงนั้นขยายว่างออกไป**ปรากฏดวงใสสว่าง ต่อๆ ไป เป็นเครื่องกลั่นกรองกาย วาจา ใจที่ละเอียด ประณีต** และ**บริสุทธิ์ผ่องใสด้วยศีลบริสุทธิ์** เพราะใจที่บริสุทธิ์ผ่องใส ด้วยเจตนากรรมบริสุทธิ์ เป็น**สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ** เป็น **"สีลวิสุทธิ"** คือ **ความหมดจดแห่งศีล** และ**ด้วยใจที่บริสุทธิ์** เพราะสงบและตั้งมั่นเป็น **"เอกัคคตาจิต"** ประกอบด้วยวิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌานขึ้นไป จิตใจถึงความบริสุทธิ์ผ่องใส

จากนิวรณูปกิเลส เป็น **“จิตตวิสุทธิ”** คือ **ความหมดจดแห่งจิต เป็นบาทฐานให้วิปัสสนาเกิดและเจริญขึ้น** และ**เป็นทางแห่ง “วิปัสสนาปัญญา”** ให้เป็นความหมดจดแห่งปัญญา เริ่มตั้งแต่ **“ทิฏฐิวิสุทธิ”** คือ **ความหมดจดแห่งความเห็น** ได้แก่ **ความเห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์** กล่าวคือ **เห็นสภาวะของนามรูป ตามที่เป็นจริงว่าเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ** และ **อนตฺตา**

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๓)

๑๐๐

เข้าถึงกายมนุษย์ละเอียด

อาการที่**ใจหยุดในหยุดกลางของหยุด เข้าถึงดวงที่ใสละเอียด เป็นเครื่องกลั่นกรองกาย-วาจา-ใจที่ละเอียดประณีต บริสุทธิ์ ผ่องใส ด้วยศีลบริสุทธิ์ จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์** นี้ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ** ท่านจึงเรียกว่า **ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา** อันนำไปสู่**วิมุตติ** หลุดพ้นจากกิเลสหยาบของมนุษย์ ได้แก่ **อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ** และ**วิมุตติญาณทัสสนะ** ซึ่งสามารถจะปฏิบัติภาวนาเข้าถึงได้ และเห็นเป็นดวงที่ใสละเอียดที่สุด

พอใจหยุดนิ่งกลางของกลางดวงนั้น ถูกส่วนเข้าศูนย์กลางขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏ **"กายมนุษย์ละเอียด"** หน้าตาเหมือนผู้ปฏิบัติทุกประการ แต่โปร่งใสสวยงาม ละเอียด ประณีตกว่ากายเนื้อ อยู่ในท่าขัดสมาธิหันหน้าไปทางเดียวกันกับผู้ปฏิบัติเอง นั่งอยู่บนองค์ฌาน

(เหมือนแผ่นกระจกกลมใส หนาประมาณ ๑ ฝ่ามือ) **ขณะที่ใจเป็นสมาธิตั้งมั่น และประกอบด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข** และ**เอกัคคตา** เป็นเบื้องต้นของปฐมฌานขึ้นไป

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๓-๑๔)

๑๐๑

ดับหยาบไปหาละเอียด หยุดในหยุด เข้าถึงทะเลบุญ

เห็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นแล้ว ให้ดับหยาบไปหาละเอียด เป็น**กายมนุษย์ละเอียด** ให้ใจของกายมนุษย์ละเอียด หยุดนิ่งกลางของกลางดวง กลางของกลางกายมนุษย์ละเอียดนั้นอีกต่อไป ให้ใสละเอียดสุดละเอียด ก็จะถึงความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ และปัญญา เป็นดวงใสสว่างยิ่งๆ ขึ้นไป **นี้เป็นการเจริญจิตตภาวนาที่ให้เข้าถึง** และให้ได้**ทั้งรู้-ทั้งเห็น** และ**ทั้งเป็นกายในกายที่บริสุทธิ์** (ทั้งกายและดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย) **ให้รู้สึกเวทนาในเวทนา ที่เป็นสุขเวทนา** (กว่ากายมนุษย์หยาบซึ่งเป็น ณ ภายนอก) **ให้ทั้งรู้**และ**ทั้งเห็นจิตในจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใส จากกิเลสหยาบ** คือ **อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ** (บริสุทธิ์กว่าจิตของกายมนุษย์หยาบซึ่งเป็น ณ ภายนอก) และ**ให้ได้ทั้งรู้ ทั้งเห็น ธรรมในธรรม** ว่า

เป็นแต่บุญกุศล (กุสลาธัมมา) **ด้วยทานกุศล ศีลกุศล** และ**ภาวนากุศล (ในระดับมนุษยธรรม)** ซึ่ง**หลวงพ่อวัดปากน้ำ** ท่านกล่าวสอนศิษยานุศิษย์อยู่เสมอว่า **"ใจหยุดในหยุดกลางของหยุด ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ของกายในกาย ณ ภายใน ให้ใสละเอียดเข้าไปนั้นแหละ ถูกทะเลบุญแล้ว"** และว่า

"'บุญ' [ความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ] **นั้นแหละช่วยเราได้ จงอบรมใจให้หยุดนิ่งกลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** [เข้าไปให้สุดละเอียด] **ให้เห็นใสแจ่มอยู่เสมอ นึกอธิษฐานปรารถนาสิ่งใดโดยชอบที่ไม่เหลือวิสัยเหตุปัจจัย ย่อมสำเร็จได้** [ไม่ช้าก็เร็ว]"

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๔)

๑๐๒

กายในกายที่ละเอียดๆๆ

เมื่อใจกายมนุษย์ละเอียดเจริญจิตตภาวนาหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางดวงศีล-สมาธิ-ปัญญา-วิมุตติ-วิมุตติญาณทัสสนะต่อไป จนใสละเอียดทั้งดวงทั้งกาย และองค์ฌานแล้ว ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางก็จะขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏ **กายทิพย์หยาบ** และ **กายทิพย์ละเอียด** อันเป็นกายในกายที่ใสบริสุทธิ์ต่อๆ ไป โตใหญ่ มีรัศมีสว่าง สวยงาม ละเอียด ประณีต (กว่ากายมนุษย์) ประกอบด้วย**เวทนาในเวทนา**ที่เป็น**สุขเวทนา** **จิตในจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใส** และ**ธรรมในธรรม**อันเป็น**บุญกุศล**ในระดับ **"เทวธรรม"** ด้วยศีล-สมาธิ-ปัญญา และประกอบด้วย**หิริโอตตัปปะ** มีความละอาย (คือความรังเกียจต่อบาป) และเกรงกลัวต่อการทำบาปอกุศล เพราะสามารถรู้-เห็นผลบุญกุศล หรือบาปอกุศลปรุงแต่ง

คือ เห็นสวรรค์-นรกได้ ยิ่งกว่าสายตาเนื้อมนุษย์จะสามารถรู้เห็นได้

เห็น**กายทิพย์หยาบ**แล้วก็ดับหยาบไปหาละเอียด เป็นกายทิพย์หยาบ (ต่อไปก็เป็น**กายทิพย์ละเอียด**) แล้วให้ใจของกายทิพย์เจริญจิตตภาวนาต่อๆ ไปแบบเดียวกัน ก็จะเข้าถึง ได้ทั้งรู้ ทั้งเห็น และทั้งเป็น **กายรูปพรหมหยาบ รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหมหยาบ อรูปพรหมละเอียด** อันเป็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมต่อๆ ไป ที่บริสุทธิ์ผ่องใส โตใหญ่ มีรัศมีสว่าง และสวยงาม ละเอียด ประณีต ยิ่งกว่ากันไปตามลำดับ จนสุดละเอียดก็จะได้เข้าถึง **รู้-เห็น** และ **เป็นธรรมกาย อันเป็นคุณธรรมที่บริสุทธิ์ยิ่งกว่าคุณธรรมของกายในภพ ๓**

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๔-๑๕)

๑๐๓

ธรรมกาย

หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านได้กล่าวว่า ตราบใดที่ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย แต่ยังตัดหรือ**ละสัญโญชน์ กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกอย่างน้อยสามประการ** คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา** และ**สีลัพพตปรามาส ไม่ได้ ก็ยังจัดเป็นโคตรภูบุคคล ผู้ได้โคตรภูญาณอยู่เท่านั้น อุปมาดังเท้าข้างหนึ่งแตะอยู่ที่นิพพาน อีกข้างหนึ่งยังยืนอยู่บนภพ ๓ ต่อเมื่อเจริญสมถวิปัสสนาจนเห็นแจ้งสภาวะธรรม** และ**อริยสัจธรรมตามที่เป็นจริง ได้เข้าถึง รู้-เห็น** และ**เป็นธรรมกายมรรค-ผล** และ **นิพพานธาตุ อันเป็นคุณธรรมที่สามารถละกิเลสอย่างน้อย สัญโญชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการได้แล้ว ตราบนั้น จึงจะก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชน เป็นพระอริยบุคคลตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

นี้เป็น**ขั้นสมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา** และ**อนุปัสสนา ให้ได้เข้าถึง ได้รู้ ได้เห็น** และ**เป็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรม** ที่ละเอียดประณีตยิ่งกว่ากันไปตามลำดับจนถึง **"ธรรมกาย"** อันให้เห็นแจ้ง รู้แจ้ง สภาวะของสังขารธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **"อุปาทินนกสังขาร"** คือ สังขารที่มีชีวิต มีวิญญาณครอง ได้แก่สัตว์โลกทั้งหลาย **ให้เห็นเบญจขันธ์** คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ กล่าวโดยย่อคือ **รูปขันธ์** และ**นามขันธ์ ๔** ว่า เป็นสภาพ**ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา** ชื่อว่า **"ทิฏฐิวิสุทธิ"** โดยมี**สีลวิสุทธิ**และ**จิตตวิสุทธิ** เป็นบาทฐานให้ทิฏฐิวิสุทธิ อันเป็นตัววิปัสสนาเกิด เจริญขึ้น และตั้งอยู่

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๕-๑๖)

๑๐๔

ทางเดินของจิตทั้ง ๗ ฐาน

เพราะเหตุไร หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านจึงได้แนะนำวิธีปฏิบัติในขั้นสมถภาวนา (เบื้องต้น) ให้กำหนดบริกรรมนิมิต และ**บริกรรมภาวนาไปตามฐานต่างๆ** โดยเริ่มที่ฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๑ ปากช่องจมูก (หญิงซ้าย-ชายขวา) แล้วก็เลื่อนไปฐานที่ ๒ ที่เพลาตา คือ ที่หัวตาด้านใน (หญิงซ้าย-ชายขวา) เป็นต้น

อธิบายว่า **หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านประสงค์ให้ผู้ปฏิบัติเบื้องต้น ได้รู้ทางเดินของจิต เมื่อเวลาสัตว์จะไปเกิด-มาเกิด ดวงจิตของสัตว์นั้น ดำเนินผ่านฐานต่างๆ อย่างนั้น** กล่าวคือ **เมื่อสัตว์** (มนุษย์) **จะมาเกิด** คือ **จะมาตั้งปฏิสนธิวิญญาณในมดลูกมารดานั้นกายมนุษย์ละเอียด**และ**กายทิพย์** ฯลฯ อันมี **"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย"** ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางกายของสัตว์นั้น **จะเข้ามาตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางกายของผู้เป็นพ่อก่อน**

โดยผ่านเข้ามาตามฐานต่างๆ คือ ปากช่องจมูก **ถ้าเป็นหญิงจะเข้ามาทางปากช่องจมูกซ้ายของบิดาเป็นฐานที่ ๑ แล้วก็ผ่านไปยังหัวตาด้านใน (ข้างซ้าย) เป็นฐานที่ ๒ แล้วก็ผ่านไปยังฐานที่ ๓-๔-๕-๖-๗ ต่อไปตามลำดับ แต่ถ้าสัตว์ที่จะมาเกิดนั้นเป็นชาย ก็จะเข้ามาทางช่องจมูกขวาของบิดา แล้วต่อไปยังเพลาตาด้านขวา และผ่านต่อไปยังฐานต่างๆ จนไปหยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ของบิดา** เมื่อบิดา-มารดาประกอบธาตุธรรมถูกส่วน ใจของบิดา-บุตร-มารดาหยุดนิ่งตรงกัน **อายตนะ**คือ**ภพมนุษย์**จะดึงดูดธาตุธรรมของผู้เป็นบุตรออกจากศูนย์กลางของบิดาผ่านออกไปตามฐานที่ตั้งของใจที่เคยผ่านมาแต่แรก ไปเข้าช่องจมูกมารดา โดยเพศหญิงจะเข้าทางปากช่องจมูกซ้าย ถ้าเป็นเพศชายจะผ่านเข้าทางช่องจมูกขวา และผ่านเข้าไปตามฐานต่างๆ **ถึงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** เมื่อ**ตัวอสุจิ (Spermatozoa-sperm) ของผู้เป็นพ่อเข้าไปเจาะรังไข่ของมารดาในมดลูกได้ กลายเป็นตัวอ่อน** (Embryo) ที่พระท่านเรียก **"กลลรูป"** คือ **เป็นไข่ที่เริ่มตั้งปฏิสนธิ**

หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านว่า มีสัณฐานกลมใส ขนาดประมาณเท่าหยาดน้ำมันงาที่ติดอยู่ปลายขนจามรีอันมัชฌิมบุรุษสลัดเสียแล้ว ๗ ครั้ง นั้นแหละ อาการดังกล่าวนี้ **เป็นอาการที่สัตว์มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณในมดลูกมารดา โดยธรรมชาติอย่างนี้** (ยกเว้นการปฏิสนธิที่สังเคราะห์ขึ้นด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์)

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า,
อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๖-๑๗)

๑๐๕

ความอัศจรรย์ของหลวงพ่อวัดปากน้ำ

หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านเจริญจิตตภาวนา ได้ทั้งรู้และทั้งเห็นธรรมชาติที่ละเอียดลึกซึ้งอย่างนี้ แม้อุบายวิธีที่ท่านแนะนำให้เหลือบตากลับนั้น ก็เป็นตามธรรมชาติที่เวลาสัตว์จะไปเกิด-มาเกิด หรือจะดับ (ตาย) จะหลับจะตื่น ดวงตาก็หมุนกลับเหมือนคนกำลังชักจะตายอย่างนั้น ท่านจงไปดูเด็กทารกที่กำลังหลับสนิท ก็จะเห็นดวงตาของเด็กหมุนกลับไปข้างหลังริบๆ อยู่ตลอดเวลาอย่างนั้น ไปดูได้ ผู้ใหญ่หลับสนิทก็เหมือนกัน แม้พ่อ-แม่ประกอบธาตุธรรมถูกส่วนก็เหมือนกัน

นี้เป็นความจริงตามธรรมชาติที่คนทั่วไปไม่ค่อยได้สังเกตเห็น แต่หลวงพ่อวัดปากน้ำ **แม้ท่านบวชตั้งแต่ยังไม่มีครอบครัว** แต่ท่านก็สามารถรู้-เห็นด้วย**ญาณพระธรรมกาย**ของท่านได้อย่างน่าอัศจรรย์

(จากหนังสือสมถวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า, อธิบายชี้แจง โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๑๘)

๑๐๖

ธรรมกายคือที่ประชุมคุณธรรมของพระอริยเจ้า

ตามที่**หลวงพ่อวัดปากน้ำ** ท่านได้ปฏิบัติและสอนวิธีเจริญสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ โดย**การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็น จิตในจิต** และ**เห็นธรรมในธรรม** เป็นทั้ง ณ ภายในและภายนอก ซึ่งเป็นการปฏิบัติ ที่**ให้เข้าถึง รู้-เห็น และเป็นกายในกาย อันประกอบด้วยเวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรมที่ละเอียดต่อๆ ไปจนสุดละเอียดถึงธรรมกาย** นั้น พึงทราบความหมายของคำว่า **"กาย"** แปลว่า **"ประชุม"** หรือ **"หมู่"** ซึ่งหมายถึงเป็นที่รวมแห่งส่วนหรือสิ่งนั้นๆ ซึ่งเป็นได้ทั้ง **รูปกาย (สรีรํ)** หรือ**ร่างกาย (เทห)** นี้เป็นส่วน **"รูปธรรม"** และทั้ง**นามกาย** คือ **จิตใจ** อันเป็น **"นามธรรม"** และ/หรือเป็นได้ทั้ง**ธรรมที่ประชุม คุณธรรมของพระพุทธเจ้า, พระอริยเจ้า, พระอรหันตเจ้า** ชื่อว่า **"ธรรมกาย"** นั้นเอง

๑๐๗

คุณค่าของธรรมปฏิบัติ

ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า **ณ ที่ใดมีผู้ปฏิบัติภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้านี้ด้วยดี ตรงตามที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อท่านแนะนำสั่งสอนไว้** และ**รักษาสืบต่อไว้ด้วยดี บุคคลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ** และ**สถานที่นั้นๆ มีความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขดีทั้งนั้น ไม่มีเสื่อมเลย จึงขอแนะนำให้ท่านผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ ลองปฏิบัติดูเถิด เมื่อท่านปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย ก็จะทราบผลดีด้วยตัวของท่านเอง**

(จากหนังสือการบริหารวัด,
โดย พระราชญาณวิสิฐ หน้า ๒๔๐)

๑๐๘

แรงบันดาลใจของข้าพเจ้า เพื่อพระพุทธศาสนา

ดังที่ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวมาแล้วว่า วัตถุประสงค์ในการบรรพชาอุปสมบทเข้ามาเป็นพระภิกษุสามเณรในพระธรรมวินัยนี้ คือ **"เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง"**

และ**สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ประทานธรรมนูญการบริหารการครองตนเองและหมู่คณะ** เพื่อปฏิบัติให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวไว้แล้วว่า คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ให้ถึงอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา โดยพระสัทธรรม ๓ คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม

แต่**ในยุคปัจจุบันนี้การศึกษาสิกขา ๓ ทั้งโดยปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม ให้ถึงปฏิเวธสัทธรรม**

นั้น ย่อหย่อนลงไปมาก เพราะเหตุที่ขาดผู้นำผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งสัทธรรม ๓ และสิกขา ๓ อีกทั้งนโยบายการให้การศึกษาอบรมทุกระดับก็เน้นและส่งเสริมกันอยู่แต่ เพียงภาคปริยัติธรรม และส่วนตัวพระภิกษุสามเณรเองก็ไม่ใฝ่ใจขวนขวายศึกษาอบรมปฏิบัติพระสัทธรรม ประกอบกับ**สังคมในยุคโลกาภิวัตน์** (Globalization) **ซึ่งเป็นสังคมที่มีศักยภาพที่จะรับข่าวสารข้อมูลต่างๆ ได้อย่างมากและรวดเร็วทุกเวลา หรือแม้จากที่ห่างไกลคนละด้านของโลกได้ไม่ยาก สำหรับชนทั่วไปผู้ที่ไม่มีปัญญาพิจารณาข่าวสารข้อมูลเหล่านี้ ซึ่งเป็นเพียงข่าวตัวอย่างพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชนอันเกิดแต่อวิชชาที่คอยเร่งเร้าให้มนุษย์เกิดตัณหาอยากบริโภคอยากเสพตามอย่างเขายิ่งขึ้น เพิ่มความยึดถือยึดติดในวัตถุคือ พัสดุกาม ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ให้มากเข้าไปอีกมากกว่าที่จะช่วยให้มนุษย์ได้รู้ ได้เข้าใจตนเอง และพัฒนาจิตใจของตนเองให้เจริญขึ้น มีมโนธรรมที่สงบบริสุทธิ์ ผ่องใส ด้วยสติปัญญาอันเห็นชอบ อันให้ผลเป็นความสันติสุขแก่ชีวิตได้อย่างยั่งยืนแท้จริง แม้แต่พระภิกษุสามเณรในพระศาสนานี้ ผู้ไม่ได้อบรมกาย**

อบรมศีล อบรมจิต และ**อบรมปัญญาให้ดี พอเป็นธรรมเครื่องรักษาตน ก็หลงรับเข้าเต็มอัตรา เหมือนปลาหลงเหยื่อแล้วติดเบ็ด จึงประพฤติผิดพระธรรมวินัย จนเป็นเรื่องธรรมดากันมากขึ้น จนเป็นที่น่าวิตก**

และ**นี้ ก็เป็นเหตุหนึ่งที่เป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้าตัดสินใจวางแผนชีวิต สละชีวิตฆราวาสผู้ครองเรือน มาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ (อายุ ๕๗ ปี) ก่อนเกษียณอายุ ๓ ปี เพื่อมาปฏิบัติพระศาสนาด้วยตนเองให้เต็มกำลัง และแม้จะเป็นเพียงหิ่งห้อยตัวน้อยนิด ที่ไม่มีอำนาจอิทธิพลใดไปเปลี่ยนแปลงสังคมส่วนใหญ่ได้ ก็พอจะให้ผู้ที่ยังไม่สนใจในสิกขา ๓** และ**สัทธรรม ๓ ได้เห็นแสงอันน้อยนิดนี้เป็นเครื่องเตือนสติให้ระลึกถึงหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารการปกครองตนเองและหมู่คณะ ตามธรรมนูญการบริหารการปกครองพระภิกษุสงฆ์** และ**สามเณรซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประทานไว้แล้วได้บ้าง ก็ยังดีกว่าที่จะไม่ได้กระทำอะไรเสียเลย จะตายก็จะได้ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ได้พบพระพุทธศาสนา** ด้วยประการฉะนี้

รายชื่อผู้มีจิตศรัทธาร่วมจัดพิมพ์หนังสือ
๑๐๘ มงคลธรรม

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ

บรรดาการให้ทุกอย่าง การให้ธรรมะเป็นการให้ที่ประเสริฐที่สุด

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต, พระอุดม อุตฺตมปญฺโญ	๑๐,๐๐๐	บาท
พระมหาณัฐภัคนันท์ คุณงฺกโร	๑๒,๐๐๐	บาท
พระครูอาทรปริยัติสุธี และญาติมิตร	๒,๐๐๐	บาท
พระมหาศักฎา สุมโน	๑,๐๐๐	บาท
พระมหาสมัย หิริมโก และญาติมิตร	๑,๐๐๐	บาท
พระมหาภัทระ วิริยงฺกุโร	๑,๐๐๐	บาท
พระครูสมุห์ปพน กนฺตวฑฺฒโน	๑,๐๐๐	บาท
พระมหาสมชาติ สุชาโต	๑,๐๐๐	บาท
พระมหาพร้อมไพบูลย์ สุเมธโส	๑,๐๐๐	บาท
พระมหามณเฑียร รักขิตสัทโธ	๕๐๐	บาท
ครอบครัว ปิวาวัฒนพานิช	๒๐,๕๐๐	บาท
คุณสุทัศน์-สุนีรัตน์-สุชญา นิ่มกุลรัตน์	๒๐,๐๐๐	บาท
คุณกฤษฎา-พรทิพย์ ซิมพัฒนานนท์	๑๐,๐๐๐	บาท
คุณสุภาพร สุทธิไชยศรกุล พร้อมบุตร-ธิดา	๕,๐๐๐	บาท
คุณวีรวรรณ โรจนวานิช	๕,๐๐๐	บาท

คุณสุวิชญ โรจนวานิช	๕,๐๐๐	บาท
ผศ.ดร.สถาพร นิ่มกุลรัตน์	๓,๐๐๐	บาท
บริษัท อินเตอร์เทค เอส ดี วี ไอ จำกัด	๓,๐๐๐	บาท
บริษัท แพททินัมเพลส จำกัด	๒,๐๐๐	บาท
คุณวีระ-นิศาชล เนตยกุล	๒,๐๐๐	บาท
คุณสมชาย เทียมบุญประเสริฐ	๒,๐๐๐	บาท
คุณธิติวัฒน์ เลิศอำนวยลาภ	๒,๐๐๐	บาท
คุณวรกร เข็มแก้วมณี	๑,๐๐๐	บาท
คุณธนสาร ประทุมรัตน์	๑,๐๐๐	บาท
คุณมานพ ชัยศุภกิจ	๑,๐๐๐	บาท
คุณภัทราภรณ์ กันยะมี	๑,๐๐๐	บาท
คุณเสวียน ยิสารคุณ และญาติมิตร	๑,๐๐๐	บาท
คุณภัคกร-ปริญญา เมืองนิล และบุตร	๑,๐๐๐	บาท
คุณยศพล-คุณสุนี ทองบุญ	๖๐๐	บาท
คุณไชยวัฒน์-สรานันท์ ไกรภัสสร์พงษ์ และครอบครัว	๕๐๐	บาท
คุณสิริชัย-สุชาดา ปิ่นมณีนพรัตน์ และครอบครัว	๕๐๐	บาท
คุณปราณี เดชกรรจ์	๕๐๐	บาท
คุณฌาณกาญจน์ เดชกรรจ์	๕๐๐	บาท
คุณเชษฐญาณ์ เดชกรรจ์	๕๐๐	บาท
ผู้เป็นภาพร่วม	๒,๐๖๐	บาท

เฉพาะตัวข้าพเจ้าเอง ก็เป็นเพียงหน่วยหนึ่งในสังคม ที่ไม่มีอำนาจอิทธิพลใดจะไปแก้ไขปัญหาสังคมส่วนใหญ่ได้ นอกจากจะพยายามศึกษาและปฏิบัติธรรมเอง เพื่อ **"สร้างพระในใจตนเอง"** ก่อน เมื่อได้ผลดีพอสมควร แม้จะไม่ถึงได้บรรลุมรรคผลชั้นสูง หากพอที่จะช่วย **"สร้างพระในใจคนอื่น"** ได้ ก็จะทำเท่าที่กำลังสติปัญญา ภูมิธรรม และกำลังทรัพยากรจะพอมีให้ทำได้ และเมื่อมีกำลังศรัทธาปสาทะของเพื่อนสหธรรมิกผู้ปฏิบัติธรรมมากพอ ก็จะค่อยๆ จัดให้มี **"สำนักปฏิบัติธรรม"** เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของการให้การศึกษาอบรม และเผยแพร่พระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ ให้เป็นสถานที่อนุรักษ์ปูชนียวัตถุ วัฒนธรรม และประเพณีอันดีของไทย ขึ้นสักแห่งหนึ่ง พอที่จะให้เป็นหลักแก่สาธุชนทั่วไป ในการ **"สร้างพระในใจคน"** ให้เป็นที่พึ่งทางใจของตนและผู้อื่นได้บ้างพอสมควร โดยมิได้มุ่งหวังที่จะให้เด่นดังหรือเลิศเลอกว่าใคร

อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ
หลวงพ่อ